

Bloc 2

El paisatge de l'Alt Pirineu i Aran. Aspectes generals

El present bloc comença amb una descripció dels principals condicionants naturals del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran –com ara el clima, el relleu i la hidrografia–, i també dels elements naturals que s'han desenvolupat sobre aquest substrat –com les formacions vegetals i els hàbitats.

En el segon capítol es descriu la seqüència evolutiva del paisatge i dels principals factors que hi han afavorit canvis al llarg de la història. Aquest capítol en precedeix un altre que descriu el paisatge actual, és a dir, la combinació i la interacció dels elements que constitueixen l'estructura actual del paisatge i que en defineixen el caràcter.

Aquest tercer capítol també entra de ple en les tendències i els canvis que es produeixen –i en els que es poden produir– en el paisatge, fruit de les principals activitats i processos que hi incideixen, i com a conseqüència de la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials vigents.

El capítol següent tracta els paisatges de l'Alt Pirineu i Aran des de diferents expressions artístiques (pintura, literatura, postals, rondalles, cançó, llegenda, etc.). El llegat artístic i literari mostra paisatges que responen a una concepció social determinada, que influeixen enormement en l'imaginari col·lectiu de l'Alt Pirineu i Aran i que mostren com aquest ha anat evolucionant al llarg de la història.

Aquest capítol enllaça amb el cinquè, que fa una descripció qualitativa dels principals valors paisatgístics, i diferencia entre els naturals, els estètics, els històrics, els d'ús social, els productius i els simbòlics, tenint en compte la riquesa i la diversitat dels paisatges culturals de l'Alt Pirineu i Aran i la necessitat imperant de deixar constància dels seus valors.

En el sisè capítol s'identifiquen i es descriuen les principals rutes i punts que permeten observar, interpretar i descobrir el caràcter dels paisatges d'aquest àmbit.

Finalment, s'avalua el paisatge de l'Alt Pirineu i Aran identificant-ne les principals debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats que cal considerar a fi de protegir-lo, gestionar-lo i ordenar-lo.

1. Elements naturals

El pantà de Rialb i la Noguera Pallaresa amb el Pirineu al fons. Oriol Clavera

L'Alt Pirineu i Aran es caracteritza pel modelat del relleu. Els sectors de muntanya i les àrees de plana, amb les formes de relleu pròpies en relació amb la litologia i la tectònica, constitueixen el substrat, l'estructura de cada paisatge. La morfologia del relleu és una característica paisatgística de primer ordre, ja que els paisatges de les muntanyes presenten uns atributs radicalment diferents als paisatges de les regions planes. A més, a muntanya, el gradient altitudinal i l'ordenació de les grans unitats de relleu i els seus efectes sobre les adveccions d'aire de procedència marina o

continental, afavoreixen la presència de tipus climàtics diferents del clima mediterrani.

D'altra banda, el sistema biofísic, en el qual s'inclou la hidrografia, els sòls, la vegetació i la fauna, està estretament lligat amb aquest relleu. És sobre aquests elements naturals on les activitats humanes han incidit, d'acord amb unes estratègies d'aprofitament de l'entorn natural determinades pels sistemes culturals i socioeconòmics vigents en cada període històric.

1.1. La forma

Per entendre la forma d'un lloc cal analitzar-ne la història geològica, que és la responsable de la presència d'un determinat tipus de roca i que condiciona un determinat tipus de relleu, sobre el qual posteriorment actuaran un seguit de processos geomorfològics que l'acabaran de modelar.

El Pirineu es troba al límit, avui inactiu, de les plaques Ibèrica i Euroasiàtica. Entre aquestes plaques hi ha hagut diferents processos tectònics de separació i unió que són els responsables de l'aixecament de les muntanyes. El primer és el cicle orogènic hercinià, que es va produir fa uns 300 milions d'anys. Malgrat que aquest mateix espai va ser inundat per l'oceà, aquest va anar rebent material procedent de l'erosió de la terra emergida que l'envoltava, el qual es va convertir en roques sedimentàries de diferent naturalesa.

Aquesta tendència va canviar de signe fa uns 85 milions d'anys, quan les plaques tectòniques Ibèrica i Euroasiàtica van començar a acostar els seus marges continentals a costa de reduir el fons oceànic. Aquest moviment va durar més de 60 milions d'anys, fins que fa uns 20 milions d'anys la inèrcia de la col·lisió no va ser suficient per mantenir la convergència de les dues plaques; d'aquesta manera va finalitzar el segon i més recent cicle orogènic reconegut al Pirineu: l'orogènia alpina. Des de llavors, la placa Ibèrica va quedar soldada a l'Eurasiàtica a través d'una zona de sutura que s'estén d'oest a est, des del centre de l'oceà Atlàntic fins a enllaçar amb estructures similars a la zona alpina per llevant.

A l'interior del massís pirinenc, resultat d'aquest procés de forces, es barregen i alternen restes de tots els materials que componien els diferents elements en acció: l'antic fons oceànic (material de tipus volcànic o extrusiu com el basalt i l'andesita), material sedimentari dipositat al fons d'aquest antic oceà en diferents moments i de diferents procedències (calcàries, argiles, gresos, conglomerats), fragments de material fos que es van escapar de les profun-

ditats en direcció a la superfície terrestre però que no van arribar a aflorar a l'exterior i que van quedar allotjats a certa profunditat (com el granit), o materials resultants del metamorfisme produït pel fregament d'una placa amb l'altra. El mateix fregament té, a més, un efecte mecànic sobre els materials, la qual cosa provoca una gran quantitat de plec i de fractures, d'alçaments i d'enfonsaments, falles per tot arreu.

Costa d'imaginar com era el Pirineu fa 20 milions d'anys, però sí que es pot saber que, a mesura que la serralada anava creixent, la roca despulada anava sent atacada i erosionada pels elements. Un exemple d'aquest fet es troba en una de les roques més característiques del Pirineu: el granit. El batòlit de la Maladeta, present sobretot a la zona del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, es trobava a uns cinc quilòmetres de fondària en la seva part superior en el moment de l'acabament de la formació del Pirineu. Posteriorment, aquest volum de material que cobria el granit es va anar erosionant fins a deixar aquesta roca al descobert.

L'aigua va anar trobant un camí més directe des dels cims fins a les valls i va anar excavant diferents canals per on circulava, construint una malla de barrancs, rierols i rius que va contribuir a augmentar enormement el desnivell dels vessants, cosa que, a la vegada, encara afavoria més l'eficiència de l'erosió.

Actualment, aquesta xarxa hidrogràfica articula les principals vies de comunicació de la zona i ha donat lloc a un nombre important d'àmplies valls per on transcorre la major part de l'activitat humana i on es localitzen les principals poblacions i vies de pas. Cal destacar la conca aranesa de la Garona perquè és l'única que desguassa a l'Atlàntic. La resta de rius aporten les aigües a la conca mediterrània, si bé tots ho fan com a afluents del Segre, un dels rius principals i, de tots ells, l'únic que té un tram de recorregut que viatja cap a ponent, enllaçant la Cerdanya i l'Urgellet. Quan arriba a la Seu d'Urgell, el riu fa com la resta dels seus afluents principals (Noguera Pallaresa i Noguera Ribagorçana) i s'encamina clarament cap al sud.

El règim fluvial de la majoria d'aquests rius és nival, per l'altitud que assoleixen les capçaleres de les seves conques, en les quals la innivació és freqüent. La precipitació abundant i les grans dimensions de les seves conques fan que el cabal sigui força elevat durant tot l'any, tot i que, lògicament, quan ho és més és a la primavera, durant el desgel.

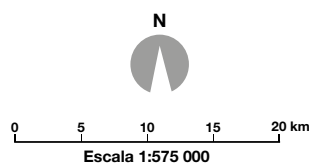
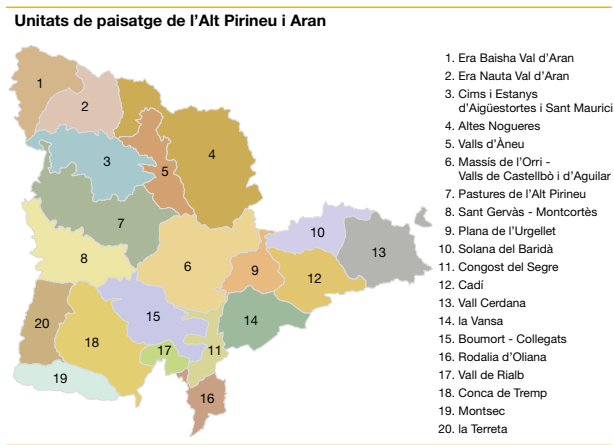
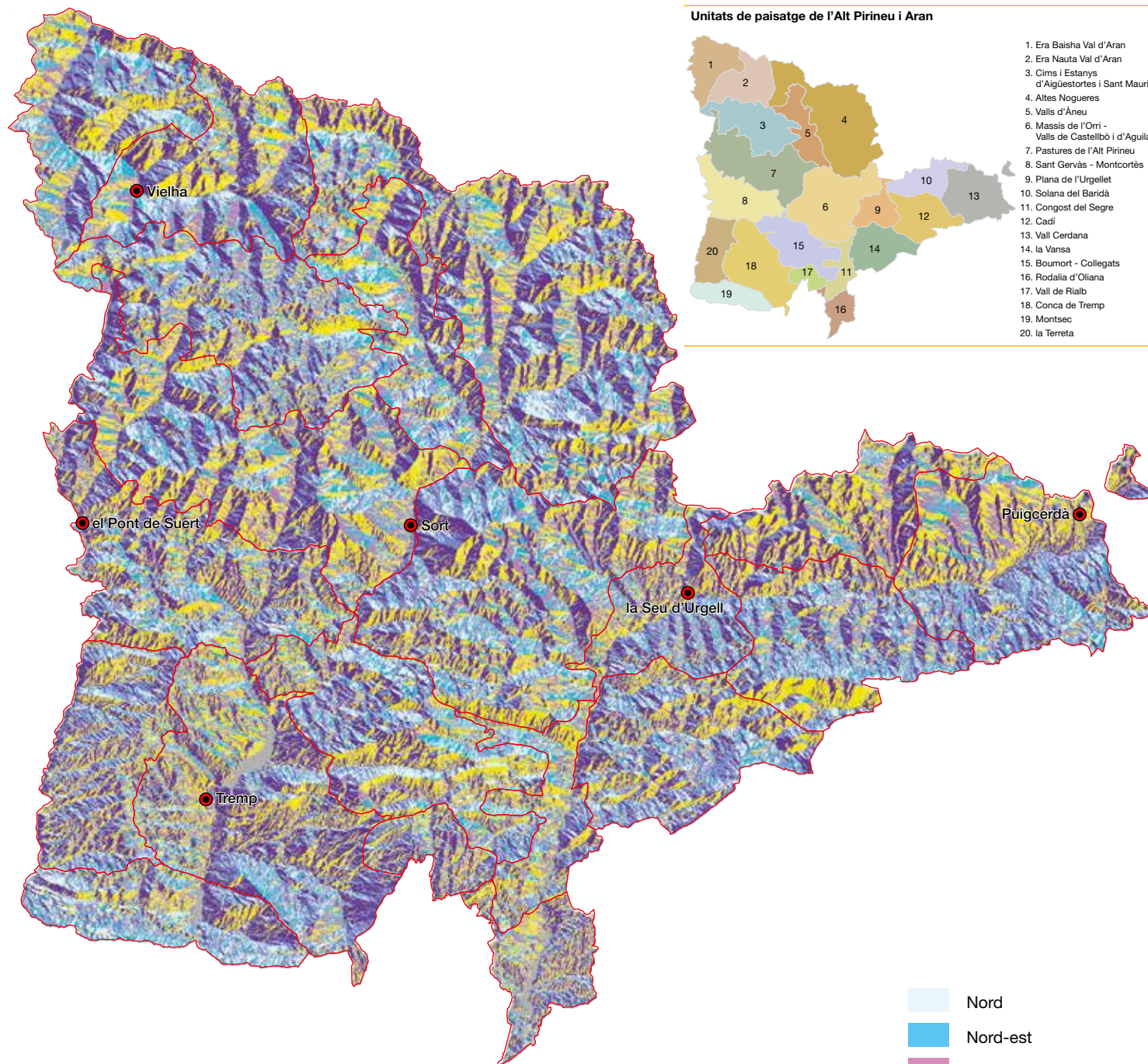
La capacitat erosiva actual no pot explicar aquesta gran quantitat de material que s'ha erosionat, cal afegir-hi els canvis climàtics que s'han succeït. Precisament un d'aquests és el que explica un dels principals modelats que es poden contemplar al Pirineu: el modelat glacial. El darrer cicle glacial, la duració del qual s'estima que va ser d'uns 110.000 anys, va començar aproximadament fa prop de 120.000 anys amb una disminució progressiva de les temperatures de l'estiu. Això va provocar que hi hagués una menor fusió de la neu, que es va anar acumulant, convertint en gel i estenent-se pels vessants i les valls que prèviament l'aigua havia excavat. Aquest procés va anar augmentant fins fa uns 50.000 anys, moment en què el gel va assolir en aquesta zona la seva màxima extensió i, en conseqüència, la seva màxima capacitat erosiva.

40

Cims i crestes granítiques de l'alta vall del riu de Peguera i de l'alta vall Fosca. Observatori del Paisatge

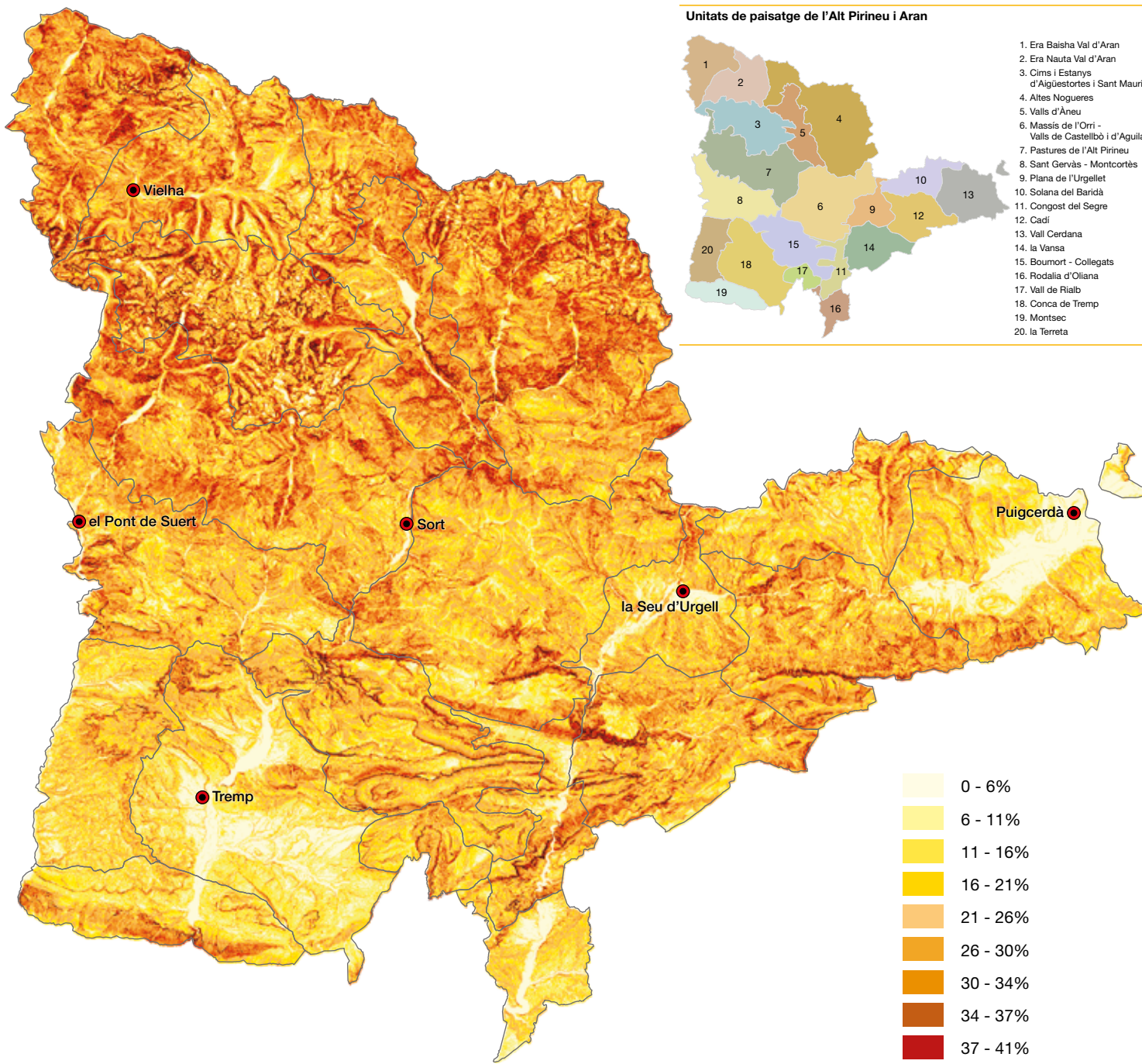
Orientacions de l'Alt Pirineu i Aran

— Unitat de paisatge
● Cap de comarca

- Nord
- Nord-est
- Est
- Sud-est
- Sud
- Sud-oest
- Oest
- Nord-oest

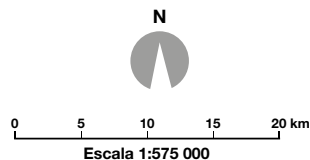
Pendents de l'Alt Pirineu i Aran

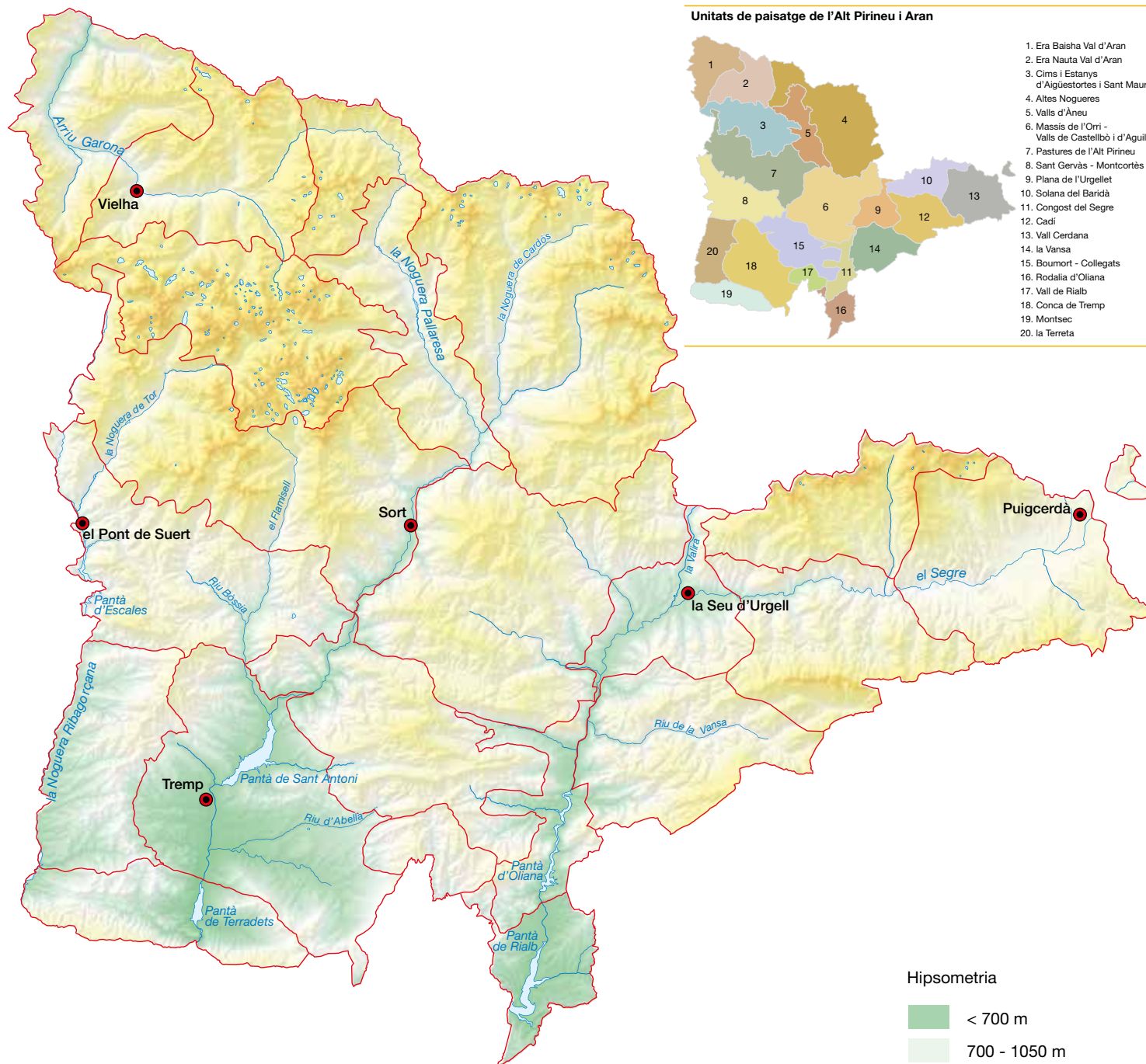
- Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran**
1. Era Baisha Val d'Aran
 2. Era Nauta Val d'Aran
 3. Cims i Estanyes d'Aigüestortes i Sant Maurici
 4. Altes Nogueres
 5. Valls d'Àneu
 6. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar
 7. Pastures de l'Alt Pirineu
 8. Sant Gervàs - Montcortès
 9. Plana de l'Urgellet
 10. Solana del Baridà
 11. Congost del Segre
 12. Cadí
 13. Vall Cerdana
 14. la Vansa
 15. Boumort - Collegats
 16. Rodalia d'Oliana
 17. Vall de Rialb
 18. Conca de Trepmp
 19. Montsec
 20. la Terreta

- 0 - 6%
- 6 - 11%
- 11 - 16%
- 16 - 21%
- 21 - 26%
- 26 - 30%
- 30 - 34%
- 34 - 37%
- 37 - 41%
- 41 - 45%
- 45 - 49%
- 49 - 54%
- 54 - 59%
- 59 - 66%
- 66 - 85%

— Unitat de paisatge
 ● Cap de comarca

Mapa hidrològic i de relleu de l'Alt Pirineu i Aran

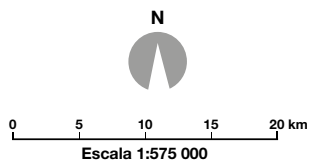

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Orri - Vall de Castellbò i d'Agullar
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadí
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Oliana
17. Vall de Rialb
18. Conca de Tremp
19. Montsec
20. la Terreta

Hipsometria

- < 700 m
- 700 - 1050 m
- 1050 - 1400 m
- 1400 - 1750 m
- 1750 - 2100 m
- 2100 - 2450 m
- 2450 - 2800 m
- > 2800 m

- Unitat de paisatge
- Xarxa hidrogràfica
- Cap de comarca

El resultat final de tot aquest procés és un modelat del relleu previ a la glaciació que es pot resumir en diferents formes d'erosió i d'acumulació. Les formes d'erosió han donat lloc a valls en forma de U, és a dir, molt més amples que no pas les fluvials, tal com es pot observar a la major part de les valls de les capçaleres de les Nogueres, la Garona i el Segre. Un bon exemple d'aquest tipus d'erosió és la vall d'Estèrri d'Àneu o la vall de la Noguera de Ruda. Els pics, a més, són molt més estilitzats i aguts, com els Encantats, el Montardo, el Peguera i el Besiberri nord, i les carenes sovint es converteixen en crestes, com la ben cèlebre dels Besiberri.

En aquests indrets modelats per l'acció del gel, des de les parts més altes properes als cims fins a les parts més baixes al fons de les valls, sovint hi ha hagut la presència d'algun obstacle pre-existent –com un llindar rocós– que ha oposat la seva resistència a l'avançament de la glacera, la qual cosa s'ha traduït en un augment de la capacitat erosiva que ha generat diferents cubetes de sobreexcavació. Cada cubeta s'ha omplert amb aigua quan la glacera que l'havia originat ha perdut longitud i el seu front ha retrocedit respecte de l'espai excavat, fet que ha donat lloc al que, sense cap mena de dubte, constitueix un dels majors atractius d'aquesta part del Pirineu: els llacs.

Els llacs d'origen glacial sovint tenen formes allargades –s'anomenen llongs– o són prou profunds per considerar-los negres, o amb un forma circular per dir-los redó. Tots aquests llacs es van omplir

de sediments procedents dels rierols, es rebleixen i donen lloc, al bell mig d'unes zones de muntanya que es caracteritzen per uns pendents molt acusats, a superfícies excepcionalment planes, que coincideixen amb l'antic nivell d'aigua. En aquests espais, els cursos d'aigua tenen formes divagants i han configurat enclavaments idíl·lics com el planell d'Aigüestortes.

Les formes d'acumulació solen ser molt menys evidents a causa de la seva fragilitat i a la seva posició menys destacada, però són molt importants per explicar la relativa velocitat en la progressió de la vegetació una vegada s'ha retirat el gel. Aquestes formes pràcticament es redueixen a blocs erràtics i a morrenes –laterals, frontals, centrals, de fons– i es poden trobar al llarg de les valls principals excavades pel gel.

El Prepirineu se situa a banda i banda del Pirineu axial i es caracteritza per una gran varietat de materials (gresos, conglomerats), si bé la roca predominant és la calcària, que dona uns tons blanquinosos a la muntanya. Al vessant català, el Prepirineu occidental és molt més ample que no pas l'oriental, i, per aquesta raó, al Pallars es distingeixen tres sectors: al nord, les serres interiors, unides al Pirineu axial (Boumort i Sant Gervàs); la depressió mitjana (conca de Tremp), i, més al sud, les serres exteriors (Montsec i Sant Mamet).

En canvi, al nord del Solsonès i del Berguedà, el Prepirineu es configura a partir de diferents serralades importants, com la serra del

La vall de Ruda, a la unitat d'era Nauta Val d'Aran, és un clar exemple de vall modelada per l'acció del gel. IDAPA

Cadí, el Port del Compte i els rasos de Peguera. El Prepirineu es caracteritza per un relleu molt abrupte, sovint producte de l'acció dels cursos fluvials que, en travessar-lo, han format cingles i congostos molt estrets; en aquest sentit, el congost de Mont-rebei, a la Noguera Ribagorçana, i els de Collegats i Terradets, a la Noguera Pallaresa, són els més importants de tots.

1.2. La colonització de la vegetació

La dinàmica de la coberta vegetal al llarg del temps també ha estat condicionada per l'alternança de períodes freds (glacials) i d'altres de més temperats (interglacials), que han configurat paisatges vegetals de caràcter més obert, amb vegetació rasa i/o arbustiva, i d'altres de molt més tancats, amb vegetació arbòria.

La retirada dels gels, ara fa entre 20.000 i 15.000 anys, va permetre el desenvolupament d'espècies com *Artemisia* i *Juniperus* al paisatge pirinenc, però les primeres espècies arbòries que van colonitzar l'alta muntanya pirinenca, ara fa entre uns 10.000 i uns 8.000 anys, van ser els pins (*Pinus mugo* subsp. *Uncinata* i *Pinus sylvestris*), els bedolls (*Betula* sp.) i els avellaners (*Corylus avellana*), mentre que als estatges basal i montà també apareixen les rouredes.

El període que va dels 8.000 als 5.500 anys es coneix com a òptim climàtic i va ser més càlid i plujós que l'actual. Per això, es van instal·lar en el paisatge diferents caducifolis com els freixes, els oms, els til·lers i els verns. Aquestes espècies, juntament amb els bedolls i els avellaners, són les principals responsables de l'explosió de color que hi ha actualment cada tardor quan els arbres perden les fulles, amb diferents tonalitats de groc, vermell i marró que formen part d'aquests paisatges des de fa mil·lennis, sobretot a les obagues i als fons de vall. Els avets i els faigs, espècies característiques del Pirineu, no van arribar fins bastant més tard. Uns i altres destaquen a la primavera perquè pinten el paisatge de verd, però quan la fageda es fa més evident és a la tardor, moment en què una gran explosió de color dona pas a la pèrdua de les fulles.

Es pot afirmar que, ara fa 2.000 anys, al Pirineu ja hi podia haver les mateixes espècies arbòries que avui dia. Només faltava plantar-hi i/o potenciar algunes espècies, com la noguera i el castanyer, que es poden associar als processos de colonització altmedieval dels fons de vall, amb la implantació dels primers monestirs a partir del segle IX. L'olivera, en canvi, un arbre típic del món mediterrani, no està documentada fins al segle XII i formava part del paisatge dels voltants de Tremp i de la Pobla de Segur, juntament amb arbres fruiters, vinyes i blat.

El conreu de la vinya durant l'època medieval està documentat en llocs on actualment no n'hi ha cap rastre. Les primeres evidències són del segle IX i sembla que la seva implantació es pot relacionar amb les primeres esglésies i els comtes locals. Hi ha testimonis de vinyes a la vall Fosca, vall d'Àneu, vall d'Assua, al voltant del Pont de Suert i a l'entrada de la vall de Boí, sense oblidar les del voltant de Gerri de la Sal, la Ribera de Sort i la vall d'Ancs. També n'hi havia a la Val d'Aran, a Escunhau i Casarilh, i a la Cerdanya, des de la ribera del Segre fins als pobles d'Aristot i Castellnou de Carcolze, passant pels espectaculars bancals del Pont de Bar.

El bosc de Contesa és un bosc mixt de faig i avet propi de vessants obacs, frescos i humits com aquest de la Val d'Aran.
Rafael López-Monné / IDAPA

L'abandonament de les vinyes i la seva desaparició dels paisatges actuals s'ha relacionat amb la crisi baixmedieval que hi hagué a partir del segle XIV i que provocà un procés de reorganització de l'espai rural a partir del segle XVI i la substitució dels ceps per terres de cereals i prats, però també amb els efectes del canvi climàtic referents a la pulsació freda, coneguda com Petita Edat de Gel, que hi hagué entre el final de l'edat mitjana i el segle XIX, moment en què, a més, moltes vinyes moriren a causa de la plaga de fil·loxera.

La distribució de la vegetació seguint franges altitudinals o estatges, la seva localització geogràfica més meridional o septentrional i l'orientació (solana i obaga) són els factors que en permeten fer una descripció explicativa basada en la composició de la vegetació i en el fet que varïi d'un vessant a l'altre d'una mateixa muntanya. A més, des del punt de vista ambiental, el Pirineu afavoreix grans diferències de gradient entre precipitació i temperatura, la qual cosa fa que hi pugui haver una gran varietat de paisatges vegetals.

Es poden trobar ambients de tipus mediterrani en les fondalades de les valls més importants, amb una presència important del gènere *Quercus perennifolis*. Val a dir, però, que aquests alzinars presenten una gran orientació meridional, ja que la insolació i la migreadesa dels sòls els fa més idonis per viure en aquests indrets. A més, l'ocupació de les parts baixes fa que hagin hagut de compartir usos amb activitats humanes que els poden haver substituït per zones de vinya, camps d'oliveres (al Baix Pallars o als voltants de Tremp) o conreus de fruita de secà, com els avellaners i els ametllers.

A mesura que es guanya altura, les masses forestals són fisonòmicament com les del nord d'Europa. La vegetació eurosiberiana és la pròpia del bosc caducifoli i es localitza allà on la precipitació i la humitat són prou elevades per permetre que la vegetació perdi la fulla a la tardor i la recuperi a la primavera. Amb tot, existeix un bosc caducifoli propi d'ambients humits i un altre d'ambients de transició cap a unes condicions més seques. Per aquest motiu, a la Val d'Aran, on hi ha un excés d'aigua, s'hi han distribuït rouredes

de fulla ampla i gran (roure penol) i fagedes que comparteixen espai amb pastures verdes tot l'any.

Aproximadament a partir dels 1.600 m, trobem vegetació pròpia de l'alta muntanya o boreoalpina. Allà on les neus són persistents bona part de l'any (l'estatge nival, per damunt dels 3.000 m) predomina l'estrat herbaci i la vegetació de roca nua o amb molt poc sòl. L'estatge alpi (per damunt dels 2.200 m) marca el límit entre el bosc i les neus persistents, tot i les importants variacions d'una muntanya a una altra degut al fet que ha estat un espai molt aprofitat per la ramaderia d'ovelles, vaques i cavalls. Per això, la vegetació característica d'aquest ambient són les pastures i els prats rasos, que, allà on hi ha aigua i un relleu no gaire pronunciat, s'intercalen amb zones humides permanentment, com les molles i les torberes.

Per sota, l'estatge subalpi (entre 1.600 i 2.300 m) és l'ambient dels grans boscos de coníferes: les pinedes de pi negre a la part alta i les avetoses i les pinedes de pi roig a la part baixa. Actualment, aquestes darreres dominen bona part del territori de l'Alt Pirineu i Aran ja que durant el segle xx s'han vist afavorides per una important activitat silvícola. A les obagues, on el sòl és prou ric i l'ordenació favorable als vents del nord, l'avet forma grans masses forestals. Són destacables les de la Val d'Aran, la de València d'Àneu (en continuïtat amb el Gerdar i que és la més gran al sud del Pirineu) o la del bosc de Virós. A les solanes, allà on no hi ha arbres, és habitual trobar-hi formacions arbustives i matollars (ginebre, boixerola, balegars, etc.).

1.3. El clima

A l'Alt Pirineu i Aran trobem una gran quantitat d'espais topoclimàtics diferenciats, majoritàriament producte del relleu, però també pel fet que aquest territori marca un llinar entre la influència atlàntica i la mediterrània. Aquesta frontissa entre aquests dos tipus de clima tan diferenciats dona pas a una gran varietat de contrastos que tenen en el gradient altitudinal i l'orientació el màxim exponent.

La Val d'Aran i les bandes altes del Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça tenen un clima atlàntic, caracteritzat per l'abundància de les precipitacions, que es reparteixen durant tot l'any d'una manera constant i són en forma sòlida a l'hivern. A la resta del territori, la característica principal del clima mediterrani, la coincidència del període de temperatura més alta amb l'eixut estival, queda molt matisada per efecte de l'altitud, sobretot a partir dels 1.500 m. A causa d'això, en la major part de l'àmbit hi ha unes temperatures prou fresques a l'estiu i que baixen força a l'hivern. En aquests indrets hi plou bastant, però les precipitacions s'hi donen de forma irregular i varien molt segons l'orientació. El Prepirineu té un clima mediterrani molt continentalitzat que fa que les precipitacions siguin una mica més elevades (entre 500 i 800 mm/any), perquè és més fàcil que hi arribi la influència marítima. Allà, l'altitud marca la transició cap al clima mediterrani d'alta muntanya.

46

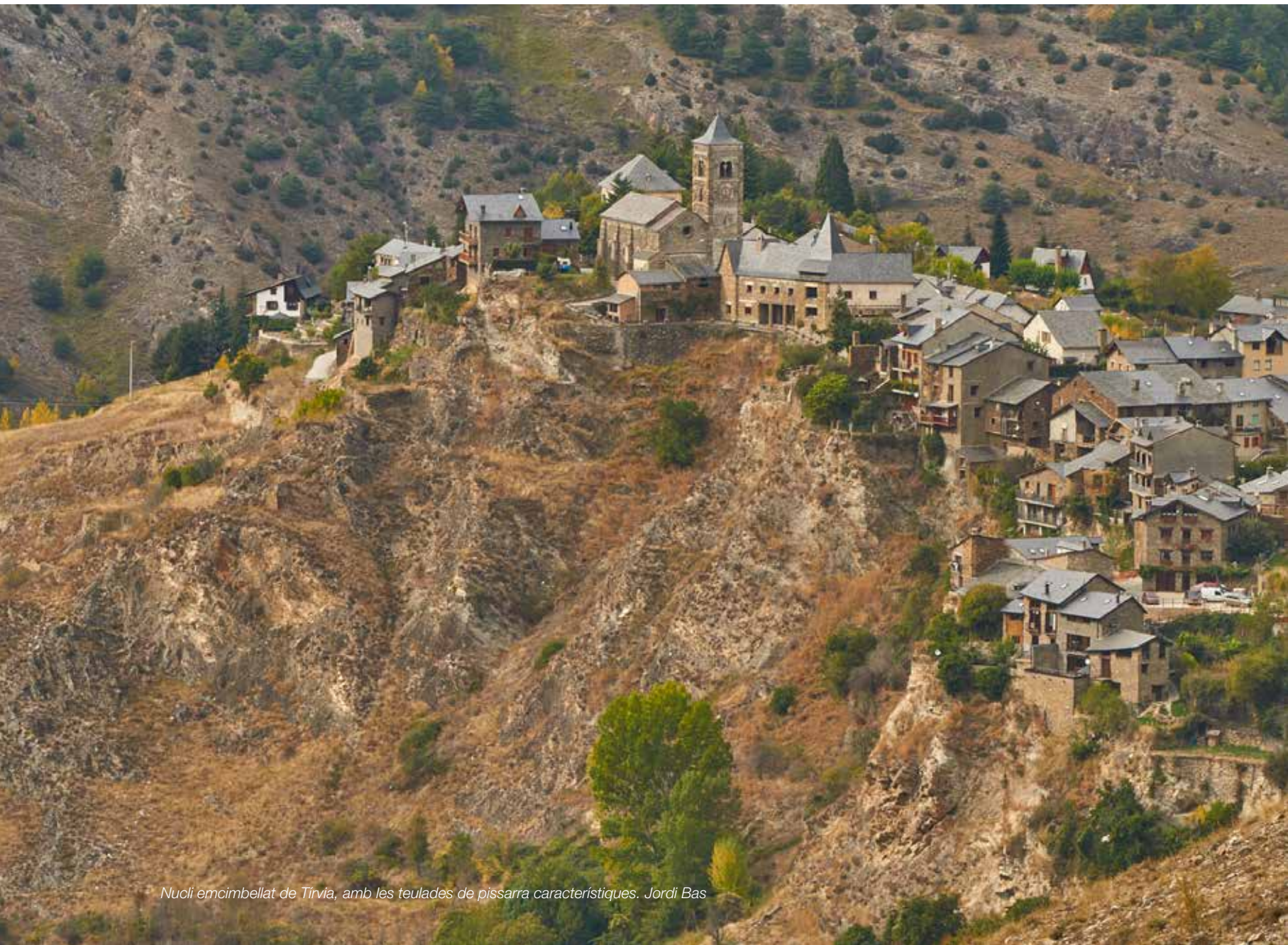

Espectacular vessant abanccalat a Estamariu, a cavall entre l'Urgellet i el Baridà, a la solana del Segre. Observatori del Paisatge

Les pinedes de pi negre són pròpies de les parts altes de l'estatge subalpi. Jordi Roy Gabarra

2. Procés històric de poblament i la seva influència sobre el paisatge

Nuoli emcibellat de Tívia, amb les teulades de pissarra característiques. Jordi Bas

Més enllà dels factors naturals que condicionen enormement el territori, el paisatge actual de l'Alt Pirineu i Aran és el resultat de la prolongada acció transformadora que els humans han exercit al llarg del temps sobre el medi que els envolta. Així, les diverses cultures, que en un moment o altre de la història s'hi han establert, han intervingut d'acord amb els seus coneixements i capacitats tècniques fins al punt de transformar els paisatges en funció de les seves necessitats i possibilitats i de configurar uns paisatges singulars.

Malgrat que cada vall pugui tenir les seves particularitats, es poden identificar unes línies comunes que han anat dibuixant la complexa història del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran. En primer lloc, cal desfer la imatge de la serralada com a frontera, ja que ha estat més aviat una frontissa. El Pirineu no sols és permeable, sinó que, des de sempre, ha estat pas obligat entre la Península i la resta d'Europa. Més enllà de ser un simple lloc de pas, els moviments humans han estat factors continus d'aculturació i formació del territori.

Les pàgines següents ofereixen un breu repàs de les transformacions del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran que s'han donat al llarg de la història amb l'objectiu de contribuir a la interpretació del paisatge actual.

2.1. Des dels primers assentaments fins a l'edat mitjana

La presència humana en aquest territori data del Paleolític, amb activitats d'explotació dels recursos naturals com la caça i pesca. La revolució neolítica es va traduir sobretot amb la introducció de la ramaderia i, amb aquesta, van arribar les primeres grans transformacions del territori, amb l'inici de les desforestacions i la consolidació dels grans eixos de comunicacions per assegurar el desplaçament dels ramats. D'aquest període daten els primers models d'organització social, que van trobar en les valls el seu model bàsic d'ordenament. Amb la introducció del domini de la metal·lúrgia –primer el coure i més tard el bronze– van aparèixer noves formes d'explotació del medi, orientades, en aquest cas, a la mineria. D'aquest moment data l'eclosió del megalitisme.

Se sap poca cosa sobre els hàbitats dels pirinencs protohistòrics. Probablement a partir de l'edat del bronze ja van començar a ocupar els fons de vall amb poblats aturonats i fortificats, com el de Castellciutat a la Seu d'Urgell, i van ajudar a consolidar la transformació dels espais més favorables a l'agricultura.

48

La iberització –la cultura producte del contacte entre els pobles indígenes i els colonitzadors mediterranis– no sembla que hagi tingut un gran impacte a les valls pirinenques, tot i que s'han localitzat gravats ibèrics a la Cerdanya, ceràmica àtica en megàlits pallaresos i en balnes alturgellenques, fet que evidencia que les relacions comercials entre la muntanya i la costa eren habituals.

El pas de l'exèrcit d'Annibal pel Pirineu, el 218 aC, és la primera referència escrita de la serralada en la història. El relat que Poli-

Restes arqueològiques de l'antic assentament romà de Llivia, al turó del Castell. Observatori del Paisatge

bi va fer de l'expedició ja denota una organització tribal perfectament definida capaç de desenvolupar una política d'aliances en funció dels seus interessos territorials. En aquella mateixa època, a l'Alt Pirineu i Aran, la romanització es va organitzar entorn de dues *civitates*: Isona i Llivia. Durant aquest procés es van introduir les cadastracions com a mètode d'explotació agrària, i la vinya i l'olivera com a conreus. També es va consolidar una xarxa viària ben definida que unia les valls i que ha marcat el paisatge pirinenc. Hi ha vestigis de la presència romana arreu, fins i tot a les cotes més altes, on trobem senyals d'una destacada activitat ramadera i minera. La qualitat dels pernills ceretans (*pernae cirritanae*), lloada per Estrabó i Marcial, i les carboneres i escorials d'època romana a la vall Ferrera, evidencien també una intensa transformació local del paisatge.

2.2. De l'edat mitjana fins al segle xx

La desintegració de les estructures estatals romanes no hauria d'haver suposat un trencament amb el model d'explotació que, en qualsevol cas, sí que hauria experimentat una certa involució quan es va produir la interrupció dels grans circuits comercials.

Durant els segles en què va funcionar el nou estat visigot sí que es van produir alguns fets significatius, com l'ocàs de les antigues *civitates* romanes de Llivia i Isona en benefici de la ciutat episcopal d'Urgell. Des d'aquest punt s'inicia el procés de cristianització de la muntanya, al qual no van ser aliens els monestirs (Tavèrnoles, Gerri, Alaó), que van tenir un paper fonamental en l'evolució de les formes d'explotació agràries i ramaderes.

L'arribada fulgurant dels musulmans a començaments del segle VIII no es va traduir, a la major part de l'Alt Pirineu i Aran, en un canvi radical de les formes del paisatge, per la marginalitat de la seva presència demogràfica i també per l'escassa durada del seu domini, que fou escombrat cap a la fi de segle per la força dels francs. Aquests van fer una aposta estratègica per convertir el vessant sud del Pirineu en una zona tampó entre el regne carolingi i l'Al-Àndalus. En aquell moment sí que es produí un fet transcendent: la parroquialització, és a dir, la consolidació de la xarxa de poblament que ha arribat pràcticament intacta fins als nostres dies, una xarxa que ha estat la responsable, en gran mesura, del model d'explotació del territori basat en les necessitats de cada poble i en la gestió del seu propi espai, el terme. Els francs van imposar també una nova organització política: els comtats, que en certa manera es van superposar a les antigues estructures tribals. La Val d'Aran, però, tenia la seva pròpia organització en *terçons*.

El procés de feudalització, que es va imposar amb força a partir del segle XI, va suposar la disgregació del poder en diverses unitats de jurisdicció senyorial. Els comtats d'Urgell, la Cerdanya, el Pallars i la Ribagorça van haver de compartir el control sobre el territori amb noves fonts de poder: el bisbat i el capítol d'Urgell, els representants de la petita noblesa local, els vescomtats i els monestirs. En tots els casos s'intentava exercir el control sobre la renda pagesa, tot i que les organitzacions parroquials van poder actuar com a contrapès a les pretensions senyorials. En aquell moment es va acabar de definir la xarxa radial de comunicacions i es

van començar a fer les primeres empreses col·lectives per superar passos compromesos. L'exemple més clar és l'obertura de l'estret de Trespunts. És el moment també en què els vessants més assolats es van ocupar amb terrasses per al conreu de la vinya. Al segle XI es documenten també les primeres fires i mercats, que van servir per canalitzar els excedents i racionalitzar els intercanvis.

La ramaderia va continuar sent un gran actiu econòmic durant tota l'edat mitjana. La fundació de Puigcerdà –creada el 1178 per Alfons I– va permetre la instal·lació de molts tallers de transformació de llana, que van convertir la vila cerdana en la vila pirinenca més gran. L'explotació de la fusta també va evolucionar gràcies a la demanda de les ciutats litorals. En aquesta època hi ha mencions al transport amb rais d'aquesta matèria.

El feudalisme va suposar una autèntica transformació del territori i es va caracteritzar majoritàriament per una gran diversitat d'espais oberts a favor de les pràctiques agroramaderes. Per aquesta raó, la nova localització dels assentaments té per objectiu l'organització de l'espai rural, és a dir, la disponibilitat de les zones de conreu en sentit ampli, ja que també incorporen l'aigua, les pastures i els boscos. És un període decisiu de cara a la configuració del paisatge actual.

En aquest procés d'expansió de l'activitat agrícola, apareixen les bordes, que ara formen part del paisatge quotidià de l'àmbit. Durant l'edat mitjana es poden atribuir a un procés d'expansió econòmica que va tenir lloc els segles XII i XIII i formaven part d'una estratègia de colonització, al marge dels assentaments preexistents, que perseguia l'especialització productiva. L'espai es va obrir i va fer desaparèixer el bosc en molts indrets (tant d'altura com de fons de vall), en un procés de transformació del territori basat en l'adaptació a les condicions ecològiques locals amb una selecció d'espècies, eines i tècniques i, a més, tot sota un ordre polític i social que regia el procés de treball.

En l'articulació d'aquest espai no només van participar els camps, els prats i les pastures que fins llavors s'havien explotat amb més o menys èxit. Es van començar a explotar llocs negats d'aigua en els fons de vall, com torberes i riberes inundables, practicant una agricultura del fang; espais que havien estat boscos i que ara s'obrien per al conreu; i pastures d'altitud, que es mantenien per mitjà del foc i durant aquest període es van incorporar de ple al sistema feudal.

Pel que fa als nuclis de població concentrats, els antics assentaments s'incorporen al domini feudal. De fet, al voltant de les primeres esglésies documentades s'organitzen la residència i el lloc de treball, com per exemple a Sant Esteve de Servàs, al segle IX. En altres ocasions aparegueren assentaments integrats per dos nuclis homònims, fet que denota que un es va formar amb posterioritat a l'altre, com els pobles de Boldís Sobirà i Boldís Jussà. En altres casos, l'establiment d'una església local situada al marge del nucli habitat indica la impossibilitat de reorganitzar els assentaments fundats amb anterioritat, com a les esglésies romàniques patrimoni de la humanitat de la vall de Boí, que estan allunyades del nucli primigeni. També podia passar que el nou nucli arribés per marginar l'ocupació anterior, com a Llessui, a la vall d'Àssua, on al segle XII,

A la vall Fosca l'aprofitament hidroelèctric va prendre molta importància a principis del segle XX. A la imatge, la Torre de Capdella i el riu Flamisell l'any 1891, abans que comencés aquest aprofitament. Arxiu Fotogràfic Centre Excursionista de Catalunya (Lluís Marià Vidal)

al voltant de l'església i la sagrera, es va construir un nucli en què els murs exteriors de les cases feien de muralla.

Hi ha evidències d'una gran crisi demogràfica, a mitjans del segle XIV, com a conseqüència de l'epidèmia de la pesta negra que també va afectar la població de muntanya. A partir del segle XV, amb l'absorció de les senyories comtals pel poder reial, es van començar a introduir mecanismes de control del territori més centralitzats. El fenomen del bandolerisme, que va sacsejar la societat catalana dels segles XVI i XVII, va tenir els seus orígens en la pèrdua de poder de la petita noblesa pirinenca, que es va exemplificar en l'enfrontament violent entre dues faccions rivals, els *nyerros* i els *cadells*.

Amb la consolidació de les estructures estatals de les monarquies espanyola i francesa, la frontera pirinenca fou sovint un escenari de conflictes. Les guerres de religió franceses van alterar la seguretat de molts sectors del territori pirinenc, i la guerra dels Segadors fins i tot en va modificar les fronteres polítiques. Al mateix temps, es va intensificar l'explotació dels recursos naturals pirinencs, sobretot el ferro de les fargues i les bigues obtingudes als boscos, que eren explotades per tractants de fusta o directament per l'estat. Aquesta industrialització incipient, complementada amb l'activitat ramadera transhumant, es va convertir en la base de les grans fortunes pirinenques. La pressió humana sobre el medi es va traduir sobretot en una gran desforestació durant els segles XVIII i XIX, moment en què el creixement demogràfic va arribar al seu punt culminant. A partir de la segona meitat del segle XIX aquesta tendència es va començar a invertir i l'excedent poblacional va engreixar l'emigració cap a les pròsperes zones urbanes.

2.3. Del segle XX fins avui

El tombant del segle XX marca el principi d'un procés d'inflexió. D'una banda, la indústria va descobrir les possibilitats energèti-

ques dels rius i estanys pirinencs i els va explotar intensament. De l'altra, l'obertura de vies de comunicació i l'arribada del ferrocarril van trencar l'aïllament secular i van posar les bases per a la transformació irreversible de la societat tradicional.

Durant l'època moderna i, sobretot, la contemporània, l'explotació continuada dels recursos naturals va fer que la biomassa forestal disminuís. Això va repercutir en el paisatge d'algunes valls que mantingueren un paisatge poc forestal, com la vall Ferrera, on es va donar una intensa explotació metal·lúrgica del ferro. Allà on aquestes activitats eren importants, els fluxos de població ocupada es van incrementar i van permetre la diversificació de l'economia local. A banda, l'especialització econòmica es diferenciava segons les valls i això es va compaginar amb la gestió de les diferents cases fortes que estructuraren un món comunal que, a finals del segle XIX i principis del XX, encara era força important. El cens poblacional amb més habitants a la zona data de 1860 i mostra un territori on hi vivia molta més població que ara.

Les activitats estaven basades en la mà d'obra, i els processos d'especialització provocaven grans moviments poblacionals. A la vall Fosca, per exemple, a començament de segle XX, el projecte de construcció hidroelèctrica de la central i els túnels que unien el conjunt lacustre va generar un moviment d'uns quatre mil treballadors. L'impacte d'una empresa d'aquestes característiques fou indubtable; va canviar el poblament, el sistema econòmic i la percepció social del lloc. Durant aquest període es van perdre moltes terres de conreu, es va construir un nou nucli (Torre de Capdella), es van portar serveis com el metge i activitats d'oci per als treballadors (cinema, teatre, prostitució) i es van crear noves vies de comunicació. Aquests factors van transformar una vall originàriament ramadera i es van replicar en molts altres punts de l'Alt Pirineu i Aran, on l'aprofitament hidroelèctric és ben visible en el paisatge.

En aquest procés d'especialització no es pot oblidar el paper que han jugat les pistes d'esquí com a autèntics nuclis d'atracció. Al seu voltant s'han donat bona part dels processos socioeconòmics i de canvi cultural més importants de finals del segle XX. El traçat de les principals vies de comunicació actuals, que daten precisament de la segona meitat del segle XX, va permetre desplaçar maquinària a la zona i va obrir el pas a l'arribada, però també a la sortida, de la gent. A partir dels anys seixanta del segle XX, la industrialització de les grans ciutats va atraure un nombre considerable de població agrícola i ramadera que va abandonar el territori per marxar cap a les grans ciutats o bé cap als pocs grans nuclis que hi ha situats als fons de vall principals. Aquest procés s'accentuà sobretot amb

l'arribada de la democràcia i la localització dels serveis en unes quantes poblacions clau (Vielha, Tremp, la Seu d'Urgell, Puigcerdà).

Paral·lelament, és també el moment d'aprovació de nombrosos espais protegits amb el Pla d'espais d'interès natural (com el Parc Natural del Cadí-Moixeró o Parc Natural de l'Alt Pirineu), que es van unir al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, en un feina per preservar els valors naturals i ajudar al desenvolupament sostenible del territori.

Actualment, la crisi del sector agrícola, ramader i forestal fa que aquest sigui un territori en què el sector primari té poca presència i que l'aposta per l'aprofitament dels recursos naturals es basi gairebé exclusivament en activitats de gaudi social i esportiu, com l'esquí, l'excursionisme o el ràfting. La dinàmica forestal comporta que cada vegada hi hagi més boscos i més biomassa forestal. A l'Alt Pirineu i Aran conviuen dos mons en una mateixa realitat: el de la intensitat d'ús i el de l'abandonament.

Les estacions d'esquí alpí han contribuït al procés d'especialització de l'Alt Pirineu i Aran. A la imatge, estació de la Molina l'any 1950. ICGC / Fons Cuyàs

3. El paisatge actual i les seves dinàmiques

Nucli de Montgarri, actualment deshabitad. L'antiga rectoria s'ha reconvertit en un refugi de muntanya. Jordi Bas

El que ha permès el manteniment de la vida humana a l'Alt Pirineu i Aran ha estat la diversitat d'usos; per això, les estratègies d'ocupació s'han basat en la multiplicitat d'activitats en llocs ben diferenciats espacialment. Així, les poblacions tradicionals han tractat d'ocupar tant d'espai com ha estat possible, des dels fons de vall fins a les cotes més altes, per tal de tenir, de manera diferenciada al llarg de l'any, com més recursos a l'abast millor.

Tradicionalment, a gairebé tot el Pirineu s'han donat les mateixes activitats principals: agricultura, ramaderia i explotació fores-

tal. Aquestes generalitats pel que fa a la configuració de l'espai geogràfic s'han de matisar necessàriament a l'hora d'establir les particularitats concretes de cada vall, ja que tenen unes quantes especificitats.

A la transformació natural, caldrà sumar-hi sempre l'element clau configurador de qualsevol paisatge: l'empremta humana. En aquest sentit, l'aprofitament d'alguns recursos puntuals i algunes condicions climàtiques característiques també han ajudat a configurar elements diferenciadors que han donat matisos importants

A l'Alt Pirineu i l'Aran hi ha un predomini d'assentaments urbans compactes perquè històricament aquesta disposició permetia un estalvi de recursos. A la imatge, el nucli compacte d'Isona. Ramon Oromí

al paisatge. Així, per exemple, l'aprofitament de l'energia hidroelèctrica, de la neu per a l'esquí o les pràctiques associades a l'aprofitament metal·lúrgic han significat grans moments d'especialització de l'espai geogràfic que han tingut una gran importància en la caracterització del paisatge actual.

52

Pel que fa a la disposició dels assentaments urbans, en el paisatge actual de l'Alt Pirineu i Aran es poden distingir els assentaments compactes i els dispersos. Entre els compactes, que no estan ne-

cessàriament associats a usos i que destaquen senzillament per l'estructura atapeïda, es poden destacar Guils de Cerdanya, Isona, Gavet de la Conca, Fígols, Salàs de Pallars, bona part de les poblacions de la vall Ferrera, les poblacions compreses entre Ribera de Cardós i Lladorre i una bona majoria de l'eix d'Isil, sense oblidar alguns nuclis com Cardet, Còll o Llesp. També cal mencionar els nuclis de mig vessant envoltats de prats, que recullen la tradició ramadera de l'àmbit territorial i on destaquen Bausen o els voltants de Vilamòs a la Val d'Aran, l'entorn d'Esterri de Cardós, Bonestarre o Farrera al Pallars, parts de la Vall de Boí, Pobellà, Gerri de la Sal, els vessants de les valls de Castellbò, o entre Ortedó i Vilanova de Benat, Ansovell i Cava o Meranges.

En els fons de vall els assentaments compactes s'associen a patrons d'agricultura hortícola, com per exemple els de Gavet de la Conca, Talarn, la Pobla de Segur o la Seu d'Urgell, poblacions amb les condicions d'irrigació, extensió i massa crítica favorables. Lògicament, els fruiters de secà es localitzen a la principal zona agrícola d'aquestes característiques que hi ha a l'àmbit, la unitat Conca de Tremp, i, malgrat que formen un patró, aquest és gairebé exclusiu d'aquest territori.

Els poblaments compactes són els predominants a l'Alt Pirineu i Aran, ja que l'estalvi de recursos (energia per l'escalfament, sòl apte per al conreu i consum d'aigua) va ser durant molt temps obligat per a l'establiment humà. No obstant això, allà on les condicions ambientals ho permetien i l'aprofitament de l'espai així ho recomanava, l'assentament és dispers, és a dir, hi ha nuclis o grups de cases no gaire grans repartits en un sector de territori més o menys extens. La plana cerdana destaca per aquest fet a tots dos

Una de les dinàmiques del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran d'aquests últims decennis és l'abandonament progressiu de les activitats primàries. IDAPA

Usos del sòl de l'Alt Pirineu i Aran

marges del riu Segre, amb nuclis repartits aquí i allà que antigament es miraven de repartir l'espai i ocupar el poc territori fèrtil. Destaca la zona al voltant de Prats, Urús, Das i Alp a la Cerdanya, a l'entorn de la Seu d'Urgell, amb Alàs i Banat, o Aravell i zones com Montan de Tost, Gramós o Nabiners. A tocar del Segre també hi ha els voltants de Figols i Organyà o la zona de Tragó, Nuncarga i Aguilar, a prop d'Oliana. A la conca de la Noguera Pallaresa destaquen alguns conjunts situats al voltant de Sort o la coma de Burg, al nord, i al voltant de Tremp, al sud; mentre que a la Noguera Ribagorçana i a l'interior de la Terreta sobresurt la zona a l'entorn de Castissent, Tercui, Espills i Escarlà.

Aquest poblament dispers sovint estava envoltat de prats i estretament vinculat a l'activitat agrícola i ramadera. En aquest sentit, entre l'eix de la Noguera Ribagorçana (a l'altura del Pont de Suert) i el de la Noguera Pallaresa (a l'altura de Gerri de la Sal) s'estén un ampli sector amb aquest tipus de poblament, en què destaquen Montiberri, Peranera, Castellars, Corroncui, Naens, Burguet i Ancs, fenomen que també es pot trobar entre Cava, el Querforadat, Estana i al voltant de Lles, a la Cerdanya.

Pel que fa a la dinàmica actual del paisatge, en general, l'Alt Pirineu i Aran ha patit un procés d'abandonament de les activitats primàries a favor del sector turístic, a excepció de les unitats Conca de Tremp i Plana de l'Urgellet, on la ramaderia, en diferents modalitats, encara té un pes important en l'economia. Aquest canvi en els usos del sòl es deu, principalment, a l'envelliment i la manca de relleu generacional dels actuals explotadors agrosilvoramaders, però també a la seva menor viabilitat econòmica si es compara amb els ingressos aportats globalment pel sector turístic i de serveis. Aquest fet incideix notablement en els paisatges, modificant-ne el caràcter rural tradicional per un d'urbà més fragmentat, amb l'auge de la dispersió de les construccions i les segones residències, i un de més «naturalitzat», amb l'augment de la superfície forestal no gestionada, ocupant prats alpins pasturables i antics camps de conreu, diluint el mosaic agroforestal i homogeneïtzant el paisatge pirinenc, que arriba sovint a les portes dels nuclis urbans, on el risc d'incendi augmenta.

L'aposta pel turisme i els serveis ha comportat l'existència d'una àmplia gamma d'equipaments d'oci i lleure, allotjaments i restau-

Parapent a Organyà, on el sector turístic complementa l'agrícola. Francesc Tur / Arxiu Ara Lleida

ració (turisme rural, càmpings, complexos turístics, camps de golf o pistes d'esquí), alguns més respectuosos amb el paisatge que d'altres. Com a conseqüència de la climatologia, són activitats orientades a una estació concreta, com l'esquí a l'hivern i els esports d'aventura a l'estiu. Algunes zones han sabut aprofitar l'estacionalitat per oferir activitats i mantenir el turisme tot l'any, però, en d'altres, la diversificació de l'oferta encara no està resolta.

Urbanísticament, es donen dues situacions contràries i complementàries. D'una banda, creixen els nuclis de població com a conseqüència del turisme i la segona residència, fet que crea nous eixamples urbans, principalment de baixa densitat i sovint molt allunyats de la tipologia arquitectònica tradicional, o imitant-la vulgarment. El consum de sòl es converteix així en la principal font d'ingressos dels municipis. De l'altra, es despoblen nuclis petits, amb poc dinamisme econòmic i/o manca d'accessibilitat a la xarxa viària principal, a favor de nuclis més grans amb major activitat econòmica. Aquests petits pobles mantenen el paisatge tradicional però també es van abandonant, de manera que el patrimoni arquitectònic tradicional es degrada per manca de manteniment, l'herència cultural es perd per falta de transmissió i les explotacions agropecuàries associades, principals creadores del paisatge actual, es van tancant. En aquest sentit, són molt importants les iniciatives locals ja encetades que aposten pel desenvolupament econòmic rural i la salvaguarda del patrimoni basant-se en la valoració del paisatge.

Les infraestructures energètiques i viàries, necessàries en un territori dividit en valls on la geomorfologia dificulta enormement les comunicacions i els intercanvis, augmenten la fragmentació del territori i són visualment molt impactants. Els eixos viaris, que recorren principalment els fons de vall, es reformen, millorant la comunicació entre poblacions i l'accés al turisme, i augmentant la densitat del trànsit. Les torres i línies elèctriques, que abasteixen d'electricitat el territori, però també Saragossa i Barcelona, així com repetidors i antenes, travessen valls i muntanyes i trenquen l'aspecte natural de l'entorn, a causa de la inexistència de mesures d'integració paisatgística dels projectes.

Actualment, un percentatge destacable del territori està protegit sota diferents figures de protecció d'espais naturals, i això condiona, en alguns casos, el manteniment del paisatge agroforestal característic d'aquest àmbit i produint un procés de «naturalització» que, d'altra banda, ha contribuït a conservar indrets d'alt valor ecològic, com el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici o els parcs naturals de l'Alt Pirineu i del Cadí-Moixeró.

Els riscos naturals o induïts –com allaus, esllavissades, moviments de massa, inundacions o incendis– són comuns en un àrea tan accidentada com l'Alt Pirineu i Aran, però s'incrementen a mesura que la població augmenta i les noves construccions es concentren en zones més sensibles.

Quan es parla de la possible evolució que es produirà en el paisatge de l'Alt Pirineu i Aran, cal diferenciar dos àmbits marcadament separats en l'aspecte social i econòmic: el territori que s'ha integrat en l'economia de mercat i que fixa la població, i els espais en els quals no ha estat possible el manteniment d'una població en

declivi. D'una banda, l'evolució dels paisatges on es concentra la població, especialment l'activa, tindrà molt a veure amb l'evolució del minoritari sector primari agrícola i ramader, però especialment amb el sector terciari dedicat als serveis turístics, així com amb els localitzats pols d'activitat industrial. Aquests són uns paisatges en què el medi construït juga un paper preponderant i és possible que continuï així en el futur. D'altra banda, hi ha l'extensió de territori més basta que engloba totes aquelles terres utilitzades en el passat però que actualment tenen un ús pràcticament inexistent, que probablement continuarà així en el futur. Entre aquestes, alguns dels espais protegits de major vàlua del país, regulats per un règim de gestió especial i diferenciat de la resta. Aquests seran els antics paisatges de l'abandonament, que passaran a ser els de la naturalització, procés que ha adquirit una força especial al llarg del segle xx i probablement continuarà sent així els propers decennis.

L'evolució urbanística i territorial d'aquests paisatges es veu condicionada, en bona part, per la implementació del Pla territorial parcial de l'Alt Pirineu i Aran a través de diferents figures de planejament, especialment els plans directors urbanístics, com els del Pallars Sobirà (2008), la Cerdanya (2008) i la Val d'Aran (2010).

Per explicar les dinàmiques actuals i futures, que engloben processos diversos i complexos i que marcaran l'evolució dels paisatges actuals de l'Alt Pirineu i Aran, s'ha considerat pertinent diferenciar tres grans àmbits d'anàlisi: els paisatges dels cims i les carenes, els paisatges de les solanes i les obagues i els paisatges dels fons de vall. Aquesta no és una divisió arbitrària, sinó que pretén reflectir tres grans àmbits fisiogràfics que recullen un bon nombre d'aprofitaments socioeconòmics i conjunts d'ecosistemes, en un territori, el de muntanya, molt condicionat pel factor del relleu.

3.1 Els paisatges de l'alta muntanya: els cims i les carenes

El paisatge actual de les zones altes es caracteritza per la presència destacada de dos elements naturals clau: les roques i l'aigua. El rocam i la seva estructura geològica són els principals factors de la morfologia i l'aigua, que en forma líquida o de neu omple les zones lacustres pròpies d'aquests indrets i dona a aquest espai un caràcter excepcional i únic. És en aquest espai on les formes del modelat vigorós tenen una presència destacada i dibuixen unes formes i uns perfils abruptes, resultat de diferents orogènies, que contrasten amb zones més planes i arrodonides producte de l'erosió. És el Pirineu de les altituds màximes i dels cims de granit i pissarra.

Des del punt de vista estructural, costa trobar al Pirineu indrets no afectats per cap de les orogènies alpines. Els plegaments caracteritzen aquestes muntanyes i això fa que les capes dels diferents materials puguin aparèixer en posició vertical, però també amb capbussaments diferents, que configuren els típics relleus en forma de valls que tanta importància tenen en les relacions de tota mena de sistemes. Els materials durs i els tous s'alternen i poden formar característics relleus en graderia, als voltants de Trepmp, i costals, a la serra del Cadí, tot i que els elements més abundants són les carenes, les crestes i les depressions, conseqüència dels

Dinàmiques de l'Alt Pirineu i Aran

Naturals

Erosió de vessants

Agroforestals

- Incendi forestal (1986 - 2008)
- Abandonament de l'activitat agrícola
- Plantació de vinya
- Plantació d'arbres (coníferes, plataners)
- Substitució de secans a regadius
- Creixement del bosc i del matollar

Urbanes

- Alteració de la fesomia tradicional dels nuclis
- Habitatge residencial de baixa densitat
- Creixement urbanístic
- Modificació visual dels accessos als nuclis

Activitats

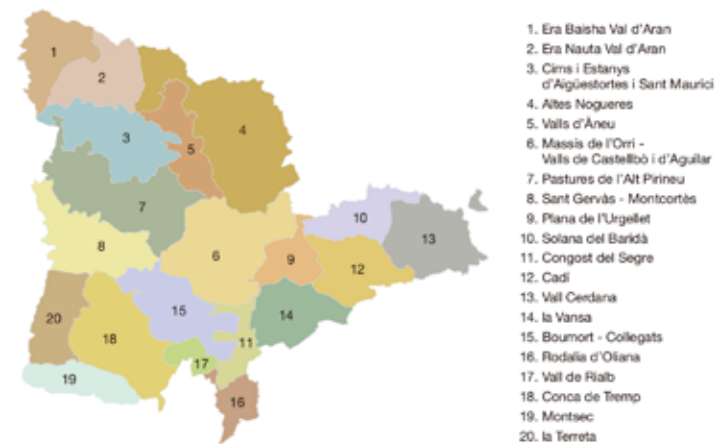
- Àrea especialitzada
- Camp de golf
- Activitat extractiva
- Dinàmica comercial de frontera
- Domini esquiable d'esquí alpí
- Domini esquiable d'esquí nòrdic

Infraestructures

- Aeroport
- Antena de telecomunicacions
- Central hidroelèctrica
- Tub de central hidroelèctrica
- Presa
- Canalització de llacs
- Xarxa viària projectada
- Línia d'alta tensió

56

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

L'escassa pressió ramadera als prats supraforestals deixa via lliure a l'augment altitudinal progressiu del bosc i a la creació d'extensíssimes masses forestals. Panoràmica des de la torreta de l'Orri. Observatori del Paisatge

diferents plegaments. Els materials durs com les calcàries, els gresos o el granit constitueixen i singularitzen els nivells més elevats. El relleu pirinenc presenta una estructura de descens progressiu des de la part més axial, amb cims que superen o s'aproximen als 3.000 m, fins a les planes subpirinenques.

58

Malgrat el predomini de les formes estructurals, la seva enèrgica fisonomia ha estat modelada per l'erosió. Es poden distingir diferents morfologies, que van des de les formes aplanades d'alguns cims com el Puigpedrós a la vall del Segre, fins al modelat glacial que ha originat un relleu accidentat (crestes dentades, agulles, espadats, etc.). Cada tipus de roca ha estat sotmès a un modelatge diferent i, per tant, es distingeixen clarament les agulles granítiques esculpides pel glaç com en els Encantats o el Besiberri, de les pissarres retallades de la pica d'Estats o el Monteixo.

En contrast amb l'altitud dels cims i les seves arestes, tenim els circs glacials, que constitueixen grans espais relativament circulars, força aplanats i envoltats de parets verticals per on salta l'aigua que sovint s'allotja a les fondalades d'aquests circs, allà on el glaç ha excavat petites depressions lacustres que permeten la presència de llacs. De fet, els llacs de muntanya són un dels principals atractius d'aquest espai que s'estén per una franja preferent d'entre 2.000 i 2.500 m d'altitud. A la zona del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, per exemple, trobem més d'un centenar de llacs de dimensions diverses. En aquests indrets, la neu i el fred, persistents durant molts mesos, fan que la vegetació tingui un període vegetatiu molt curt i hi dominin els prats alpins rasos i les gespes. Al seu costat, quan les condicions fan que hi hagi afloraments rocosos, domina la vegetació rupícola. És l'espai dels grans paisatges rasos i rocams.

Des del punt de vista socioeconòmic, aquest espai geogràfic, que pot semblar isolat i aïllat de les pràctiques humanes, ha tingut un

gran pes en la gestió dels recursos naturals del Pirineu i ha donat lloc a diferents processos d'especialització. L'abundància d'aigua ha permès les pastures allà on el pendent possibilita un bon terraplenament de l'espai, evitant les zones més escarpades, sovint plenes de tarteres. Aquesta ramaderia tradicional, dècades enrere molt més intensa, ara en molts llocs és purament testimonial o inexistent.

La presència de llacs va afavorir que, al llarg del segle XX, una important indústria hidroelèctrica trobés en aquests indrets un excel·lent camp de proves per desenvolupar una enginyeria basada en l'acumulació de l'aigua i la generació de salts artificials per generar energia hidroelèctrica. Diversos complexos hidroelèctrics formen part del paisatge pirinenc, amb quilòmetres de galeries soterrades i connexions entre llacs. Destaquen els de la vall de Cardós, la zona de Tavascan, amb salts de fins a 900 m de desnivell per l'interior de la muntanya, o els de la vall Fosca, amb la central de Capdella. Les parets dels embassaments es fan ben visibles en forma de presa que obtura el curs natural del riu (la presa de Cavallers o el pantà de Sallente) o engrandeix antigues cubetes glacials augmentant-ne el nivell de l'aigua, tal com passa en diferents embassaments en capçalera (l'estany de la Colomina a la vall Fosca o el de Certascan a la vall de Cardós).

La pràctica de l'esquí, com a activitat turística moderna, apareix a la dècada de 1960 i des de llavors l'estesa d'infraestructures associades ha anat ocupant algunes de les parts més altes del Pirineu. Avui dia, les pistes d'esquí busquen l'altitud perquè garanteix la presència de la neu, ja sigui perquè hi neva més o perquè el fred permet generar neu artificial a partir de diferents captacions d'aigua. Entre les més destacades per extensió hi ha les pistes d'esquí de la Val d'Aran (Baqueira-Beret) i la Cerdanya (La Molina-Masella) però també d'altres de menor envergadura, però no menys importants per al territori: Boí-Taüll, Super Espot, Portainé i Tavascan.

El paisatge actual dels espais més elevats del Pirineu català està format per una gran quantitat de cims emblemàtics i simbòlics que formen part de l'imaginari català. La pica d'Estats, amb 3.143 m, és el cim més alt de Catalunya, i juntament amb d'altres com el Maubèrme, el Montardo, el Molières, el Besiberri-Comaloforno, el Montsent, el Peguera, el Mont-Roig, el Monteixo, el Salòria, la torreta de l'Orri, la tossa Plana de Lles, el Puigpedrós i la Tosa d'Alp, configuren un conjunt de localitzacions d'especial interès. En alguns dels llocs de difícil accés trobem alguns dels miradors més emblemàtics. Els passos de roca i la verticalitat afegeixen sensacions que accentuen l'exercici de la contemplació. Moltes d'aquestes parts altes sovint són visibles des de molts llocs, i això les converteix en referents visuals del paisatge. És el cas de les serres del Cadí, del Montsec i de Sant Gervàs, així com dels cims del Montsent de Pallars, el Puigpedrós, el Salòria i el Montardo, que configuren una especial relació territorial de gran significació.

Pel que fa a les dinàmiques paisatgístiques, cal diferenciar els espais cimers de naturalesa rocallosa dels herbeis. Els primers, tradicionalment han tingut molt poc ús i, per aquest motiu, el paisatge ha restat força immòbil al llarg del temps; en canvi, les pastures alpines, antany molt utilitzades per la ramaderia transhumant, probablement experimentaran en els propers anys un declivi clar as-

Les parts més elevades de les muntanyes son el fons escènic de moltes valls. Rafael López-Monné / IDAPA

sociat a la dinàmica actual de desaparició d'aquesta activitat i a la reducció de la cabana ramadera local.

La dinàmica recent del sector ramader extensiu, que tradicionalment ha aprofitat les pastures d'estiu a l'alta muntanya, ha posat de manifest la important reducció de caps de bestiar que hi pasturen i, fins i tot, la total desaparició d'aquesta activitat transhumant a molts dels rasos alpins. La conseqüència directa en el paisatge d'aquest fet ha estat la degradació de la flora d'utilitat per a l'aprofitament ramader i la substitució progressiva per formacions arbustives i arbòries que han anat avançant des d'estatges inferiors cap a cotes més elevades. De fet, s'està produint una recuperació espontània de la vegetació natural d'un espai que ja li havia estat arrabassat, un procés que, sense cap mena de dubte, continuarà en els propers anys i decennis. Si no s'inverteixen els termes actuals de dinàmica d'una forma substancial i extensa per tot el territori, a mitjà termini els matollars acidòfils de bàlec o els calcícoles de boix i ginebró poden formar un contínuum entre un estatge forestal subalpí cada cop a més altitud i el límit inferior de l'estatge alpi. En moltes pastures de serralades prepirinenques o en molts cims inferiors als 2.500 m això pot suposar la pràctica desaparició de les pastures, que no poden ser mantingudes només per la minsa substitució de l'antiga cabana ramadera pels ungulats silvestres, presents principalment als espais naturals protegits.

Aquest és un escenari de futur clarament associat a la reducció i l'abandonament d'una activitat tan entroncada amb la conservació i construcció del paisatge pirinenc com la ramaderia, que avançarà amb ritmes diversos en diferents parts de la serralada. Mentre al Prepirineu aquesta nova cara dels paisatges dels rasos alpins ja és evident, a la zona axial encara hi ha concentracions elevades

de ramats equí i boví, especialment en les millors pastures d'Era Nauta Val d'Aran, Pastures de l'Alt Pirineu i alguns cordals cimers fronterers amb Andorra. La ramaderia extensiva d'oví és realment una activitat en via d'extinció que requerirà molts esforços dels ramaders, de l'Administració pública i de la societat en general per sobreviure. És, però, és una de les activitats més eficients per mantenir a ratlla l'avanç de la vegetació no herbàcia, no tan apta per pasturar.

El Pla territorial parcial de l'Alt Pirineu i Aran qualifica de sòl de protecció territorial –per raó del seu valor paisatgístic, identitari, d'estructuració territorial o d'interès social–, tres àmbits d'extensió considerable i morfològicament ben delimitats: l'espai de pastures araneses entre el port de la Bonaigua i la vall de Varradòs, els rasos alpins des de Boí fins a Capdella, i el conjunt Tosa d'Alp - Roc Blanc - Pla d'Anyella. En aquests espais el pla determina la prioritat de preservar el seu caràcter agrícola i ramader.

Ja sigui més o menys consolidat, més o menys intensiu, el sector turístic està prenent el relleu a les activitats tradicionals que s'hi desenvolupaven. L'alta muntanya és l'emplaçament on es troben els equipaments turístics que tenen més impacte ambiental i paisatgístic, com són les instal·lacions associades a les pistes d'esquí (allotjament, restauració, canons per generar neu artificial, telecadaires, etc.), així com obres hidràuliques de gran envergadura. Si bé la canalització dels llacs per a l'aprofitament hidroelèctric pot no ser tan impactant visualment com ho són les pistes d'esquí alpi a ple estiu, totes dues activitats porten associades un seguit d'infraestructures (torres i línies d'alta tensió per a l'aprofitament hidroelèctric, i remuntadors i canons d'aigua per a les pistes d'esquí) que artificialitzen la imatge de la muntanya.

El circ de Colomers és un circ glacial rodejat per pics de gairebé 3.000 m i amb més de 48 llacs. Francesc Tur / Arxiu Ara Lleida

Els canvis futurs en aquest sector estan condicionats per un planejament sectorial que manté força estables la majoria de superfícies on actualment es pot practicar l'esquí, a excepció de la possible connexió entre els dominis de la vall de Boí i la vall Fosca i l'ampliació de Baqueira-Beret, i la recuperació d'antics equipaments avui en desús. Tot i això, segons les previsions futures de la comunitat científica internacional en relació amb el canvi climàtic, el paisatge patirà transformacions importants. S'estima que la temperatura mitjana al Pirineu mediterrani augmentarà uns 3°C els propers cent anys, especialment a causa de l'increment de les temperatures mitjanes i màximes estivals i la suavització de les mínimes hivernals.

El probable abandonament de l'activitat de l'esquí per sota de la cota dels 2.000 m, degut a les noves condicions climàtiques, implicaria la reestructuració dels dominis on es practica aquesta activitat, en uns casos ampliant les instal·lacions cap a cotes més elevades i orientacions més adequades; en altres casos, simplement amb el tancament de l'estació. Aquest fet pot generar conflictes amb espais naturals que comparteixen veïnatge amb aquests equipaments privats ja que, a banda dels efectes en la nivació, el canvi climàtic també comportarà greus efectes en els ecosistemes alpins, uns dels més sensibles a les variacions de temperatura i de precipitació. En tot cas, aquestes previsions són a llarg termini.

La creixent sensibilització de la societat envers el paisatge i el patrimoni incentiva una oferta turística cada cop més respectuosa amb l'entorn, amb una oferta d'hivern ja establitzada que dona pas al turisme de descoberta del país, lligat amb la natura i el desenvolupament local. En aquest sentit, són moltes les estratègies d'atracció turística basades en el patrimoni natural, museístic, arquitectònic, històric i cultural propi, impulsades des del món local, que trenquen l'hegemonia del turisme estereotipat i diversifiquen l'oferta i el públic.

La millora dels eixos viaris ha facilitat l'accés als espais protegits d'alta muntanya, potenciant també el turisme orientat al gaudi de la natura. L'augment d'aquest tipus de turisme, majoritàriament respectuós amb el medi ambient, presenta dos fets constats: d'una banda, l'augment de la freqüentació dels espais naturals més emblemàtics i, de l'altra, la incidència en l'ocupació de la població local, que canvia progressivament el sector primari pel terciari, transformant masies en cases rurals.

Per donar suport a l'economia tradicional s'estan fent grans passes cap al desenvolupament rural amb iniciatives com l'Escola de Pastors, que fan valer l'activitat agrària i en garanteixen la continuïtat. D'altra banda, es diversifica l'oferta turística cap a la sostenibilitat i la sensibilització ambiental, amb centres com l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu o el Centre de Natura i Desenvolupament Sostenible dels Pirineus, a les planes de Son, que, a més de tenir esperit pedagògic, ofereixen itineraris de natura amb l'ànim de conscienciar els seus usuaris sobre els valors del paisatge.

És important tenir present l'alt risc d'allaus, erosió i esllavissament inherents als vessants, que històricament han configurat el paisatge de muntanya, i que determinen en gran mesura l'activitat que s'hi porta a terme. Així doncs, cal evitar actuacions que incrementin aquest risc, com també gestionar els espais degradats i/o abandonats que el propicien.

Les parts més elevades de les muntanyes s'han tendit a considerar paisatges de gran rellevància, pel seu paper com a fons escènic de moltes valls. Els canvis que es produeixen en la fesomia dels perfils es poden observar per amplis territoris i a gran distància. És per això que cal tenir una sensibilitat especial en la gestió d'aquests relleus, a banda que, a més, a l'Alt Pirineu i Aran, constitueixen uns geosistemes de gran fragilitat a causa de les condicions del clima i la geomorfologia.

3.2. Els paisatges de la vall: les solanes i les obagues

A les altituds mitjanes, entre els fons de vall i els cims i les carenes, hi ha un bast territori format per interfluvius que històricament han estat els espais que han concentrat un major nombre de població al Pirineu. En totes les valls de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran és fàcil –i motiu de singularitat espacial– distingir aquells vessants orientats preferentment cap al sud d'aquells altres que ho estan cap al nord, és a dir, diferenciar les solanes de les obagues. Cadascun dels dos vessants té una personalitat pròpia i encara que, lògicament, formen part de la mateixa vall, les diferències són molt marcades com a conseqüència directa del clima i la natura del substrat que en determina el recobriment vegetal i, sovint, la freqüentació humana.

L'orientació principal del relleu pirinenc és la mateixa que els eixos de plegament que van de l'est cap a l'oest. Per aquesta raó, les carenes i les depressions també s'alternen en aquest sentit, la qual cosa afavoreix les diferències d'insolació. Altrament, el plegament de l'estructura geològica permet una ràpida alternança entre materials durs –propis dels cims– i materials tous, que donen pas a valls longitudinals més o menys amples segons el gruix de les

Aspecte de l'aspre i sec vessant sud de la serra del Cadí des del cim del Cadinell. Observatori del Paisatge

argiles i les margues, i que en molts casos l'erosió ha convertit en fondalades pronunciades.

Les valls de l'àmbit tenen dos tipus d'orientacions: les principals i majoritàries són les grans valls d'erosió que tallen transversalment l'estructura de la serralada, i que, per tant, estan orientades preferentment a l'est i a l'oest, tal com es pot observar a diversos trams de la Noguera Ribagorçana, la Noguera Pallaresa i alguns del seus afluents principals així com al tram del Segre a partir de la Seu d'Urgell. Tot i això, també hi ha valls longitudinals determinades per l'estructura entre crestes calcàries excavades en materials margosos paral·lels a l'eix axial principal, tal com passa, per exemple, entre la conca de Tremp i la vall de la Noguera Ribagorçana, fet que provoca orientacions al nord i al sud.

La longitud de les valls implica que el gradient altitudinal sigui molt variable i això fa que una mateixa vall pugui tenir diverses altures, de manera que el modelat de la part alta pot haver estat modificat per l'acció glacial, mentre que a la part baixa predominen les formes suaus i allargades producte de l'erosió fluvial. A més, les valls transversals a l'Eix Pirinenc deixen enrere els materials granítics i pissarrosos i s'obren pas cap al sud en direcció a la depressió de l'Ebre a través del Pirineu calcari, que en aquest àmbit coincideix bàsicament amb el Prepirineu. Són paisatges de tons clars, cingles ben perfilats i congostos estrets que alternen amb depressions margoses, molt més amples i que s'aprofiten per als conreus. La serralada del Cadí, amb un conjunt de capes inclinades lleugerament cap al sud i un flanc nord acinglerat, és el millor exemple de serralada calcària, com també ho és la serra de Boumort.

A l'hora d'analitzar la coberta vegetal de les valls, cal tenir en compte el fenomen de zonació propi de les muntanyes prou altes, però també la zonació que, de forma continuada, es dona des de les parts més altes de la vall a les parts més baixes a mesura que el curs del riu avança. A més, si a la diversitat de materials i de substrats afegim la dels pendents i hi sumem els condicionants climà-

El nucli d'Aristot situat dalt d'un turó, a la solana, domina la vall del riu Segre. Observatori del Paisatge

tics, la vegetació es repartirà per un conjunt de dominis de caràcter propi en funció de l'altitud i l'orientació. Els ambients propis de les valls pirinenques poden anar des de la vegetació específica de la muntanya plujosa submediterrània, medioeuropea i atlàntica fins a l'alta muntanya subalpina i boreoalpina, amb un paper determinant de l'orientació al solell o a l'obac.

La vegetació permet distingir la muntanya mitjana en dos grans sectors: el de les rouredes i pinedes muntanyenques seques, i el de les pinedes, rouredes i fagedes de tipus medioeuropeu o atlàntic. En aquestes zones les precipitacions totals anuals oscil·len entre els 700-800 mm i els 900-1.000 mm, i les temperatures mitjanes anuals, entre els 8°C i els 12°C. Una part molt important d'aquests boscos es troba en terrenys calcaris, tot i que a través de les fondalades dels principals cursos fluvials també arriba als ambients més silícics, com és el cas de zones al voltant de la Terreta, la conca de Tremp, Boumort i les valls baixes que encerclen el riu Segre.

En els paisatges subalpins és possible distingir els boscos de coníferes o aciculifolis, concretament de pi negre i avet a les parts més altes i, per sota d'aquests boscos, pi roig, faig i rouredes humides, sempre que l'orientació sigui obaga. En canvi, al solell, els boscos de pi negre donen pas a les pinedes de pi roig, que a la vegada donen lloc a les rouredes seques de roure martinenc i de fulla petita. En aquesta mateixa orientació, i més o menys per sota dels 1.000 m, s'hi pot trobar el domini de l'alzinar muntanyenc. En moltes de les solanes d'aquesta part del Pirineu, sobretot allà on el relleu és més abrupte, no hi ha grans formacions arbòries, sinó espècies adaptades a la insolació, com els alzinars que penetren les valls dels grans eixos fluvials d'aquest àmbit: la Noguera Pallaresa, la Noguera de Tor i la Noguera de Cardós. Val a dir que l'efecte fogony que implica increments sobtats de la temperatura i descens de la humitat també és una característica particular de moltes d'aquestes valls i en condiciona la vegetació.

Als vessants de les valls, les solanes i les obagues tenen diferents hores d'insolació i això determina els períodes vegetatius dels productes agrícoles. Per aquesta raó, a les solanes no és possible trobar antigues zones de conreus per damunt dels 1.800-1.900 m de mitjana, i a les obagues, a l'entorn dels 1.600 m com a màxim. Fruit d'aquesta lògica, actualment trobem molts més pobles a les solanes de les valls i a més altitud que no pas a les obagues. Aquests nuclis acostumen a ser molt agrupats i sovint destaquen per la localització encimbellada o a raser d'algun abríc en forma de roca, com passa a bona part dels pobles de la solana del Baridà i a la majoria de nuclis de les unitats prepirenques en general.

Val la pena fer la distinció entre els pobles que es troben a les parts altes de les valls, de clara vocació ramadera, i aquells altres que tenen un caràcter molt més agrícola i forestal. Els primers estan situats en llocs de pas cap a pastures d'estiu i, per tant, les infraestructures que acompanyen els nuclis de població estan pensades per a l'ocupació esglaonada del territori cap a l'alta muntanya. Per aquesta raó, avui dia, es localitzen zones de bordes, element característic del paisatge pirinenc, en indrets que poden semblar força inaccessibles però que tenien una lògica d'establiment basada en l'ocupació temporal els mesos d'estiu i l'aprofitament de l'herba per al consum del bestiar o petits conreus de temporada. En canvi, els pobles de les valls que estan més allunyats de les parts altes tenen una lògica molt més agrícola i forestal que no pas ramadera. Malgrat que també poden tenir zones de bordes properes, aquestes servien molt més per emmagatzemar els productes agrícoles i les eines que no pas el menjar per al bestiar.

62

Molts d'aquests nuclis s'han restaurat seguint un model rústic que afavoreix la presència de roca vista en les façanes i pissarra a la teulada, sobretot a la Val d'Aran, l'Alta Ribagorça, el Pallars Sobirà i alguns petits sectors de l'Alt Urgell i la Cerdanya. En la resta del territori, la teula n'és l'element més destacat i també s'ha combinat amb la pedra vista. En general, s'ha imposat una política de sensibilitat envers el patrimoni, i això, juntament amb el fet que el sector primari hi ha quedat com a testimonial i sovint complementari d'altres activitats, no ha provocat grans creixements. L'excepció són les poblacions relacionades amb el turisme, sobretot la pràctica de l'esquí, que han vist com els serveis hotelers i de restauració organitzaven l'espai i estructuraven la mobilitat dels voltants dels pobles. Són els casos de Baqueira-Beret, Boí-Taüll o la Molina i la Masella. Sempre en relació amb l'esquí, en aquestes poblacions s'han donat processos d'urbanització que han densificat antigues zones de bordes en espais plans, ja sigui per instal·lar-hi infraestructures (un bon exemple és Baqueira-Beret a partir de la cota 1.900 m) o per urbanitzar-los directament, com passa al Pla de l'Ermida a Taüll o a les estacions de la Cerdanya.

La majoria de pobles de mig vessant, en molts casos al final de la vall, han sobreviscut a la caiguda del sector primari, no per la presència de l'esquí sinó perquè s'ha mantingut certa pràctica ramadera. En aquest sentit, destaca la feina de les cooperatives al voltant de la Seu d'Urgell. En aquests llocs es conserva la tipologia clàssica de població agrupada envoltada de pastures i cases que acullen residències secundàries força integrades en l'espai urbà i que han ajudat que els habitatges no es degradessin en excés.

L'activitat agrària, però, s'ha vist molt reduïda al llarg dels anys per la difícil rendibilització econòmica de les explotacions en un mercat global o per manca de relleu generacional. Malauradament, bona part de les explotacions existents actualment són de subsistència i algunes d'aquestes tenen instal·lacions agràries poc integrades paisatgísticament. La manca d'oportunitats econòmiques ha condicionat molt la vida dels petits nuclis urbans de muntanya, que han vist com la seva població es reduïa cada cop més. Però aquest no ha estat l'únic motiu. Mentre que s'ha millorat l'accés viari a zones naturals poc habitades per incentivar el turisme de natura, no ha estat així per a molts nuclis de població petits, que s'han trobat massa aïllats per mantenir una població estable. La població, especialment el segment més jove, ha migrat cap a nuclis més grans amb majors oportunitats. Tot plegat afavoreix l'abandonament de l'activitat agrícola, fet que transforma el paisatge substancialment, observable en unitats com la del Montsec, Boumort - Collegats o La Vansa. Urbanísticament, els nuclis de població mantenen la seva tipologia urbana tradicional, però el desinterès per la inversió immobiliària fa que se n'abandoni el manteniment, i cada vegada estan més degradats.

A l'hora de parlar de les dinàmiques paisatgístiques, també cal tenir en compte un tret distintiu de bona part del territori: la propietat comunal, un sistema basat en el control que els veïns i veïnes exerceixen sobre les terres, les pastures i els boscos. L'ús del territori estava fortament condicionat per la base de la subsistència de les comunitats, que era l'agricultura de cereals. En canvi, la ramaderia permetia comerciar i, per tant, obtenir uns ingressos addicionals que es podien estalviar i contribuïen a l'enriquiment dels individus, si hi havia marge suficient. El resultat d'aquestes estratègies ha configurat un paisatge al voltant dels pobles amb terres de conreu fèrtils i individualitzades com a patrimoni de les cases, amb pocs arbres –si no és en filera al voltant dels bancals– i, més enllà d'aquests espais, les terres comunals en forma de boscos i vies de pas i camins d'accés, bé cap al fons de la vall, bé cap a les pastures. Avui, aquest sistema, majoritàriament basat en la ramaderia, està en crisi i està donant peu a un seguit de dinàmiques

La pràctica de l'esquí porta associada uns equipaments que tenen impacte paisatgístic, com restaurants, canons per generar neu artificial o telecadires. A la imatge, estació d'esquí de Baqueira-Beret. IDAPA

ques d'abandonament que poden canviar l'entorn dels nuclis, on els camps abandonats es reconverteixen en prats de pastures o, més habitualment, en herbassars de vegetació espontània que, per successió vegetal natural, s'acabaran convertint en boscos. A més, s'ha de tenir en compte que moltes residències estan sent ocupades per població que no es dedica a l'activitat agrària i això afavoreix l'aforestació i l'emboscament d'antics entorns rurals i contribueix a l'homogeneïtzació del paisatge d'alta muntanya. De fet, aquest procés s'està donant fa temps i l'avanç del bosc ja és patent en molts àmbits, en alguns dels quals arriba fins a les portes dels nuclis urbans i incrementa així el risc d'incendi.

En alguns indrets puntuals, molt més en les obagues que en les solanes, les infraestructures relacionades amb el transport, ja sigui per a l'esquí en forma de remuntadors, telecadieres o serveis d'accés per als esquiadors, o per a la prevenció de les allaus (paraallaus), la distribució de l'energia hidroelèctrica o les obres hidroelèctriques mateixes (tubs d'aigua), formen part ben visible d'aquests paisatges de vessant, ja que, en tallar les masses forestals, són observables des de les principals vies de comunicació quan s'enlairen per saltar d'una vall a l'altra. En aquest sentit, les canonades de pressió a la Val d'Aran i a la cubeta d'Esterrí d'Àneu o els paraallaus del plan de Beret i el port de la Bonaigua en serien mostres exemplificadores.

Si bé encara existeixen vestigis d'una activitat econòmica més diversa, com són les explotacions salines o extractives o l'aprofitament hidroelèctric, actualment es preveu que el turisme rural vagi agafant més força, com s'ha donat en zones veïnes, però sense substituir completament l'actual model basat en les pistes d'esquí, sinó complementant-lo. Cal afegir que, paradoxalment a l'abandó agrícola, cada vegada és més freqüent un nou moviment migratori de la població urbana cap al món rural, establint comunitats neo-rurals que reviu antics nuclis destinats a desaparèixer, com ha passat a Ossera o a Castellar de Tost.

Tant a les obagues com a les solanes, el paisatge es caracteritza per la percepció dels colors i les olors del bosc o, quan aquest no hi és present, la de les llenyoses i herbàcies que s'hi poden trobar. Els darrers seixanta anys la transformació dels conreus de secà per les herbàcies al voltant dels pobles ha fet que ara el verd domini per damunt del groc. Un verd que és intens a la primavera i a l'estiu, quan el regadiu permet que hi hagi diferents dallades de l'herba. L'olor d'herba molla i acabada de tallar forma part dels records sensorials de molts d'aquests pobles, com també ho fa el soroll dels insectes que acompanyen els indrets on hi ha bestiar i que també es pot trobar en els boscos de coníferes, on el sol alt de l'estiu escafa de valent. El verd dels pins i dels caducifolis en aquesta època de l'any és intens i relativament uniforme, per això diferenciar-los de lluny és difícil, amb un gradient de color poc acusat. A finals d'estiu i abans que entri la tardor és l'època boletaire per excel·lència, moment d'olorar les obagues i les pinedes joves fructíferes de fongs comestibles. Molts d'aquests bolets són al·lucinògens i probablement responsables d'algunes de les històries fantàstiques d'aquests indrets en les quals es combinen fades, aigua i bosc. A mesura que s'avança cap a la tardor, els prats al voltant dels pobles prenen uns colors torrats, esgroguïts i marro-

nosos que ja no perdran fins a la primavera següent. És aleshores quan els caducifolis destaquen més que les coníferes. Els colors intensos (vermells, grocs, taronges, etc.) de les fulles a punt de caure sobresurten i dibuixen diferents clapes a l'interior del bosc verd o rodals aïllats, d'una vistositat extrema i que són un reclam pels amants de la fotografia. A l'hivern, la neu fa acte de presència i dibuixa i perfila encara més els arbres –sobretot els avets i els pins– amb una estructura adaptada per resistir-ne el pes i no trencar-se.

Amb referència a l'evolució futura del paisatge, convé diferenciar les solanes de les obagues, ja que és sobretot a les primeres on hi ha més espais propicis per a l'agricultura. El paisatge de les solanes durant les properes dècades experimentarà canvis molt diferenciats en funció del tipus de vessant que es consideri. Les solanes estrictes, situades en l'àmbit prepirinenc i que històricament han estat explotades amb intensitat en unes condicions ambientals que no permetien depassar una determinada capacitat de càrrega, continuaran els processos lents de recuperació de la vegetació que normalment creix en sòls molt prims i ambients eixuts de naturalesa calcària. Un fet similar també es pot detectar en solanes del Pirineu axial que han quedat molt allunyades de masses forestals, com a la Cerdanya, o en cubetes interiors, a les unitats Valls d'Àneu o Conca de Tremp. El dèficit hídric d'aquests espais dificulta la transformació del paisatge natural, i el caràcter marginal en fa difícil trobar un aprofitament econòmic actualment. Cal estar amatents, però, a la futura variació de temperatures que pot donar lloc a oportunitats de cultius que havien existit al Pirineu en èpoques de clima més benigne i que poden tornar a causa de la reducció de productivitat a la terra baixa, com és el cas de la vinya.

L'altre conjunt de canvis importants a les solanes serà a l'entorn de les petites poblacions que, sense arribar al despoblament absolut, és probable que continuïn experimentant un procés de substitució de residents permanents per residents temporals i la desaparició de la població activa, en especial la que té feines estretament relacionades amb la gestió del paisatge, com les del sector primari.

Les feixes dels antics camps que envolten els indrets habitats són un testimoni històric de l'aprofitament extensiu del territori que cada cop va quedant més restringit a les poques àrees amb explotació ramadera. Observatori del Paisatge

64

El paisatge de les obagues és un dels menys transformats perquè històricament ha estat poc freqüentat per la població pirinenca. Obagues a la tardor a Arrós, Vall de Cardós. Oriol Clavera / Arxiu Ara Lleida

Aquest procés, al vessant nord del Pirineu i a causa de la major pluviometria, ha donat lloc a l'emboscament absolut de les solanes, fent-les més vulnerables als incendis forestals.

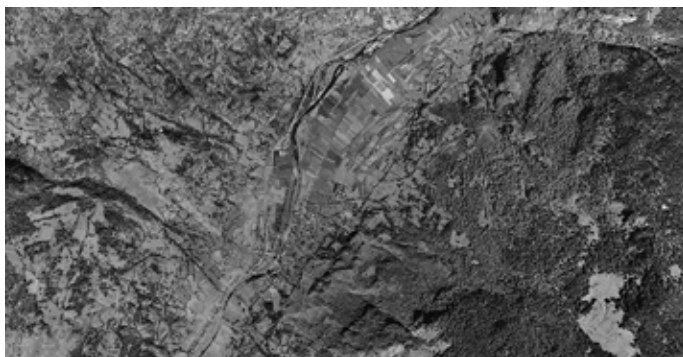
El Pla territorial parcial de l'Alt Pirineu i Aran inclou algunes d'aquestes solanes en els espais de protecció especial amb valor pel seu interès natural i de connexió, amb l'objectiu d'evitar la degradació de molts petits nuclis aïllats i de l'entorn de camps en terrasses, així com preservar uns paisatges molt fràgils, com són els que ocupa la vegetació submediterrània en zones abans cultivades o pasturades. Són zones interessants per a la connectivitat entre espais naturals, però també hi cal una vigilància especial tenint en compte la vulnerabilitat envers els incendis forestals. Són paisatges de canvis lents per la important pèrdua de mantell edàfic que han experimentat al llarg de la història; un bon exemple el tenim en els amplis espais de connexió situats a la Terreta o a les unitats a l'entorn del congost del Segre, i en els quals la recuperació de la vegetació és molt lenta.

Les obagues han estat tradicionalment un dels espais més inhòspits per a la població pirinenca i normalment font de recursos en moments de màxima pressió demogràfica o especialització econòmica. En aquest sentit, es podria afirmar que són els paisatges

que menys han canviat i canviaran en el futur, però també aquí cal diferenciar molt entre valls i territoris.

El nombre de pobles que hi ha a les obagues no és gaire nombrós i generalment se situen en estreps de la serralada principal fora de les zones de menor insolació i a cotes baixes. Els antics camps de conreu tampoc no arribaven gaire amunt en aquests vessants tot i que al Prepirineu se'n poden trobar fins als 1.600 m. Aquests camps ja fa molts decennis que es van abandonar, a causa del baix rendiment per l'efecte del fred, i ja constituïen boscos densos i en plena explotació a mitjan segle xx. La reducció de la cabana ramadera també va afectar la menor pressió sobre l'espai forestal obert de moltes deveses, on, amb la mateixa velocitat que veien retirar-se els ramats, creixia la vegetació arbòria, especialment de pi roig i pi negre. Alguns dels boscos més densos i més antics del Pirineu són en aquests espais, però rarament assoleixen edats màximes superiors als 200 anys, per la forta explotació a què l'activitat metal·lúrgica els va sotmetre durant el segle XVIII i principis del XIX.

Els paisatges de les obagues han estat el reducte de bona part de la fauna forestal protegida que ara forneix parcs naturals, nacionals i altres reserves. Gràcies a la supervivència d'alguns importants

Les feixes dels antics camps que envolten els indrets habitats són un testimoni històric de l'aprofitament extensiu del territori que cada cop va quedant més restringit a les poques àrees amb explotació ramadera. ICGC

retalls d'aquestes forests, en el futur s'estendran aquests ecosistemes arreu d'altres boscos que ara s'estan constituint.

L'aspecte del paisatge d'aquestes obagues en el futur proper és probable que canviï poc respecte al moment actual. S'estima, però, un procés progressiu de densificació de la massa forestal, afavorit per la minvant extracció de fusta pels motius de caire econòmic i social que ja s'han produït fins a la data, i per l'abandonament d'activitats que mantenien a ratlla els perímetres superior i inferior del bosc, com la ramaderia. La velocitat d'aforestació espontània dels vessants cap al fons de la vall és molt més gran per efectes de la bonança climàtica i la gravetat en la dispersió de llavors; per tant, és probable que totes aquelles valls que encara

no tenen el bosc a tocar de les lleres siguin continuums forestals aviat. La dinàmica del límit superior de l'estatge subalpí estarà condicionada també per les variacions en les temperatures hivernals de les properes dècades, i la velocitat d'expansió dels boscos de pi negre en detriment de les actuals pastures supraforestals pot augmentar. L'eixamplament de la franja forestal també serà notori.

Si segueixen les dinàmiques actuals, el Pirineu guanyarà uns paisatges d'obagues de forests denses, menys sensibles als probables increments dels períodes de dèficit hídric que afectaran les solanes i els fons de vall. D'altra banda, seran masses monoespecífiques i només algunes actuacions concretes en espais naturals per afavorir caducifolis podran trencar la monotonia del paisatge. Aquesta pot ser una bona notícia per prevenir allaus, ja que la quantitat de vegetació susceptible de fixar el mantell nival augmentarà.

Un element paisatgístic que és molt probable que acabi desapareixent si no s'actua amb decisió són els claps de pastures a l'interior del bosc. Durant els estius eixuts, són una reserva d'herba fresca per als ramats locals que resten propers als pobles, però també font de biodiversitat natural i diversitat paisatgística. En moltes obagues, aquestes illes enmig del bosc ja han desaparegut i moltes altres és probable que ho facin els propers anys, tot i que alguns espais naturals protegits fan possible la conservació d'aquests prats mitjançant el control dels perímetres. Si es vol preservar la ramaderia extensiva al Pirineu cal conservar els paisatges oberts de les obagues.

L'activitat econòmica de major valor afegit prevista per als propers anys està molt localitzada a l'entorn de la part baixa de les pistes d'esquí alpí. L'evolució del paisatge urbà d'aquests emplaçaments estarà molt condicionada a les inversions que s'hi continuïn fent en el futur, ampliant espais residencials i millorant-ne els accessos. Altres activitats d'economia més sostenible, com els dominis d'esquí de fons o el turisme associat a activitats lúdiques com la cerca de bolets, poden tenir una incidència menor en el paisatge. Tanmateix, les pistes d'esquí de fons, sense capacitat de fabricació de neu artificial i a cotes baixes, tindran seriosos problemes de supervivència en el futur.

El Pla territorial parcial de l'Alt Pirineu i Aran preveu, per a l'extens territori que ocupen les obagues, dues figures de protecció específica: sòl de protecció preventiva i sòl de valor natural i de connexió. El primer cas fa referència a zones boscoses de l'entorn de petites poblacions a la Plana de l'Urgellet, la vall de la Vansa, i els vessants nord d'algunes valls orientades d'est a oest arreu de l'àmbit del catàleg, com l'obaga del Cadí o la vall d'Escrita, entre d'altres. D'altra banda, es facilita la connexió entre espais naturals protegits a partir de les denses forests situades en les zones més ombrívoles. L'objecte d'aquestes figures de protecció en aquest tipus de paisatge és dotar-lo d'un marc legal amb garanties per a la connectivitat dels espais naturals a través dels espais forestals més ben conservats, i amb dinàmiques més positives tenint en compte les seves potencialitats naturals en un entorn tradicionalment explotat intensament per les extraccions de fusta.

3.3. Els paisatges de les planes i dels fons de vall

L'aigua dels rius és l'element estructurador dels paisatges dels fons de vall. Tret de les aigües que desguassen a la Garona, que van cap a l'Atlàntic, la resta de rius porten les aigües a la depressió de l'Ebre i d'allà cap al Mediterrani. El Segre, que recull les aigües de la Noguera Ribagorçana i la Noguera Pallaresa, és el curs principal de l'àmbit. Com tots els rius del Pirineu central, aquests són llargs i generosos en cabal, ja que s'omplen amb les aportacions de les precipitacions en forma de neu i/o pluja de les capçaleres.

Des del punt de vista morfològic, la xarxa hidrogràfica no segueix l'estructura geològica d'est a oest, sinó que és perpendicular a aquesta direcció i, per tant, el tipus dominant de la vall és el transversal. Això significa que, en els paisatges dels fons de vall actuals, els rius han hagut de tallar tant materials durs com tous. Com que les roques dures costen més de gastar que les roques toves, el ritme és més lent i el llit del riu és abrupte i es formen els característics passos estrets, com el congost de Tres Ponts al Segre, els de

Terradets i Collegats a la Noguera Pallaresa o el de Mont-rebei a la Noguera Ribagorçana. En canvi, allà on els materials són tous perquè han travessat faixes toves d'argiles o margues, les lleres s'eixamplen i formen petites conques d'erosió o planes al·luvials, com la conca de Tremp a la Noguera Pallaresa o els plans d'Organyà i Oliana al Segre. Aquestes depressions de morfologia suau faciliten els conreus de secà en àrees abancalades. En aquest sentit, destaca la conca de Tremp, enmig d'una regió força seca i amb una continentalitat acusada que provoca una vegetació rasa i escassa que sovint s'aixaragalla i forma badlands o zones d'erosió.

No totes les zones planes que es troben a banda i banda de congostos i passos complicats en el traçat dels rius tenen com a principal agent modelador el riu. Al Pirineu també hi ha zones planes i fons de vall amb el típic perfil transversal en forma de U i un perfil accidentat per la successió esglaonada de cubetes separades per llindars rocosos. La importància de les glaceres ha permès excavar grans cubetes que, una vegada reblertes, també han constituït grans planes de fons de vall, com passa a Esterri d'Àneu. El pas del

Al fons de vall s'hi localitzen les principals poblacions i vies de pas. A la imatge, el poble d'Esterri d'Àneu ubicat en una cubeta d'origen glacial. Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (Jordi Salinas)

gel també és el responsable que algunes valls laterals hagin quedat penjades, i per aquesta raó hi ha fons de vall elevats respecte al curs principal del riu, com a les planes de Son.

Un altre fons de vall característic i certament diferenciat de la resta és la depressió de la Cerdanya o conca cerdana. És una gran fossa d'origen tectònic enfonsada per falles orientades del nord-est al sud-oest i que talla obliquament la serralada pirinenca, per on transcorre el riu Segre. El fons de vall de la Cerdanya representa les restes d'una antiga zona lacustre miocènica amb argiles i margues fèrtils que omplen el fons de la cubeta i, per tant, el riu no hi té problemes per excavar, tot i que en aquesta part el Segre també té estrenyiments que es fan quan els límits de les parets muntanyoses d'una banda i de l'altra s'intenten tocar. Els congostos divideixen diferents planes independents, com l'Urgellet, una cubeta que es tanca al voltant de la Seu d'Urgell i que se separa de la Cerdanya per l'estret de Martinet, que forma el Baridà.

Malgrat que l'altitud mitjana de les zones de fons de vall podria fer suposar l'existència d'una temperatura mitjana més elevada que a les parts més elevades, això només és així en alguns moments de l'any, especialment a l'estiu. Les formes còncaves dels fons de vall afavoreixen la presència de boires d'origen tèrmic i, per tant, les situacions d'inversió tèrmica sovintegen a la tardor i a l'hivern, com passa, per exemple, als voltants de Tremp o en determinades parts de la Garona.

Un altre fenomen meteorològic interessant és el fogony (o efecte föhn) que es dona quan una massa d'aire ha de travessar diverses muntanyes o serralades i és el responsable que les temperatures augmentin de forma sobtada a poblacions com Sort o Puigcerdà i el seu àmbit d'influència. D'aquesta manera, davant situacions d'inestabilitat al vessant nord, alguns fons de vall veuen com el fet de trobar-se a sotavent provoca que l'aire sec i escalfat comporti canvis sobtats amb augments de temperatura i disminucions de la humitat. L'orografia que envolta aquests fons de vall determina enormement les circulacions generals frontals, fent sovint de pantalla, i impedeix que la precipitació arribi al fons de vall. Aquest factor fa que molta de la vegetació del fons de vall sigui clarament mediterrània.

En els fons de vall també es poden trobar diferents trams de vegetació de ribera amb espècies característiques com verns, àlbers i oms. Val a dir que en les zones de conreu és típica la silueta d'arbres, testimonis del passat forestal, on sovint destaquen els pollancrems aïllats que donen al paisatge agrícola un aire particular.

Als paisatges del fons de vall es concentren les principals vies de comunicació i els nodes de serveis i activitats principals de tot l'àmbit. Els darrers decennis, la inversió en infraestructures principals ha anat encaminada a augmentar la velocitat mitjana de circulació i això ha fet que moltes de les carreteres antigues quedessin relegades als costats dels rius sense un ús clar. El soterrament i la construcció de túnels i variants s'estan imposant de mica en mica. Destaquen els eixos viaris al costat del Segre i la Noguera Pallaresa o els arranjaments en els túnels d'accés a la Val d'Aran o la zona del túnel del Cadí. Actualment s'estan millorant les relacions entre conques diferents. Les obres d'adreçament fetes a la unitat Conca de Tremp, entre el coll de Comiols i Tremp (C-1412b) i la prolon-

gació cap a l'Alta Ribagorça (passant per la Pobla de Segur) per l'N-260, són eixos viaris que estan canviant i afectaran les relacions i els temps de desplaçament a l'Alt Pirineu i Aran.

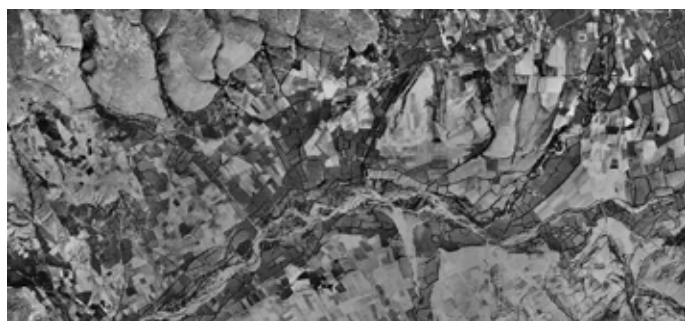
El fons de vall és l'espai agrícola per excel·lència, el lloc on, a partir de la segona meitat del segle xx, han començat a créixer els nuclis urbans que han concentrat la població que de mica en mica ha anat abandonat les poblacions aïllades de les valls laterals. Alguns polígons industrials han pres espai als antics conreus i ocupen els marges de les principals vies, tal com passa per exemple al polígon industrial de Montferrer a les portes de la Seu d'Urgell. La majoria, tanmateix, són incipients i no tenen una gran repercussió en el conjunt del territori, excepte per la substitució de la tipologia d'usos o la modificació de la façana urbana a l'entrada de les poblacions. Val a dir que, de forma general, les activitats industrials en aquest àmbit tenen un caràcter aïllat i sovint destaquen per la seva irrupció en la continuïtat urbana i per la necessitat espacial que tenen. En aquest sentit, destaquen per damunt de la resta les serradores i les centrals hidroelèctriques, si es deixen de banda les activitats industrials vinculades a la producció de llet i/o formatges.

La xarxa urbana principal de l'Alt Pirineu i Aran la formen, sobretot, els diferents caps de comarca. En tots ells es pot distingir un primer nucli al voltant del qual han crescut diferents eixamples i barris de dubtosa continuïtat, sobretot a causa de les diferents fases de creixement que han resolt necessitats puntuals ocupant, sense visió global ni previsió de futur, els espais intersticials lliures de les perifèries (gasolineres, supermercats, estacions d'autobusos).

Les particularitats geogràfiques de les diferents implantacions urbanes han donat peu a realitats ben diverses que contrasten entre elles. Així, per exemple, el riu no sempre forma part del sistema urbà malgrat que totes aquestes urbs han crescut al seu costat; això estructura el seus creixements urbans i l'absorció de nous usos. A la Seu d'Urgell, per exemple, el creixement es va fer evitant el riu i els riscos que implica, i només l'organització dels Jocs Olímpics de l'any 1992 va acostar el riu a la ciutat, integrant i absorbint una infraestructura esportiva.

En el paisatge actual, tampoc no s'ha d'oblidar el paper que juga la frontera hispanofrancesa en la conurbació dels fons de la vall, ja que genera noves zones comercials i de serveis. La demanda francesa, per exemple, a Puigcerdà o Les i Bossòst, atrau un públic potencial a la recerca de productes i serveis que presentin avantatges respecte al país d'origen (com tabac i alcohol). A la Seu d'Urgell, el contacte amb Andorra també ha provocat uns fluxos socials i comercials de captació de demanda andorrana (habitatge, residus) que han modificat la xarxa urbana.

S'ha de tenir en compte que aquests nuclis que actualment han esdevingut clau per la seva capacitat de ser un node de serveis, en origen van ser importants perquè van saber centralitzar l'organització d'uns paisatges agrícoles molt importants. Tremp i la conca, la Seu d'Urgell i tots els marges del Segre, Puigcerdà, etc., són casos en què la ciutat se situa al voltant de grans zones de conreu que, al seu torn, permeten el desenvolupament de diferents nuclis urbans que es relacionen amb la capital i constitueixen una xarxa urbana ben tramada. No obstant això, la principal transformació dels fons

La construcció de pantans al llarg del segle xx va comportar un canvi en els paisatges fluvials, evolució de la zona del pantà de Rialb entre 1996 i 2019. ICGC

ci» o «Catalunya té mil anys, Àreu ja hi era», diuen alguns cartells a l'entrada a la vall Ferrera.

A les planes i als fons de vall, també hi trobem les obres hidràuliques de major envergadura, que inunden grans superfícies amb pantans i preses que van transformar la relació de l'aigua amb el paisatge i la societat. En són un exemple els pantans de Talarn i Terradets del riu Noguera, el pantà d'Oliana del riu Segre i el més recent pantà de Rialb. Estan tan integrats en el paisatge que s'ha perdut la percepció antropogènica que es tenia d'aquests espais, de manera que actualment es perceben com a espais naturals d'alt valor ambiental i paisatgístic on gaudir de la natura. Es potencien com a reclam turístic allà on l'oferta és més limitada; primer, perquè l'economia es basa en l'agricultura i ramaderia intenses, i segon, per manca de dominis esquiables. N'és un bon exemple la baixada anual de raiers a Coll de Nargó, en que la cultura i la tradició es combinen amb la utilitat i el gaudi dels paisatges fluvials, o el Tren dels Llacs, impulsat per la Diputació de Lleida i Ferrocarrils de la Generalitat, que uneix Lleida i la Pobla de Segur.

Al voltant d'aquests espais, tot i que el turisme rural de la zona és incipient, s'hi troben moltes estratègies d'atracció turística basades en el patrimoni, com el centre museístic de la Conca Dellà, que inclou un parc cretaci amb un centre d'interpretació de dinosaures, o la ruta dels Voltors a la Terreta. D'altra banda, la unitat Vall Cerdana, la més turística de totes, ha apostat per un turisme residencial de baixa densitat que ha propiciat la dispersió de la urbanització i un gran consum de sòl, amb camps de golf i assentaments urbans de nova planta de segona residència.

La plana agrícola de la unitat Vall Cerdana es manté estable en les darreres dècades malgrat la proliferació dels creixements urbanístics; a dalt, imatge de l'any 1946; al mig, del 1993, i a sota, imatge del 2019. ICGC

de vall s'ha produït a partir de l'aposta pel desenvolupament turístic, que ha generat un conjunt d'emplaçaments urbanístics destinats a encabir un nombrós contingent de població. Així, s'han construït noves urbanitzacions que ocupen els voltants d'antics nuclis o espais de nova construcció en zones de bordes antigues, càmtings als marges dels rius, restaurants propers a les carreteres, alguna àrea comercial i també zones edificades amb camps de golf.

La percepció del paisatge de fons de vall s'estructura a l'entorn de les poblacions i les seves característiques visuals i sonores particulars, fonamentades en el patrimoni històric i natural: teulades de pissarra, arquitectura romànica, ramaderia bovina, un riu cabalós i prats verds. Quan aquests espais de fons de vall han quedat aïllats dels cursos principals, també han tingut un paper destacat en la representació de certs valors representatius de la tranquil·litat, el silenci i l'origen antic del lloc: «en aquesta vall es pot escoltar silen-

La construcció d'infraestructures de comunicació ha comportat una transformació significativa als fons de vall. A la imatge, fragment de la variant d'accés a Isona. Departament de la Vicepresidència i de Polítiques Digitals i Territori

La dinàmica del paisatge de les planes agrícoles prepirinenques i dels fons de les valls més tancades del Pirineu té característiques comunes, però cal assenyalar també algunes diferències existents. El paisatge de la plana agrícola prepirinenca es caracteritza fonamentalment pel mosaic de camps de conreu, trencat per entramats urbans i instal·lacions agràries, i tallat per infraestructures viàries. L'agricultura i la ramaderia són la seva base econòmica, amb una indústria agroalimentària molt potent. L'agricultura s'intensifica a les planes, on un sol cultiu pot ocupar superfícies molt grans ateses la reparcel·lació i la unificació dels camps per a l'especialització agrària. Això es dona principalment per l'absorció, a càrrec d'empreses transformadores, dels camps de particulars de nuclis més petits que han abandonat la producció per jubilació o manca de relleu generacional. Aquesta dinàmica no només incideix en el paisatge homogeneïtzant-lo, sinó que també comporta un risc ambiental i per a la salut humana degut a la nitrificació excessiva dels sòls, que pot arribar a ser visualment impactant ja que quan els nitrats arriben als aqüífers tenyeixen l'aigua de verd, com s'ha pogut comprovar algun cop al pantà d'Oliana. Darre-rament, però, la tipologia de cultius ha canviat, especialment de secà a regadiu, tal com contempla el Pla d'extensió de regadius

Noves construccions al nucli d'Espui, a la vall Fosca, que alteren la seva fesomia tradicional i distorsionen el clar límit entre l'espai construït i l'espai obert que hi sol haver en els nuclis petits i compactes del Pirineu. Observatori del Paisatge

a la Conca de Tremp. També s'han produït noves plantacions de vinya, coníferes i plataners.

Així com la ramaderia a muntanya és de caire més extensiu, a les planes es va intensificant, fins arribar a la conca de Tremp, on és completament intensiva, amb un gran nombre de granges disperses arreu. A banda del risc de contaminació del sòl i dels aqüífers pels purins, aquest tipus de construccions agràries rarament s'integren harmònicament en el paisatge a causa de la seva localització, dels volums preeminents i de la utilització de materials que poc tenen a veure amb els vernaculars de la zona. Malgrat això, existeixen experiències de ramaderia ecològica molt positives a l'Alt Pirineu i Aran, com les que es desenvolupen al pla de Corroncui o la Terreta. Es defineix per una producció tradicional extensiva integrada en el medi que defensa el benestar animal com a sinònim de qualitat gastronòmica. El resultat d'aquesta producció no és només un producte de qualitat sinó d'alt valor afegit: el dels ramats, com a gestors paisatgístics, i el valor social, perquè fixen població al territori i contribueixen al desenvolupament econòmic.

En canvi, a diferència de les planes, la transformació més significativa als fons de vall és la causada per la gran varietat d'infraestructures viàries presents. La seva alteració no només és física sinó que repercuteix en diferents aspectes del paisatge: es produeixen una fragmentació del territori i una pèrdua de connectivitat ecològica dels hàbitats, reduint la biodiversitat i modificant els paisatges; s'incrementen l'accés i el trànsit als espais naturals millor conservats, fet que es tradueix en la seva sobrefreqüentació, que augmenta la contaminació i el risc d'incendi; finalment, disminueix sovint un dels valors paisatgístics de l'àmbit rural més apreciats, la tranquil·litat.

L'encaix d'aquestes infraestructures amb la trama urbana, juntament amb els polígons industrials i magatzems comercials que han proliferat en les entrades urbanes, deixen poc espai a uns rius cada cop més pressionats urbanísticament. Aquesta pressió incrementa el risc d'inundació, sobretot als trams urbans dels rius

Segre, Noguera Pallaresa, Flamicell i Garona, potencialment molt destructius com ja es va comprovar amb els aiguats del 1982 i 2013. La proliferació de polígons industrials i noves trames urbanes poc o gens integrats en el paisatge i l'arquitectura local tradicional contribueixen a la banalització del paisatge i a l'increment d'un efecte de carretera aparador reproduït a molts indrets urbans del territori català.

Com ja hem dit, la tendència general durant els darrers anys ha estat el progressiu despoblament dels nuclis petits a favor dels nuclis més grans i caps de comarca o de vall, especialment des de l'alta muntanya cap als fons de vall. Actualment, la tercera part dels gairebé sis-cents nuclis de població d'aquest territori tenen menys de deu habitants, i el 7% ja està del tot abandonat. Malgrat la regressió de les pastures i dels camps agrícoles al voltant dels nuclis urbans, encara queden prats de dall, majoritàriament farratgers, que ocupen algunes planes d'inundació i trenquen l'entramat principalment urbà d'alguns fons de vall.

Els grans nuclis de població s'han desenvolupat entorn de centres històrics importants, fet que atorga un patrimoni arquitectònic i cultural de gran valor per al paisatge i de gran potencialitat econòmica per al turisme, i aglutinen una àmplia oferta de serveis. El boom turístic i immobiliari dels darrers decennis ha propiciat un creixement urbà en forma de segones residències de tipologia dispersa i de complexos turístics, molts associats a estacions d'esquí alpí properes, que han consumit una gran quantitat de sòl urbà, en benefici d'una població flotant, majorment estacional, i que han implantat unes tipologies constructives repetitives i poc integrades amb les preexistents.

Alguns nuclis de l'Alt Pirineu i Aran, com per exemple Vielha, Puigcerdà, Organyà o la Seu d'Urgell, però especialment a les unitats Vall Cerdana i Conca de Tremp, han vist alterada la seva fesomia tradicional o modificada la visual dels seus accessos amb el creixement urbanístic i/o industrial. Aquests canvis, generalment radicals, han promogut alteracions en la perspectiva que els habitants tenen del seu entorn. La creació de noves infraestructures viàries, que mostren unes perspectives dels pobles abans mai vistes, en alguns casos ha realçat recursos paisatgístics que havien quedat amagats, introduint-los en l'imaginari paisatgístic de la població.

En les zones on la dinàmica urbanística ha estat més intensa, es poden distingir dos tipus de creixement urbà en funció del grau de dispersió de les noves construccions. D'una banda, tenim l'exemple dels nuclis de la Val d'Aran (Vielha e Mijaran i Naut Aran, principalment), que s'han començat a estendre de forma dispersa al llarg del riu Garona i han format un continuum urbà, incorporant urbanitzacions, polígons industrials i magatzems comercials poc integrats amb el paisatge i que redueixen l'entitat dels nuclis més petits i dels pocs prats i camps que queden. Aquests nuclis petits, al seu torn, també han començat a créixer indiscriminadament absorbint la demanda d'ocupació del turisme i són, en proporció, els que més han crescut els darrers anys. En alguns casos, com Baqueira, el turisme els ha absorbit als peus de l'estació d'esquí, fent-los desaparèixer entre complexos turístics, anul·lant-ne la identitat i convertint-los en poblacions fantasma a l'estiu.

70

Els fons de vall són àrees de notable heterogeneïtat d'usos i de competència entre aquests, com en el cas de la plana d'Urgellet. Observatori del Paisatge

A la Vall Cerdana, on els nuclis més importants (Puigcerdà, Bellver i Llívia, principalment) han mantingut un creixement urbà concentrat i compacte, la dispersió s'ha produït principalment en nuclis turístics de nova planta. Aquests nuclis, anomenats *pletas residencials*, associats a camps de golf o pistes d'esquí i amb una ocupació principalment estacional, estan construïts a la plana de la vall ocupant antigues zones agrícoles. Generats com a complex hotel·ler més que com a població complexa, estan mancats de serveis i aïllats dels nuclis antics dels quals depenen, amb una manca de relació i continuïtat tant amb les tipologies d'edificació vernaculars com amb els processos de creixement equilibrats. Així, alguns nuclis petits, com Queixans, han crescut molt en els darrers decennis amb la construcció de diverses urbanitzacions de cases aparellades i blocs d'apartaments amb una homogeneïtat de la tipologia constructiva.

A la Seu d'Urgell, si bé el sector turístic no és gaire destacat comparat amb altres zones del Pirineu, és la seva situació privilegiada com a zona de pas cap a Andorra la que condiciona un turisme indirecte molt influent, amb una potencialitat futura molt important. Paradoxalment, a la Seu d'Urgell, no ha estat el nucli principal del terme el que ha crescut més per la incidència el turisme, sinó que han estat nuclis pròxims més petits, com el de Montferrer, els que, en forma d'urbanitzacions residencials construïdes als vessants de muntanya o en «balconada», han estat més agressius amb el paisatge.

Les dinàmiques actuals semblen indicar que el fons de vall serà el territori que més canvis experimentarà les properes dècades, diferenciant les valls més dinàmiques econòmicament de la resta. L'eix del riu Segre, especialment a les unitats de paisatge Plana de l'Urgellet i Vall Cerdana, i la vall de la Garona, són els paisatges més transformats, que continuaran aquestes dinàmiques malgrat que el planejament territorial i els plans directores vulguin posar ordre a unes transformacions que els últims decennis s'han fet sense ordre ni concert. D'altra banda, la unitat Conca de Tremp, com que és el territori pirinenc més ampli de relleus suaus, tindrà possibilitats de transformació però associades a inductors de canvi diferents dels territoris abans mencionats. La resta de valls centraran els canvis a l'entorn de les principals poblacions i en gran mesura es convertiran en territoris de pas amb espais de serveis i activitats relacionats amb aquest fet. En últim lloc, les valls

Urbanització de cases aparellades d'una mateixa tipologia constructiva a Queixans dins el municipi de Fontanals de Cerdanya. Observatori del Paisatge

laterals, tributàries dels rius principals, experimentaran canvis en funció del tipus d'organització de l'estructura turística, l'existència a la capçalera d'estacions d'esquí en funcionament i altres atractius que puguin atreure afluències massives de visitants.

El Pla territorial parcial de l'Alt Pirineu i Aran aposta per concentrar les transformacions territorials en aquelles zones on viu la població i on és menys costós econòmicament posar en pràctica els projectes, a la vegada que s'eviten la resta d'espais, especialment dels vessants i altiplans elevats, destinats a espais protegits en la seva major part. Aquesta concentració d'activitats i construccions, especialment a les valls més estretes i de major pendent, pot generar conflictes ambientals en un futur marcat per canvis en el règim hídric dels rius. Els experts en canvi climàtic preveuen una reducció de les precipitacions els propers anys i, per tant, dels cabals dels rius, però sobretot una gran irregularitat estacional d'aquestes amb forts aiguats equinoccials. A fi d'evitar riscos, la urbanització dels fons de les valls s'hauria de basar en el respecte als cursos fluvials, amb una concepció d'aquests paisatges que defugui la mera protecció de les obres d'enginyeria civil hidràulica i aposti per la gestió integrada de lleres, riberes i planes d'inundació, així com dels afluents torrencials, sovint més perillosos que els rius mateixos.

4. Expressió artística del paisatge

Marià Pidelaserra Brias, Vall d'Aran, 1944. Museu Nacional d'Art de Catalunya, adquisició, 1948

D'una manera o altra el paisatge sempre ha influenciat el pensament i l'expressió d'intel·lectuals i artistes, i alhora el seu art ha condicionat l'imaginari de la població en relació amb aquests paisatges. A l'Alt Pirineu i Aran, les arts manifesten tanta varietat de temàtiques com valors té el paisatge. Es poden trobar tant narracions i poemes, com obres pictòriques o d'altres gèneres, on la temàtica paisatgística aflora d'acord amb la percepció individual de l'autor, segons les seves prioritats cognitives i la sensibilitat pròpia. Cada mirada artística sobre el paisatge i els seus elements

és única, com ho és la interiorització que en fa cada receptor. En aquest sentit, les competències literàries i artístiques de cadascú faciliten la transmissió de coneixements i sentiments, que igualment cada receptor integra de manera individual i particular.

D'altra banda, el paisatge com a font d'inspiració té unes característiques pel fet que determinats aspectes i elements paisatgístics es relacionen habitualment amb un o altre estat d'ànim, sentiment o sensació; muntanyes i cingleres abruptes, planes suaus i ondulades, boscos densos i feréstecs, els colors canviants dels

caducifolis, els salts i les làmines d'aigua, i un llarg etcètera d'elements estructurals que esdevenen font d'inspiració i d'admiració col·lectiva. Així, la varietat paisatgística ha inspirat poemes, textos, pintures, llegendes, cançons, etc., sobre indrets concrets o sobre el poder evocador dels paisatges en si mateixos.

A l'Alt Pirineu i Aran, des de molt antic, s'han interpretat els paisatges a través de l'argument de moltes de les llegendes que s'han transmès generació rere generació. Aquesta percepció, tanmateix, ha canviat amb el temps. Avui, la manera de veure i entendre aquestes muntanyes poc té a veure amb la del segle XIX; de l'aversion envers els llocs inhòspits s'ha passat a l'afecte, d'una visió idealitzada s'ha passat a una de més real. Aquest canvi es manifesta en una major presència de les expressions artístiques populars, però també en una diferent representació artística dels referents paisatgístics.

El llibre de Carles Porta sobre Tor (Porta, 2005), la pel·lícula de Lluís M. Güell sobre el Pallars, *Les veus del Pamanó* (2009) o les fotografies de Lluís Domènech de la Cerdanya i la Val d'Aran, per exemple, incorporen imatges del tot imprescindibles per explicar i comprendre la realitat espacial, no només des del punt de vista exclusivament acadèmic, sinó també per determinar els elements culturals que condicionen la nostra percepció i concepció del paisatge, aquells que formen part de la representació social col·lectiva que tenim, en aquest cas, de l'Alt Pirineu i Aran.

En les diferents variants de representar el paisatge, els resultats de la creació artística ens situen al bell mig d'una imatge a cavall entre la descripció objectiva de la realitat representada i la subjectivitat pròpia del creador, canalitzada a través del llenguatge artístic, que inclou una determinada visió del món en la qual es barregen, sovint de manera indiscriminada, filtres culturals i personals.

L'obra d'art, més enllà dels seus valors plàstics, ens revela la mirada subjacent de la nostra cultura sobre la realitat observada i serveix de nexa privilegiat per connectar estretament l'individu i la natura. Com que privilegia espais i punts de vista concrets, mentre sovint n'ignora altres, l'obra d'art contribueix a formar estereotips mentals sobre indrets i sobre maneres de seleccionar els elements pintorescs o destacables que té un paisatge determinat, ja que fa prevaldre, en funció dels temps i d'una estètica concreta, el que es revela bell i digne d'admiració a la nostra mirada.

Tot i que la representació artística del paisatge es remunta fins a èpoques pretèrites, el desenvolupament del paisatgisme és un fenomen relativament nou al nostre país. Deixant de banda les incursions i pràctiques d'alguns pintors en diferents èpoques i especialment durant el Romanticisme, la pintura de paisatge es desenvolupa com a gènere pictòric al llarg de la segona meitat del segle XIX. Aquest fenomen segurament té molt a veure amb la necessitat de donar satisfacció als desitjos d'una burgesia, immersa en els profunds canvis de la nova societat industrial, d'apropiar-se culturalment d'una natura encara verge i aliena als processos de transformació. És l'època en què els primers viatgers i excursionistes fan descobrir la majestuositat dels paisatges pirinencs, donant-los a conèixer a les urbs a través dels seus gravats, relats, pintures i fotografies.

Paisatge de tardor (*Pallars*), 1952, és obra del pintor de la Pobla, Enric Porta Mestre. Museu d'Art Jaume Morera (Jordi V. Pou)

El pintor Ramon Martí Alsina (1826-1894) i l'escola d'Olot són dos dels màxims referents del paisatgisme al nostre país. La sensació d'equilibri, pau i harmonia que transmeten moltes de les composicions de paisatge d'aquestes muntanyes i valls responen poc o molt a la manera de veure i pintar que es transmet durant la segona meitat del segle XIX i que es fonamenta sobre una determinada manera d'entendre la tradició, la pàtria i la fe. Aquesta particular manera de plasmar l'essència de les coses també comporta la progressiva acceptació del principi de verisme en la representació, que mena a abandonar el taller per enfrontar-se directament amb l'experiència de la natura. Aquest sortir fora possibilita la descoberta dels paisatges de les muntanyes.

4.1. Pintura: del paisatgisme pictòric al neorealisme i l'impressionisme

La pintura de paisatge ocupa un lloc central en la producció dels artistes locals pirinencs, per a qui els temes de l'alta muntanya van assolir cada vegada més presència. Al llarg de les primeres dècades del segle XX, assentada la pràctica del paisatgisme pictòric i incrementat el nombre dels seus practicants, començaren a aparèixer els primers conreadors d'aquest gènere, que cercava llocs de natura i obra humana en harmonia. La vall de Boí es presentava com un dels escenaris preferits on peregrinaren un bon nombre de pintors. D'entre ells, destaca Enric Porta Mestre (La Pobla de Segur, 1898-1993) que copsà en els seus quadres, de fidelitat realista, les transparents aigües de les riberes dels rius, els petits pobles de Boí, Taüll i els cims nevats. Format a Barcelona i a París, on va residir uns quants anys, des del 1932 va fixar la seva residència definitiva a la Pobla de Segur i des d'aleshores es dedicà a bastament a la representació dels indrets de les comarques del voltant, des de les muntanyes de Sant Aventí, els rocs de Queralt i de Gelat, les muntanyes de Sant Corneli, els cingles de Pessonada, les terres de Santa Magdalena, de Toralla i de Serradell, de Camporan, dels Segalins de Carreu, de Montesquiu i de Galliner, amb la vista del llac de Sant Antoni, fins a reflectir en les seves obres les transparents aigües de les riberes del riu, els petits poblets de Senterada,

Quadre de Pere Borrell del Caso, titulat Cerdanya des de l'ermita de Bell-lloc, de 1879. Andrea Pascual. Pere Borrell. Un mestre de pintors

Boí i Escaló, els camps florits i els grans cims nevats; tot plegat amarat d'una natura abundant. Altres deixebles de l'escola que es creà a la Pobla de Segur van seguir el camí del mestre i, amb algunes variacions en la tècnica, repetiren aquests fons escènics de gran plasticitat i exuberància.

74

De la feliç coincidència parisenca amb un altre pintor, el colorista Miquel Villà (Barcelona, 1901 – El Masnou, 1988), va néixer una

amistat perdurable que duria el pintor Villà a visitar freqüentment la Pobla de Segur. Algunes de les seves pintures més significatives prenen com a motiu paisatges d'aquella zona, on passà llargues temporades des de 1934. No obstant això, l'obra de Villà estava més orientada a una interpretació fortament cromàtica dels motius representats, ja que responia a la formació d'un estil personal molt marcat, emparentat amb l'expressionisme, lluny de la representació fidel dels elements exteriors.

La coincidència d'aquests dos artistes de tanta consideració va donar peu que al seu voltant es produís una certa activitat pictòrica d'artistes locals, entre els quals es poden esmentar Joan Subirà, Àngel Boixareu, Daniel Ramoneda, Joan Durany, Jordi Pons, Julietta Gasset, Francesc Fontelles, Jaume Martínez, Esteve Deulofeu i alguns altres pintors que, com Ernest Ibàñez Neach o Víctor Pérez Pallarès, procedien de la plana.

Les diferents edicions del Premi de Pintura Medalla Morera, convocat inicialment pel Cercle de Belles Arts de Lleida i posteriorment per l'Ajuntament i la Diputació de Lleida, tenia per objectiu premiar el millor quadre de paisatge referent a les comarques lleidatanes per així donar a conèixer les belles naturals a través de l'obra dels artistes locals. En l'orientació paisatgista, a més d'altres consideracions d'ordre polític, confluint la voluntat de potenciar el redescobriments del paisatge local a través de l'exaltació dels seus valors pictòrics. Alguns dels treballs guanyadors van ser pintures de paisatge del Pirineu com les d'Enric Porta Mestre, Rafael Llimona i Benet o Núria Llimona i Raymat.

Intervenció de Carl Hurtin al 6è Aplec Saó, organitzat pel Centre d'Art i Natura de Farrera (2018). Pere Báscones

Tot i que la pintura del Pirineu no ha estat tan prolífica com l'escrip-tura, es poden assenyalar uns quants artistes reconeguts que van dedicar part de la seva obra a reflectir la muntanya sobre el llenç, com Pere Borrell del Caso (1835-1910), Pere Màrtir Arraut (actiu entre 1848-1873), Pere Viver (1872-1917), Isidre Nonell (1872-1911), Ricard Canals (1876-1931) i Marià Pidelaserra (1877-1946), entre d'altres.

Alguns paisatges de l'Alt Pirineu i Aran han atret especialment els pintors neorealistes i impressionistes. És el cas de la Baisha Val d'Aran o la Nauta Val d'Aran, on molts artistes pretenien copsar l'exuberància de la natura i els canvis estacionals. Són escenaris que també han estat cercats per un gran nombre de pintors de l'escola olotina, a causa d'aquesta bona combinació d'elements que humanitzen el paisatge amb la plasticitat dels boscos i cims aranesos, acompanyats d'una llum excepcional i canviant en totes les estacions.

Un altre exemple el constitueixen els olis de Jaume Bassa Ribera (1900-1961), sobretot d'Organyà. Utilitzava colors entre els bruns, grocs i rogencs de la terra amb els verds lluents dels sembrats i els més apagats de les oliveres.

En últim lloc, la Cerdanya també ha estat font d'inspiració per-manent des que l'accés amb tren va permetre l'arribada dels ar-tistes plàstics, especialment els paisatgistes del XIX i XX. Cal fer un esment especial de l'escola que va crear Pere Borrell del Caso (Puigcerdà, 1835-1910), patriarca de la pintura realista catalana i impulsor d'una fornada de deixebles paisatgistes romàntics, però també amb la saga familiar del fill, Juli Borrell i Pla, i del net, Pere Borrell Beltran.

Més actualment, des de 1996, el Centre d'Art i Natura de Farrera, guardonat amb el Premi Nacional de Cultura l'any 2020, ha exercit un important paper d'atracció d'artistes plàstics cap a aquestes valls. Les estades que aquests efectuen al llarg de l'any serveixen per donar un espai d'inspiració i tranquil·litat en un entorn paisat-gístic molt suggeridor. Són moltes les obres pictòriques i escultò-riques que s'han fet durant aquests anys prenent com a referents principals els elements propers de la coma de Burg, però també de tot el territori que s'estén entre Sort i el port de la Bonaigua.

4.2. Fotografia: de l'excursionisme a la imatge turística

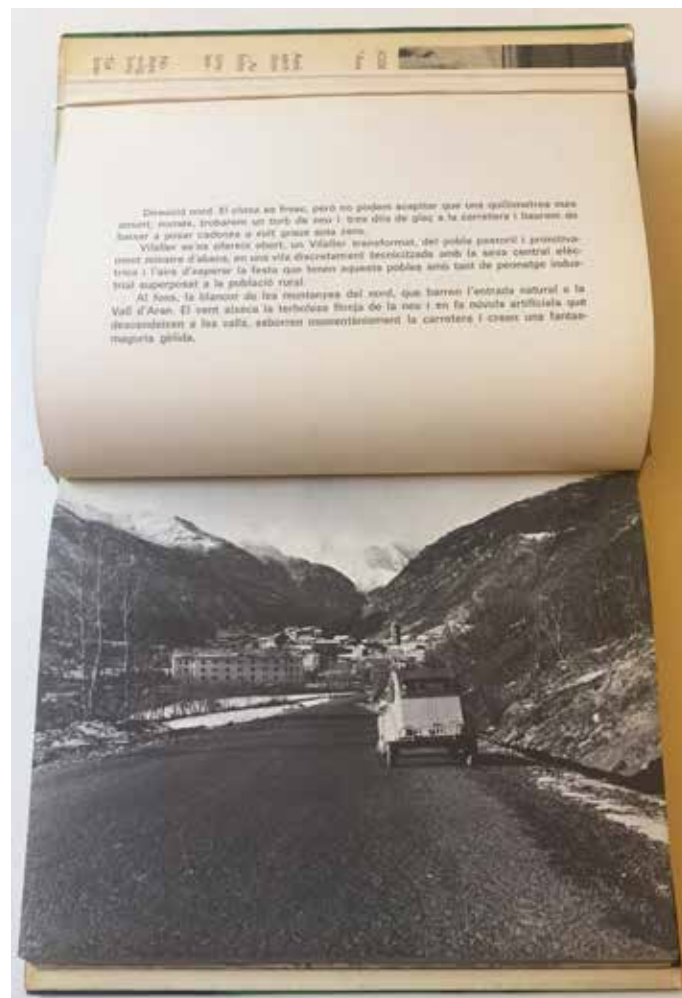
En la representació gràfica d'aquests paisatges no s'ha d'oblidar l'important paper que ha jugat la fotografia com a vector de difusió dels valors estètics. Diversos autors i arxius recullen un bon nombre de fotografies històriques d'aquests paratges. L'arxiu fotogrà-fic de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, l'Arxiu Mas i l'Arxiu del Centre Excursionista de Catalunya, entre altres centres, contenen, per exemple, la memòria gràfica de paisatges com els Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici, especialment al llarg del segle XX.

No es tracta d'una fotografia amb vocació artística, sinó que pre-tén reflectir fidelment la naturalesa superba d'aquestes muntanyes, els costums del món rural i les primeres gestes muntanyenques.

El resultat observat amb els ulls d'avui és d'una plasticitat i drama-tisme de difícil comparació. Són especialment punyents els repor-tatges paisatgísticoetnogràfics que es poden trobar a l'Arxiu Mas.

No és fins a l'any 1968, amb l'obra de Josep Vallverdú *La Riba-gorça / La Vall d'Aran / El Pallars Sobirà / El Pallars Jussà* dins la col·lecció «Catalunya Visió», acompanyada del magnífic treball fotogràfic de Ton Sirera, que s'inicià una nova etapa en la presen-tació de la imatge pirinenca. La combinació de la fotografia aèria obliqua, els escenaris paisatgístics i els detalls d'imatges gairebé surrealistes van presentar una visió nova d'aquest paisatge d'alta muntanya i també de moltes altres contrades del Pirineu. Es va començar a utilitzar la fotografia com a eina immillorable per pre-sentar les magnificències del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran, tant des dels organismes oficials com des de les pioneres indústries turístiques.

«Unes comarques belles com no hi ha al Pirineu, amb una be-llesa molt pròpia, grisa, verda, colossal, feta d'aigua, de pins

Pàgina de l'interior del segon volum de la col·lecció «Catalunya Visió», de Josep Vallverdú i fotografies de Ton Sirera del 1968

negres, d'avets i de carrasca, de poblets enfonsats a les valls, de tanques de fusta blanca que delimiten prats, d'openfield i de bordes, de pissarra i toc de missa, de campanar romànic i engorjat, de rierol cristal·lí i salts d'aigua, de pernil mal tallat i formatge pudent, de llet espessa i de carreta de bous, de cavalls en llibertat i quilovats, de geleres i degotalls, de pistes de neu i edelweiss, de ventades i pantans, pastors de mirada perduda i traficants en jeep, de fustaires i ramblers, de dones humils i xicots emigrants, de francesos pescadors de truita i hostals d'alta muntanya, de telecadires i centrals elèctriques, cooperatives lleteres i carn magra de porc.» (Vallverdú, 1968: p. 7)

Aquesta descripció trobava, com ja s'ha dit, plena continuïtat visual en els negatius de Ton Sirera, que retratava no només aquells indrets emblemàtics del paisatge pirinenc —la seva natura, els seus pobles, els seus prats, els seus monuments romànics, els cims i els pantans— sinó que també hi trobaven lloc les escenes costumistes dels seus habitants i el contrast entre una societat rural singular i el desenvolupament econòmic que s'acostava. A Sirera també es deuen les primeres fotografies aèries de bona part d'aquests paisatges, que ell va saber convertir en molts casos, gràcies al seu tractament, en obres fotogràfiques en sintonia perfecta amb l'abstracció pictòrica de caràcter informatiu.

La postal com a instrument per donar a conèixer el paisatge de l'Alt Pirineu i Aran ha estat un mitjà habitual fins ben entrats els anys noranta. Destaquen els treballs de Francesc Mur, molt més encarats a la visió més prosaica de la muntanya a través de treballs per encàrrec, però també per la inquietud personal de recollir els grans canvis que ha experimentat el paisatge pirinenc els darrers anys. Són ben conegudes les seves fotografies de catàlegs turístics com els de la revista de la Diputació de Lleida (*Ara Lleida*), que utilitza aquest mitjà per donar a conèixer aquests paisatges a fi de fomentar l'afluència turística al Pirineu.

Més recentment, els fotoreportatges han aparegut en profusió de llibres que recullen en imatges els valors paisatgístics d'aquest territori. Oriol Alamany és un dels exponents d'aquest corrent que combina els viatges, la natura i el paisatge; n'és un molt bon exemple el seu llibre *Aigüestortes: una mirada al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici* (Alamany, 2001). Rafael López-Monné és un altre dels noms actuals destacats, amb diversos exemplars de la col·lecció «De Ferradura».

Finalment, no s'han d'oblidar tampoc aquells paisatges, amb un fort component emblemàtic que, com el Cadí, han estat utilitzats per donar a conèixer la imatge de marca del turisme a Catalunya, per a la confecció d'espots televisius i com a escenari de pel·lícules, com *Solitud*, basada en l'obra de Víctor Català (1975).

4.3. Literatura: de les descripcions dels primers viatgers a la contemporaneïtat

Els relats de viatges han jugat un paper cabdal en la descoberta de l'Alt Pirineu i Aran. No han estat pocs els autors i aventurers que s'han fixat en el paisatge, la gent i l'encant de la zona pirinenca. A finals del segle XVIII, nombrosos caminants, aventurers i excursio-

nistes, amb una mirada geogràfica que combina les descripcions naturalistes amb les etnogràfiques, van donar a conèixer a les elits burgeses i intel·lectuals de les ciutats la majestuositat del paisatge pirinenc i les especificitats dels seus usos i costums.

Un dels primers autors a reflectir-la en els seus escrits va ser Francisco de Zamora, que ens va deixar nombrosos diaris manuscrits que narren els seus viatges, amb acurades descripcions del paisatge pirinenc. Pascual Madoz és un altre dels autors destacats, gran coneixedor del Pirineu gràcies a les destinacions administratives que va ocupar durant la seva carrera política. Va elaborar el *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar* (Madoz, 1845), una obra encara llargament consultada per les seves descripcions acurades del poblament i les restes arqueològiques que faciliten fer una anàlisi de l'evolució històrica d'aquests paisatges.

Els viatgers estrangers també van escriure sobre les virtuts de l'Alt Pirineu i Aran. Destaquen l'anglesa Lady Chatterton, amb *The Pyrenees, with Excursions into Spain* (1843), Alfred Tonnellé, amb *Trois mois aux Pyrénées et dans le Midi en 1858* i els seus carnets de viatges, que es consideren una de les principals obres del pireneisme, Jules de Laurière, amb *Promenade archéologique dans le Val d'Aran* (1886), o Maurice Gourdon, amb *A travers l'Aran (itinéraires d'un touriste)* (1884).

A finals del segle XIX destaca Juli Soler i Santaló, considerat un dels iniciadors de l'excursionisme d'alta muntanya a Catalunya. De ben jove ja es va sentir atret per l'alta muntanya i l'excursionisme esportiu, especialment en sortides per l'Alt Pirineu. Això el portà a recórrer els dos Pallars i la Val d'Aran, que eren els seus llocs predilectes per fer muntanya. També coneixia prou bé els cims més alts i totes les valls aragoneses, fins al límit amb Navarra. Va ser un soci molt actiu dins el Centre Excursionista de Catalunya i eren prou concorregudes les conferències que pronunciava al seu local social. Era també un gran fotògraf, especialment per les seves fotografies

Juli Soler i Santaló assegut al llac de Colomers, amb el Tuc de Colomers al fons. Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (Juli Soler i Santaló)

panoràmiques, d'una qualitat excel·lent per l'època i que han esdevingut un patrimoni d'altíssim valor documental i artístic. Una de les seves obres més destacades és la guia *La Vall d'Aran* (1906).

També cal mencionar Joan Danés, destacat autor del centre excursionista que va contribuir a descobrir paratges com Aigüestortes, amb descripcions com la següent de 1930:

«La primera cosa que fereix l'esguard, és veure tots els cims tallats a pic, llur marxapeus mancats de tota vegetació, un espectacle que fòra monòton i depriment si la vintena d'estanys que es formen en la regió no fessin talment com els infants, que fan el mateix que els grans, això és, no reflexessin en llurs aigües i no estafessin les actituds hieràtiques d'unes muntanyes que no tenen altre mèrit que ésser gegantines, a l'estil dels rics per herència, necis i presumits, sense altre mèrit que haver nascut de llurs pares [...]» (Danés, 1931: p. 318).

Pel que fa a la poesia, un dels autors locals més destacats i, fins i tot, batejat com el poeta del Pirineu, és Anton Navarro (1867-1936). Aquest autor ribagorçà, nascut a Vilaller i inspirat per Verdaguer i Maragall, va descriure els paisatges del Pirineu incloent-hi tant aspectes majestuosos com detalls senzills, com es desprèn d'obres com *Pirinenques* (1903), *La Balada de l'Hivern* (1905), *Cançons perdudes* (1912), *Recitacions. Proses rimades* (1914), *De l'infinit poema* (1922), *Roses i estels* (1925) i *Medallons* (1927). Malgrat tot, el seu poema més famós i aclaparador és el «Poema del Ribagorça», on fa una descripció poètica dels indrets seguint el curs de la Noguera Ribagorçana, en el qual també fa referència a les muntanyes maleïdes, encapçalades pel cim de la Maladeta i on tenen cabuda els cims i estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici.

«Muntanyes maleïdes, plenes d'esglai,
on les torberes ronquen sens parar mai;
selves del Beciberri, deserts perduts,
corpresos de silencis i solituds,
aligades i feres i viaranys
per on vogueu les fades dels blaus estanys,
dolces remors d'esquelles, fum dels pletius,
penyalars on les àligues pengem llurs nius.»
(Navarro, 1994)

El poeta Jacint Verdaguer també va retratar profundament el paisatge d'aquestes valls en les seves obres. L'obra verdagueriana ha estat clau per configurar el concepte de paisatge pirinenc que després prendrien amplis sectors populars de la societat urbana catalana. El vessant excursionista de l'autor no només va catalitzar l'expansió d'aquest esport sinó que el va dotar d'un aire pseudo-científic que cercava els orígens antropològics i culturals del poble català, associant-lo a un paisatge que fins llavors no s'havia observat mai com a entitat unificada: el Pirineu. Cada vall només coneixia el seu territori i sovint el desconeixement de l'alta muntanya pels autòctons era absolut.

Arran de l'ascens a la pica d'Estats que va fer l'escriptor, va augmentar de forma important la mitologia entorn d'aquesta, fins lla-

vors força oblidada entre els altres cims pallaresos. Posteriorment, el món excursionista faria seva aquesta ensenya i la inclouria en l'imaginari del paisatge romàntic i nacionalista català.

Però Verdaguer també va descriure amb vivesa de detalls molts altres racons del seu viatge al Pallars. Va fer dos viatges al Pirineu durant els estius de 1882 i de 1883, en els quals va descriure amb detall els llocs per on passà en les anotacions de les llibretes de viatge. La compilació d'aquestes notes, feta per Josep Maria de Casacuberta a l'estudi *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguer a les contrades pirinenques* (1953), deixa descripcions com aquesta:

«Volant als cingles de Montsent, li ensenya
les cascades bellíssimes de Gerri,
i en Cabdella, en Espot i Bissiberri
constel·lacions d'estanys d'atzur i verd:
les tres valls de Pallars, que la calitja
de boirina amb son ròssec emmantella,
li semblen solcs que gegantina rella
a les tres branques del Noguera ha obert.
Li fa veure Boí, eixa flor que es bada
d'un caos de granit en les entranyes,
I d'aqueix bosc de puigs, ombres estranyes,
la Roca del dos Homes Encantats;
i, dant més brida a les esquerdes daines,
al cim de Neto maleit s'enfila,
com qui, vistos los baixos de la vila,
vol veure-la millor des dels terrats.»
(Verdaguer, 2003 [1886]: p. 277-278)

Una de les obres més destacables de Verdaguer és *Canigó*, un poema èpic de 1886 que constitueix un dels poemes clau de la Renaixença catalana. Aquest poema, que és un llibre, conté una descripció geogràfica del Pirineu català que es desenvolupa a través de la figura mítica del comte Tallaferró, un valent i ferotge lluitador contra els sarraïns. El mite està basat en el personatge històric de Bernat Tallaferró. L'obra es divideix en cants que parlen de diferents parts del Pirineu. Jacint Verdaguer va trobar inspiració en els immensos prats de Beret l'estiu de 1882 i llegà el Cant VII de *Canigó* a aquest paisatge:

«Noguera i Garona
de Beret l'immensa plana
té la forma de bressol,
té muntanyes per barana
on com mare aguaita el sol.
Té per alta capçalera
la muntanya de Crabera,
la geganta cordillera
per bressar sos fills al vol.
La Noguera i lo Garona

són los fills que Déu li dóna,
que ja al nàixer s'empaitaren,
corregueren i saltaren,
com dos nins joguinejant.

Noguera per Alós
tot joguinós,
Garona per Aran
tot rondinant.»
(Verdaguer, 2003 [1886])

La proximitat fronterera amb Occitània i la influència cultural a la Val d'Aran han fet que en aquest territori siguin nombrosos els autors que utilitzen l'occità com a llengua literària. Un dels més destacats i estimats a la zona és Mossèn Josep Condó Sambeat que va escriure diferents obres, entre les quals destaca *Era Isla des Diamants*, novel·la en què retratava la bellesa de la vall.

«Ei era Val d'Aran era ribèra
mès polida de tot eth Pirenèu
Quan se met era pella naua e bèra
non i a arren tan polit dejós deth cèu.»
(Condó, 1981 [1917])

La llengua i l'origen cultural occitans són valors de la zona d'important rellevància, presents en la literatura des de temps històrics. De fet, el 1904 Frederic Mistral fou guardonat amb el premi Nobel de literatura per un obra escrita en occità, *Mirèio*. Altres autors locals en aquesta llengua són Mossèn Nart, Joan Benosa, Francesc Boya, Pilar Busquets, Antoni Escala, Pepita Caubet o Manuela Ané, entre d'altres.

L'himne mateix de la Val d'Aran és un cant al paisatge, convertint-se aquest en un element indissociable de la identitat geogràfica i cultural dels aranesos:

«Aqeres montanhes
que tant nautes son,
m'empèishen de véder
mèns amors a o son.

Nautes se son nautes
ja s'abaisharàn
es mies amoretes
que s'aproparàn.

Montanhes araneses
a on es pastors
es hònts regalades
tròben, e jordons.

Se cantes perquè cantes

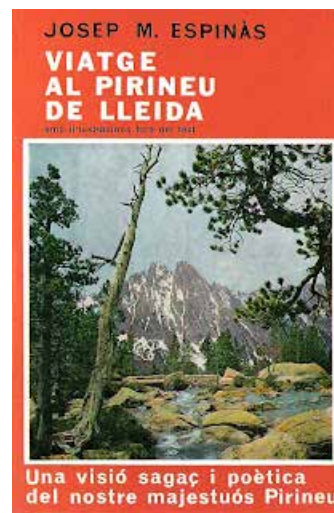
cantes pas per jo
cantes per ma hilha
que non ei prè de jo

Montanhes coronades
tot er an de nhèu,
tan nautes e bères
que vos pune eth cèu.

Montanhes araneses
pientades de rius,
de totes grandeses
vos adorne Diu.

Nòsti amors veiguéretz
com rosèr florir,
volem com es pares,
guardant-vos morir.»

El paisatge pirinenc també ha donat peu que la cultura popular generés tot un seguit de rondalles i llegendes tradicionals, transmises de pares a fills, que han estat recollides per autors contemporanis, com Pep Coll, al llibre *Viatge al Pirineu fantàstic* (2006), i que han servit d'inspiració per diversos itineraris de descoberta del paisatge, com la ruta dels Manairons. Un altre escriptor de referència per entendre l'imaginari i la cultura pirinenca és Joan Obiols, autor d'una abundant producció literària en la recerca de la identitat dels homes i dones del Pirineu que ha deixat magnífiques descripcions de paisatges reals i humans en obres com *Esvalorans*,

Coberta del llibre de Josep Maria Espinàs fruit del viatge realitzat en companyia de Camilo José Cela pel Pirineu de Lleida

fets i llegendes de la muntanya (1987), *Marrades. Màgia i realitat a la muntanya* (1989), *El desert verd. Imatges de la muntanya* (2000) i *L'infern dolç* (2003).

Són molts els autors contemporanis que han triat els paisatges de l'Alt Pirineu i Aran com a escenari de les seves obres. Almudena Grandes, per exemple, al seu llibre *Inés y la Alegría* (2010), explica l'intent d'invasió de la Val d'Aran pels maquis; Josep Maria Espinàs descriu la bellesa i majestuositat pirinenca a *Viatge al Pirineu de Lleida* (1956), viatge que feu en companyia de Camilo José Cela que, uns quants anys més tard, el 1965, publicaria la seva versió castellana del periple, l'obra *Viaje al Pirineo de Lérida: Notas de un paseo a pie por el Pallars Sobirà, el Valle de Arán y el condado de Ribagorza*. Ambdues són unes obres considerades iniciàtiques i pioneres de la literatura turística a l'Estat, amb un rerefons paisatgístic de primer ordre.

Molts autors s'han inspirat o han escrit sobre aquests paisatges. A la unitat de paisatge Plana de l'Urgellet, per exemple, un dels més importants és Josep Albanell, que utilitzà la bellesa d'aquest paisatge en moltes de les seves obres, d'entre les quals cal esmentar *El barcelonata* (1990), *Fantasies auxiliars administratives* (1993), *Els ulls de la nit* (1989) i *Animal de competició* (1983). Un altre autor que cal ressenyar és Albert Villaró, que va ser arxiver municipal de la Seu i ha fet recerca sobre molts aspectes històrics i socioculturals de la zona; entre les seves obres, es poden trobar *Entre bosc*

i lo riu hi passava la vida. El temps dels raïcs (1991), *Hèrcules i la ciutat. Un passeig per la història de la Seu* (1995) i *La ciutat i el riu. La Seu i el Segre, dels miracles als canals* (1992), entre d'altres.

La literatura referent a l'àmbit de la unitat de paisatge Rodalia d'Oliana queda marcada per les obres de Joan Lluís i Pallarès, que, malgrat haver dedicat gran part de la seva obra al Pallars, també dedicà una important producció a l'activitat raiera de la vall de Segre, amb referències inevitables a Oliana i rodalia. Aquest autor va portar a terme una important tasca en les seves obres basades en la vida quotidiana, fent referència a oficis ja perduts, com el que exalta al cant «Els raïers».

Altres autors més contemporanis, com Josep Espunyes, han deixat mostres de poesia inspirada en l'entorn, com *Notes mínimes d'un paisatge, Alt Urgell, plany i passió* (1988) i novel·les com *Hora foscant a la ribera* (1991). No es poden oblidar tampoc autors com Jaume Cabré i la seva obra *Les veus del Pamano* (2004); la repetidament guardonada Maria Barbal, de qui destaquen obres com *Pedra de tartera* (1985) o *Camins de quietud: un recorregut literari per pobles abandonats del Pirineu* (2001); Pep Coll amb *Dos taüts negres i dos de blancs* (2013), o Ramon Solsona amb *Allò que va passar a Cardós* (2016), que s'emmarca en el moment de la construcció de les centrals hidroelèctriques a la vall de Cardós a la dècada de 1960.

5. Valors en el paisatge

El riu Segre té nombrosos valors associats. A la imatge, el Segre al Tossal d'Isòvol. Jordi Bas

En aquest capítol s'analitzen i es descriuen els diversos valors en el paisatge del conjunt de l'Alt Pirineu i Aran. S'han identificat valors naturals, estètics, històrics, simbòlics, d'ús social i productius. Els diversos processos de participació pública i social (vegeu bloc 1), així com la recerca d'informació, el treball de camp i l'anàlisi cartogràfica han estat fonamentals per identificar el conjunt de valors. Cal tenir present que al bloc 6 d'aquesta publicació es descriuen els valors per a cada unitat de paisatge.

5.1. Valors naturals i ecològics

El procés d'identificació dels valors naturals i ecològics recull tant «paisatges reconeguts», és a dir, aquells espais o elements establerts legalment com d'especial vàlua paisatgística, com el conjunt de paisatges que, sense gaudir de cap figura de protecció, presenten valors ecològics destacats.

Entre el conjunt de paisatges reconeguts per la seva vàlua natural i ecològica, a l'Alt Pirineu i Aran destaquen els que formen part del Pla d'espais d'interès natural (PEIN) o els espais naturals de protecció especial (ENPE), així com els inclosos dins l'Inventari de

zones humides de Catalunya o l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya, però també les principals àrees d'interès natural i connector, els boscos singulars i els arbres monumentals que es troben en aquests indrets del territori.

Entre les diferents figures de protecció especial destaquen el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i els parcs naturals del Cadí-Moixeró i l'Alt Pirineu i Aran.

Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici: gaudeix del major nivell de protecció en l'àmbit, i es tracta de l'únic parc nacional de Catalunya. L'empremta de les glaceres quaternàries damunt el relleu granític i pissarrós caracteritza una bona part d'aquest extens territori, amb una gran presència de valls en forma de U, circs, estanys i valls penjades. Els cims i les zones de crestes, juntament amb la presència de l'aigua i un centenar llarg d'estanys, fan que sigui una de les zones lacustres més gran del Pirineu.

Una extensa zona entre els cims dels Encantats i el pic d'Amitges té el reconeixement pel seu patrimoni geològic, igual que tot el fons de la vall de Sant Nicolau des de l'estany Llong; però també destaca la corda de cims units per esmolades arestes com la dels Besiberris, la serra de Tumeneia des de la punta d'Harlé fins al Tuc de Monges, els contraforts del Pic i les agulles de Travessani, els circs que tanquen la punta Alta i la Pala Alta de Serradé, l'aresta

del circ de Colomèrs amb el Gran Tuc, els contraforts dels pics d'Amitges i Bassiero i les arestes que duen al pic de Subenuix i al de la Mainera. També hi ha cims que, més isolats, tenen un gran interès geològic o destaquen com a horns (o agulles glacials), com els Encantats, el Montardo i el pic de Peguera.

Els estanys i la xarxa fluvial que els uneix i que se'n deriva són també elements de gran valor natural. Els estanys Llong, de Monges, Negre, Sant Maurici o Tòrt de Rius són alguns dels més destacables. Les habituals mulleres són riques en espècies endèmiques presents a les torberes, com les diferents orquídies (*Dactylorhiza* sp.), que ofereixen floracions espectaculars, i les dròseres i pingüícules, que completen uns paisatges típics d'aquesta zona i que arreu del Pirineu reben el nom d'aigüestortes, fent referència als cursos d'aigua que s'entrellacen en creuar-les.

Entre els ecosistemes més importants destaquen els boscos subalpins d'abet (*Abies alba*) i pi negre (*Pinus mugo* subsp. *Uncinata*) amb nerets (*Rhododendron ferrugineum*) i nabius (*Vaccinium myrtillus*), els prats alpins amb les gencianes (*Gentiana* sp.), el ranuncle pirinenc (*Ranunculus pyrenaicus*) i la molsa en flor (*Silene acaulis*), els aiguamolls dels llacs d'alta muntanya i la vegetació d'ambients rocallosos. Els fons de les valls estan esquitxats per alguns caducifolis, entre els quals predominen el bedoll (*Betula pendula*), les moixeres (*Sorbus aucuparia*) i els trèmols (*Populus tremula*). També hi trobem un bon nombre d'arbres monumentals, tots ells a la vall de

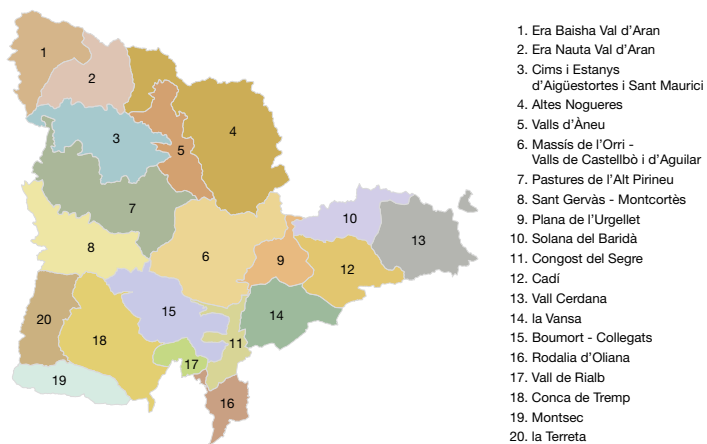

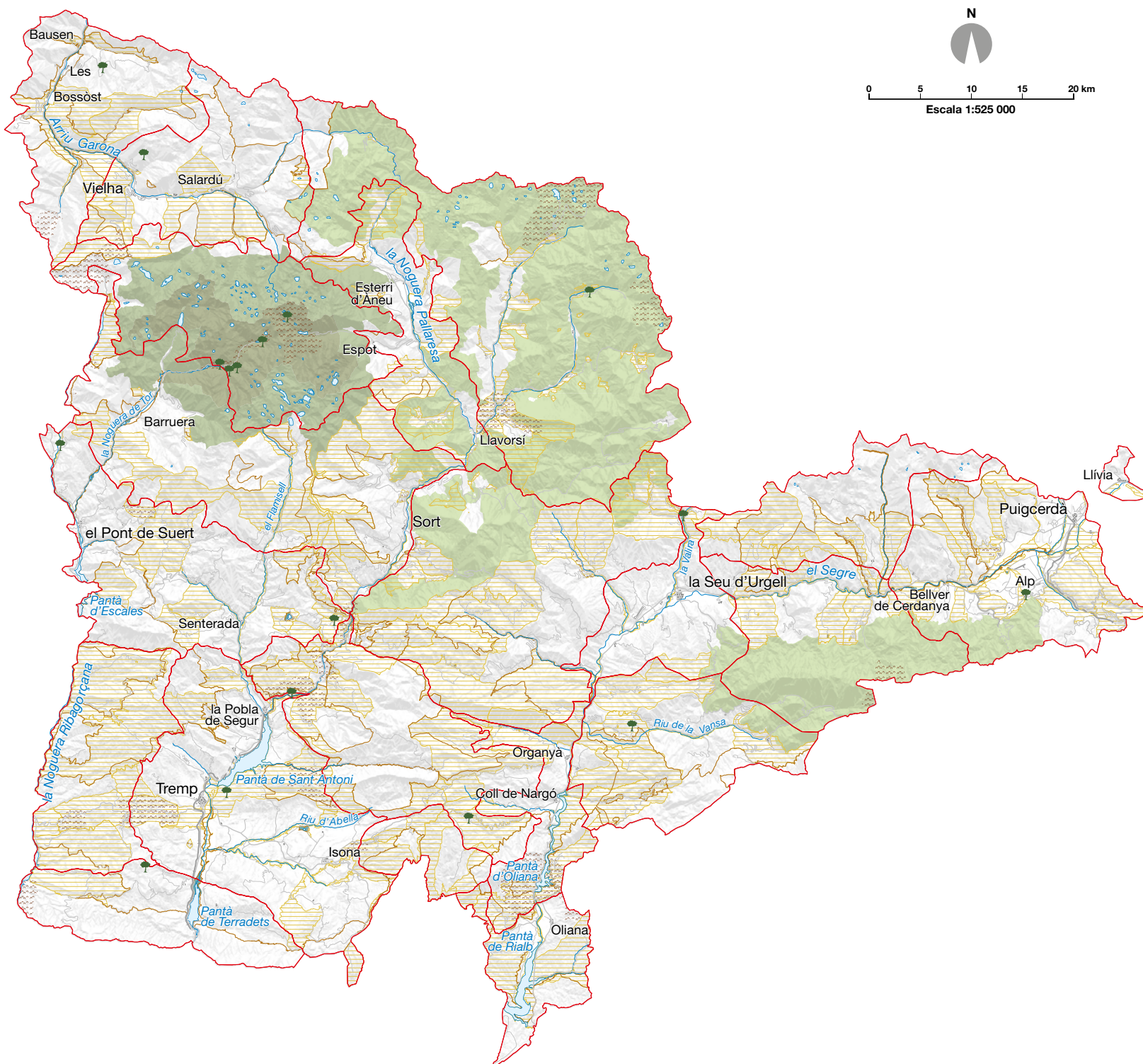
La figura dels Encantats és un referent visual gairebé omnipresent en qualsevol ruta per la capçalera del riu Escrita i símbol del Parc Nacional. Arxiu d'imatges de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (Jordi Salinas)

Valors naturals i ecològics

- Arbre monumental
- Espai d'interès geològic
- Espai PEIN, Xarxa Natura 2000
- Parc nacional
- Zona perifèrica de protecció del parc nacional
- Parc natural
- Zona humida
- Connector biològic

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Sant Nicolau. Un valor natural important del paisatge del parc és la fauna que hi habita: erminis (*Mustela erminea*) i marmotes (*Marmota marmota*), ungulats com els isards (*Rupicapra rupicapra*) i els cabirols (*Capreolus capreolus*), el gall fer (*Tetrao urogallus*), el mussol pirinenc (*Aegolius funereus*) i el picot negre (*Dryocopus martius*), les gralles de bec groc (*Pyrrhocorax graculus*), el pela-roques (*Tichodroma muraria*) i el pardal d'ala blanca (*Petronia petronia*), voltors (*Gyps fulvus*), àguiles daurades (*Aquila chrysaetos*) i algun trençalòs (*Gypaëtus barbatus*). Però una espècie que està estretament lligada a aquests paisatges rocosos, de pedrusques i roques esquerdades, és la sargantana pirinenca (*Lacerta bonnali*).

Parc Natural del Cadí-Moixeró: forma una barrera muntanyosa, bàsicament calcària, d'uns 30 km de llarg, amb impressionants formes escarpades, boscos de pi negre i neret i nombroses fonts naturals a la cara nord i un pendent més suau als argelaguers i prats supraforestals de la sud. L'alternança de canals i esperons de roca és el tret més important d'aquest paisatge natural. Destaca la gran diversitat d'espècies, tant alpines com eurosiberianes i mediterrànies. Entre els mamífers destaca l'isard (*Rupicapra rupicapra*), amb una de les densitats més elevades del Pirineu, però

també cal fer esment del gall fer (*Tetrao urogallus*) i el picot negre (*Dryocopus martius*), emblema del parc natural.

Parc Natural de l'Alt Pirineu i Aran: és el més extens de Catalunya i conté les alçàries màximes del territori català (Monteixo, pica d'Estats, Sotllo, Certascan, Clavera o Bacivèr) amb nombrosos estanys als seus peus, tots ells de gran importància limnològica i fonamentals en els ecosistemes fluvials de les valls. Destaca pel valor natural elevat de les pinedes de pi negre, matollars d'alta muntanya, gespets o carrascars, però, a la vegada, pel seu patrimoni arqueològic i arquitectònic (amb diferents mostres de romànic i arquitectura rural), que posa de manifest la tradició de gestionar boscos i pastures de forma comunal, tret distintiu d'aquest extens territori, juntament amb els grans ports pirinencs, com Salau, Aulà i Tavascan.

Tot i la gran representació de mamífers, és potser l'os el que actualment té un ressò mediàtic més important per la seva gran càrrega simbòlica. En aquest parc, a més d'altres aus, hi destaca la població més gran de gall fer de tota la península Ibèrica, i és ric també en fauna aquàtica i espècies adaptades a la neu com la

Les dues grans serralades del Cadí i el Moixeró formen una impressionant barrera muntanyosa en el Parc Natural del Cadí-Moixeró. Oriol Clavera / Arxiu Ara Lleida

perdiu blanca. Al Parc també es troba la sargantana pallaresa (*Iberolacerta aurelio*), un endemisme descobert a la dècada de 1990 i que té la major part de la població mundial en aquest àmbit.

A més de tots aquests espais naturals de protecció especial, a l'Alt Pirineu i Aran hi ha un total de 32 espais d'interès natural que formen part del Pla d'espais d'interès natural (PEIN) i de la xarxa Natura 2000. Aquest conjunt d'espais recull la diversitat dels ambients naturals que hi ha en aquestes comarques, des de bosquines i matollars típics del domini biogeogràfic mediterrani, fins a prats de muntanya típics dels dominis boreoalpins. Són els següents: Serra Mitjana; Estany de Basturs; Serra d'Aubeng; Serra de Turp; Serra de Montsec; Serra de Carreu; Serra del Verd; Serres d'Odèn - Port del Comte; Collegats; Serra de Boumort; Serra de Prada-Castellàs; Estany de Montcortès; Riberes de l'Alt Segre; Costoja; Vall Alta de Serradell-Terreta-Serra de Sant Gervàs; Beneïdor; Tossals d'Isòvol i Olopte; Riberes de l'Alt Segre; la Faiada de Malpàs; Folià; Tossa Plana de Lles-Puigpedrós; Gelada; Capçalera de la Noguera Ribagorçana; Naut Aran; Estanh de Vielha; Era Artiga de Lin; Eth Portilhon; Marimanha; Arribèra deth Garona; Sant Joan de Toran; Montanhes de Les e Bossòst, i l'Alt Pirineu.

Complementàriament al PEIN, hi ha altres legislacions que reconeixen altres valors naturals, com són les zones humides, els espais d'interès geològic, els corredors biològics, els boscos singulars i els arbres monumentals.

Zones humides de l'Alt Pirineu i Aran: les formen estanys i pantans principalment (pantà de Borén, cua del pantà de la Torrassa, pantà de Cardet, pantà de Llesp, cua del pantà d'Escales, bassa de Sanavastre, patamolls i verna de Prullans, estany de Montcortès, cua del pantà d'Oliana, estanys de Basturs i cua del pantà de Terradets), però també algunes basses i aiguamolls. Són espais que, en general, tenen un gran interès ecològic, identitari i simbòlic, sovint relacionats amb la seva singularitat específica i el contrast amb el paisatge circumdant.

L'estany de Montcortès és una zona humida d'origen càrstic d'interès per a la fauna limícola i les aus, especialment les migratòries. Cesc Prat

No s'han d'oblidar tampoc els nombrosos cursos fluvials que travessen les valls pirinenques i que exerceixen una important funció connectora entre els diferents espais. A banda dels rius principals, la Noguera Pallaresa, la Noguera Ribagorçana, el Segre i la Garona, altres cursos tributaris d'aquests són espais humits d'alt valor ecològic.

Espais d'interès geològic: són afloraments i llocs d'interès geològic que, en conjunt, testimonien l'evolució geològica del territori, i que cal preservar com a patrimoni geològic. A l'Alt Pirineu i Aran hi ha un total de 21.785 espais recollits en l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya (IEIGC). Aquestes formacions són els exemples més destacats del Pirineu axial d'espectaculars arestes granítiques i valls glacials en forma de U, amb morrenes i dipòsits que en testimonien l'origen, però també de la muntanya calcària de tons rogencs i formes capritxoses, amb alguns dels congostos més espectaculars de l'àmbit territorial. Molts d'aquests espais i afloraments geològics també destaquen per la seva singularitat i valor estètic, i sovint esdevenen importants referents identitaris per a la població.

Alguns dels més destacats són els següents: llac i circ de Certascan; Romedo-Certascan; llacs i circ de Romedo; pista a Certascan i Romedo; roques amoltonades i estries glacials del Pla de l'Orri; sistema càrstic dels Uelhs deth Joèu-Còth deth Hòro; estanys de Naorte i Closell; vall glacial d'Hònt Herèda; vall glacial de Molières; fractures recents del pòrt de Vielha; complex morrènic d'Espitau de Vielha; morrenes d'Hònt Herèda; morrena de glacera rocallosa de Montanèro; salt de Molières; estanjons de Molières; port Vell de la vall Ferrera; estanys de Baiau i port de Boet; el relleu glacial d'Amitges i els Encantats; estanys d'Escorbes (GR-11); agulles d'Amitges; ambients lacustres del Parc d'Aigüestortes; plecs de la vall de Cardós; estany Redó; estany Llong; els Encantats; planells d'Aigüestortes i d'Aiguadassi; l'allau d'arrossegalls de Senet; estany de Llebre; mines de Cierco; sinclinal de Llavorsí a les valls de Cardós i Ferrera; secció de la vall de la Noguera de Vallferrera; secció de la vall de la Noguera de Cardós; flanc nord devonià del sinclinal de Llavorsí; dipòsits glacials de Sant Mamés a Vilaller; finestres tectòniques de Rialp; ignimbrites d'Erillcastell; esterregalls d'Olopte i d'All i mines de Sanavastre; esterregalls d'Olopte; esterregalls d'All; el Paleozoic del dom de l'Orri a Castellbò; carretera de Castellbò a Albet; les Guilleteres; mines de lignit de Sanavastre; carretera de Castellbò a Carmeniu; miocè del Camp d'en Mixela; Gerri de la Sal; conglomerats de l'Ordovicià superior a la Molina; congost de Collegats; serra del Cadí; cretaci inferior de Collegats i estructura del congost; discordança progressiva de l'Espluga de Cuberes; discordança del Cretaci superior i paleorelleu paleogen; Hortonedà - Roc de Santa - Barranc de l'Infern - Montsor; el roc de Santa; la plataforma carbonatada de Sant Martí de Vilanoveta; l'Aubagueta; calcarenites d'Aramunt Vell; formació de rudistes dels Casalots; castell de Sant Martí de Vilanoveta; pista de Collades; Sant Corneli; collades de Basturs; estratotip de l'Ilerdià (Claret - coll de Montllobar); formació Castissent a Mas de Faro; icnites d'Abella de la Conca; esllavissada de Puigcercós; barranc de la Posa-Isona; carretera Isona-Bóixols km 3-4; ermita de la Posa; anticlinal d'Oliana; congost de Mont-rebei - la Pertussa; serra del Montsec; Àger - Colobor - Sant Allís.

Geoparc Orígens: és un territori de gran riquesa geològica que ocupa 2.040 km² de dinou municipis de les comarques del Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, la Noguera i l'Alt Urgell. Des de l'any 2018 forma part de la Xarxa Mundial de Geoparcs de la UNESCO pels seus excepcionals valors geològics, paleontològics, naturals i culturals que permeten explicar l'evolució d'aquesta zona des de fa més de 500 milions d'anys. El Geoparc busca el desenvolupament local sostenible de la zona a partir de la conservació i la promoció del patrimoni.

Pel que fa a la flora, cal destacar algunes particularitats, com la flora hidròfila, que abunda en els indrets on el substrat geològic permet l'acumulació d'aigua i les zones entollades. Els neretars (*Rhododendron ferrugineum*) són un tipus de matoll típic de les muntanyes alpines, i la seva mida està relacionada amb la coberta nival, per la qual cosa la seva distribució és indicadora del Pirineu blanc i alpí. També és important destacar una singularitat que, en forma d'enclavament, s'ha descobert a la solana de la vall Ferrera, a la Ribera de Cardós i entre Berrós Jussà i Escaló a la Noguera Pallaresa. Es tracta de la savina turífera (*Juniperus thurifera*), una espècie relictica pròpia de les muntanyes mediterrànies i que sens dubte es va refugiar en aquest indret del Pirineu en moments de canvi climàtic. Forma hàbitats de gran interès biològic, ja que la savina és una espècie relativament rara a escala mundial i el Parc és l'únic lloc de Catalunya on existeix. Tant és així que els ambients en els quals és abundant estan catalogats com a hàbitats d'interès comunitari a escala europea (Directiva 92/43/CEE) i estan protegits. Igualment, també es vol destacar l'existència de les fagedes meridionals (*Fagus sylvatica*) ja que, per la seva localització al sud del Pirineu més humit, són elements relictics que cal considerar. És el cas de la vall del riu Toran o l'Artiga de Lin.

Juntament amb els diferents tipus de flora, hi ha determinats elements de la fauna que s'han volgut tractar separatament per les seves característiques particulars. Des del punt de vista purament natural no es pot negar que l'os i el llop completen la part més elevada de la cadena tròfica dels hàbitats pirinencs i, com a tals, són uns grans valors naturals que simbolitzen la recuperació d'uns hàbitats que s'havien perdut, malgrat que la seva reintroducció i arribada estan generant forts conflictes socials a parts concretes del territori.

Entre els corredors biològics, que tenen un paper fonamental en la protecció del paisatge i dels seus hàbitats, destaca la meitat nord de l'àmbit territorial i les connexions que s'estableixen entre el Cadí-Moixeró i la zona de Boumort, i entre aquest darrer i la zona del Parc Natural de l'Alt Pirineu, sense oblidar les serres del Montsec, així com les connexions transversals que, en capçalera, fan que la fauna disposi de grans connectors que cal preservar.

Hi ha una sèrie de boscos que, per la seva singularitat, mereixen ser mencionats en un apartat específic. Són destacables la mata de València d'Àneu, avetosa única en el conjunt d'avetoses a Catalunya per l'extensió i les qualitats paisatgístiques; el bosc de Baricauba, també gran extensió d'avets amb una densitat important; i el bosc de Virós, amb menys avets que els anteriors però amb molt pi roig i un petit rodal de faig únic al Pallars Sobirà; els boscos de Sant Joan de l'Erm, els boscos de la vall del riu de Santa Magdale-

El Geoparc Orígens forma part de la Xarxa Mundial de Geoparcs de la UNESCO pels seus excepcionals valors. A la imatge, roc de Pessonada i vall de Carreu des de Salàs de Pallars. Oriol Clavera / Arxiu Ara Lleida

na; els boscos de l'obaga del massís de l'Orrí i dels seus barrancs de llevant (el bosc Reial i el dels Tres Comuns a Roní, l'obaga de Montartó, l'avetosa de la capçalera del riu de Payarlos, les obagues de Llagunes i Rubió i el bosc de la Mata d'Ars); l'obaga del Cadí; l'avetosa de Riu; les obagues del port del Comte; la serra de Boumort; l'obaga del Montsec; l'obaga de la vall de la Molina, des de la collada de Toses; el bosc d'Aubàs; la fageda dera Artiga i la de Toran; el bosc de Selves de Lladorre; les obagues de Bonabé; els boscos de la capçalera de la vall de Barravés (bosc Negre); el bosc dera Contesa i el bosc dera Èrla; i el bosc del Forat del Gel i l'obaga de Llebreta.

Les grans masses forestals, el verd del Pirineu, destaquen des del punt de vista paisatgístic quan les allaus i les grans avingudes d'aigua s'hi obren pas en forma de cicatrius lineals. Per això, cal esmentar com a valors naturals i ecològics els boscos protectors d'allaus i els boscos que minimitzen les riudes, que lògicament es localitzen en enclavaments clau de les zones de capçalera de les principals conques fluvials de l'àmbit.

El Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici és la zona amb una major concentració d'arbres monumentals de tot l'àmbit de l'Alt Pirineu i Aran. S'hi han catalogat els arbres monumentals següents: ginebre del Tuberic (*Juniperus oxiedrus*); roures de Cal Vilàs de Vall (*Quercus faginea* subsp. *faginea*); alzina de Pelleu (*Quercus ilex* subsp. *ballota*); alzinera de Coma Servera (*Quercus ilex* subsp. *ballota*); om de la Borda del Ros (*Ulmus glabra*); om de Peramea (*Ulmus glabra*); avets de Das (*Abies* sp.); alzina de Can Cotet (*Quercus ilex* subsp. *ilex*); om de Vilaller (*Ulmus minor*); avet de la Cremada (*Abies alba*); avet del barranc de Morrano (*Abies alba*); grèvolos de les Llaveades (*Ilex aquifolium*); pi de Peixerani (*Pinus mugo* subsp. *uncinata*); pi d'Amitges (*Pinus mugo* subsp. *uncinata*); avet del Pla de la Selva (*Abies alba*); pi deth Plau de Naut (*Pinus sylvestris*), i avet de Canejan (*Abies alba*).

5.2. Valors estètics

Es consideren valors estètics d'un indret aquells que es relacionen amb la capacitat que té un paisatge per transmetre un determinat sentiment de bellesa en funció del significat i l'apreciació cultural que ha adquirit al llarg de la història. Els valors estètics, ja siguin elements o conjunts d'elements, es relacionen intrínsecament amb els colors, la diversitat, la forma, les proporcions, l'escala, la textura i la unitat dels elements que formen el paisatge.

Elements configuratius

Són aquells elements del paisatge que tenen un paper important en la composició visual de l'entorn i que defineixen l'estructura dels paisatges de l'Alt Pirineu i Aran. S'han classificat en elements climàtics, hidrològics, morfològics, agrícoles, forestals, històrics i culturals, i cromàtics, aquests últims relacionats amb les zones on predomina la pissarra, la teula, o en zones de transició entre ambdues.

Elements climàtics

El primer element climàtic és la neu, ja que als cims i a les valls més altes és un element fonamental que defineix el paisatge durant bona part de l'any. Es tracta d'un fenomen especialment visible sobretot durant l'època hivernal, constituït per un mantell blanc de neu que cobreix els boscos, prats, conreus i nuclis de població. D'altra banda, els cims i les serres innivats formen part dels principals fons escènics de l'Alt Pirineu i Aran, fet que contribueix a que la població els reconegui. Paisatgísticament, també esdevé clau en el moment del desgel, quan es fan visibles les conseqüències erosives als cims i desnivells més pronunciats, la crecscuda de cabals hídrics i la verdor de la vegetació en contrast amb el blanc hivernal. A les àrees nevades de l'Alt Pirineu i Aran es concentren un total de setze estacions d'esquí que a l'hivern presenten uns paisatges nevats i amb gran aflluència de turistes, i a l'estiu, paisatges nus, fet que fa molt més visibles les instal·lacions.

El segon element climàtic que incideix decididament a l'Alt Pirineu i Aran és la boira. La combinació de fred i la humitat de l'aire en un territori, en general, amb percentatges baixos d'humitat relativa de l'aire, fa que hi hagi dos indrets especialment favorables per a la

La cota de neu determina el paisatge dels cims i les valls més altes durant bona part de l'any. Rafael López-Monné / IDAPA

formació de boires: la Garona, on hi ha la boira de caràcter atlàntic, que se sol situar a una altura mitjana, per la qual cosa permet la visibilitat en els fons de vall i a les parts altes de les muntanyes, i la zona al voltant de Tremp, en la qual, en situacions anticiclòniques, l'estabilitat de l'aire i el refredament del terra durant la nit afavoreixen les típiques boires de radiació que dificulten la visibilitat dels fons de les valls o conques de caràcter mediterrani. Contemplar aquestes boirades des del coll de Comiols o qualsevol part alta del Montsec és d'una enorme bellesa estètica. Associat a aquest fenomen hi ha el fogony i el torb, que són dos elements importants en la percepció sensorial dels paisatges de l'Alt Pirineu i Aran. El fogony produeix sensacions de canvis d'humitat i temperatura principalment a la vall de la Noguera Pallaresa.

Elements hidrològics

A l'Alt Pirineu i Aran es consideren especialment estructurants del paisatge els quatre rius principals: el Segre amb els seus dos afluents, la Noguera Ribagorçana i la Noguera Pallaresa, i la Garona, així com una sèrie de rius i rieres de menor entitat, però amb una importància particular pel fet d'estar localitzats en zones muntanyoses i estructurar algunes valls, com el Flamisell a la vall Fosca, la Noguera de Vallferrera a la vall del mateix nom o la Noguera de Tor a Boí. Els pantans disposats al llarg del curs dels rius tenen igualment un paper destacat en el paisatge, com el pantà de Borén, la cua del pantà de Terradets i la cua del pantà de la Torrassa, a la Noguera Pallaresa; el pantà d'Escales i el de Sallente, a la Noguera Ribagorçana; el pantà de Cardet i el pantà de Llesp, a la Noguera de Tor, i el pantà d'Oliana i el de Rialb, al Segre.

Els nombrosos estanys i llacs d'alta muntanya esdevenen, juntament amb les muntanyes que els envolten, conjunts visuals de gran bellesa i identificats per la població com un conjunt. És el cas, per exemple, de l'escenari visual de l'estany de Sant Maurici amb el cim dels Encantats al fons, els estanys del circ de Colomers amb el Gran Tuc de Colomers com a referència o l'estany de Besiberri i els cims homònims. També destaca l'espai singular de l'estany de Montcortès. Aquest estany d'origen càrstic, juntament amb el de

Els llacs d'origen glacial, com l'estany de Gerber al Parc Nacional d'Aigüestortes, tenen un color blau verd característic. Departament d'Acció Climàtica, Alimentació i Agenda Rural

Basturs, formen els únics estanys del Pirineu que no són d'origen glacial. Relacionats amb les làmines d'aigua, també es poden destacar els patamolls i la vereda de Prullans, que són una zona inundable del riu Segre caracteritzada per una gran diversitat d'ambients naturals de notable valor ambiental i bellesa paisatgística.

88

Un altre dels elements relacionats amb l'aigua que dona bellesa i dinamisme a indrets puntuals són els salts d'aigua, especialment nombrosos a l'Alt Pirineu i Aran a causa de l'orografia i el desgel primaveral. En són exemples Eth Saut deth Pish, de 35 m de desnivell, a la Val d'Aran; l'uelhs deth Joeu; la cascada de Riualdo; la cascada del riu Rialb a Bóixols; la cascada de la vall de Riquerna, i el barranc de l'Infern, entre d'altres.

Elements morfològics

Els elements morfològics destaquen per la particular imatge visual i la força intrínseca dins del seu context territorial, i sovint són clau en la configuració del paisatge. Els valors estètics d'aquests elements poden esdevenir molt potents a l'hora de configurar imaginari col·lectius de determinades zones o àmbits territorials, ja que majoritàriament formen l'escenari de les valls i les planes de l'Alt Pirineu i Aran.

El factor morfològic més característic del paisatge és la verticalitat produïda pels cingles, penyals i cims de referència, entre els quals es troben els més alts de Catalunya, com la pica d'Estats o el Puigpedrós. No obstant això, atès que es tracta d'un territori molt accidentat, amb una gran quantitat de cims i carenes que són visibles des de molts llocs, l'altitud no és el factor decisiu que dona importància a un cim respecte dels del voltant, sinó que són la morfologia, la posició, l'ombra que projecta, el color de la roca, les llegendes associades, etc., els elements que fan que la població els atribueixi un simbolisme especial. És el cas de la tossa d'Alp, el Montludé, el Monteixo, els Encantats, el Montardo o el Montsent de Pallars.

El pantà d'Oliana inunda els engorjats més meridionals dels Congosts del Segre, entre el grau d'Oliana i Coll de Nargó. Observatori del Paisatge

Un altre element morfològic perceptible per l'observador és la línia de canvi entre la muntanya i la plana a les valls o conques més obertes, és a dir, aquella línia, vista des de la vall, a partir de la qual la visual de la plana es trenca, coincidint amb el canvi de pendent de la muntanya, que tanca bruscament les visuals. Aquesta franja té un significat especial en la construcció de la imatge col·lectiva d'alguns espais planers singulars de l'àmbit, com són la plana cerdana, entre el Cadí i la solana formada pels cims del Baridà, la tossa Plana de Lles i el Puigpedrós; la plana de l'Urgellet, oberta entre els cims fronterers amb Andorra i el Cadí; la conca de Tremp, situada entre les serres del Montsec i la serra de Boumort; la zona al voltant del pantà de Rialb, envoltada pels cims calcaris de la serra de Sant Marc i el congost d'Oliana. Tots aquests espais són grans planes agrícoles que destaquen per l'obertura del paisatge en comparació amb altres fons de vall de l'àmbit pirinenc.

Els espais d'interès geològic representen una excepcionalitat estètica que es pot trobar en el paisatge de l'Alt Pirineu i Aran. Destaquen especialment les zones granítiques, amb arestes, cims i agulles que simbolitzen el Pirineu més axial, com Amitges, els Encantats o Certascan; però també les zones calcàries, on el cromatisme de la roca forma espais i conjunts geomorfològics d'alt valor estètic, com a la serra de Sant Gervàs o els conjunts de rocs propers a Oliana.

Algunes zones destaquen per la seva alta exposició visual des de gran part del territori de l'Alt Pirineu i Aran. Aquestes àrees tenen una importància específica pel que fa a la seva capacitat d'estructurar el paisatge, per la seva influència en la imatge visual i, consegüentment, per la seva fragilitat enfront de les perturbacions que les puguin afectar. També són elements configuradors del paisatge, generalment muntanyosos, fàcilment identificables per la seva forma singular, i el perfil dels quals, visible a quilòmetres de distància des de carreteres principals i camins, constitueix un referent del paisatge i de l'estètica de l'àrea visual. Les zones més

La línia de canvi entre la plana i la muntanya és un patró característic de les valls més obertes, com a la Cerdanya. Jordi Domènech

visibles de l'Alt Pirineu i Aran són a la vall de la Noguera Pallaresa a l'altura de Tremp i de la Torre de Capdella; la vall del riu Garona en el tram de Vielha fins a Bausen; la zona al voltant de la Seu d'Urgell; pràcticament a tota la vall cerdana, i les cares nord del Cadí i del Montsec, clars referents visuals lineals de l'Alt Pirineu i Aran.

Elements agrícoles o ramaders

La ramaderia ha estat una de les principals activitats econòmiques de l'Alt Pirineu i Aran durant molts segles. Les rutes transhumants, les carrerades, les bordes i els passos de muntanya formen part d'aquest sistema que ha tingut un paper cabdal en la configuració del paisatge actual. Les grans àrees de prats de muntanya han propiciat una ramaderia extensiva, però l'orografia tan complicada i les dures condicions climàtiques al llarg de l'any han propiciat que la ramaderia transhumant representi el major aprofitament agrari, caracteritzat per les pastures dels prats de pastura durant les èpoques favorables d'estiu, i l'alimentació dels ramats a l'hivern mitjançant l'herba dallada dels prats de dall i de conreus farratgers. Aquesta tradició, motivada per una necessitat, ha configurat un paisatge que és propi de la zona, on els prats de pastura s'associen a les parts més altes del territori, i els prats de dall als fons de vall. Aquests espais, tant les pastures com els prats de dall, representen zones estèticament rellevants en aquest àmbit, sobretot el de les valls tancades pirinenques, on les masses de bosc i matollar, situades principalment als vessants, ocupen molta més extensió i dominen la imatge visual.

Els conreus de cereals i els conreus de fruiters de secà constitueixen una imatge molt diferent, característica dels paisatges de les planes prepirinenques, com a les unitats Rodalia d'Ollana i Conca de Tremp. Els extensos camps de conreu, molts encara delimitats per feixes arbrades, bosquines i murs de pedra seca, tenen patrons cromàtics que varien amb les estacions, passant dels tons ocres estiuencs als verds primaverals. En el cas dels fruiters, a banda de l'època de floració dels arbres, que dona tocs de mil colors al paisatge, és la linealitat de les plantacions la que constitueix un patró característic d'aquests paisatges.

La ramaderia ha tingut un paper cabdal en la configuració del paisatge actual. Emili Giménez / IDAPA

Valors estètics. Elements configuratius

Element hidrològic

- Salt d'aigua
- Embassament
- Llac, estany
- Riu

Element morfològic

- Cim de referència
- Frontera muntanya-plana
- Espai d'interès geològic
- Cingle, penyal
- Alta exposició visual

Ús agrícola o ramader

- Horta
- Conreu de cereals
- Conreu de fruiters de secà
- Prat de dall
- Prat de pastura

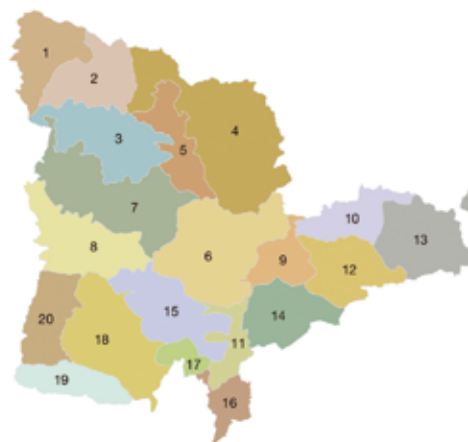
Element forestal

- Bosc de ribera
- Bosc d'avetoses i altres aciculifolis
- Bosc de caducifolis

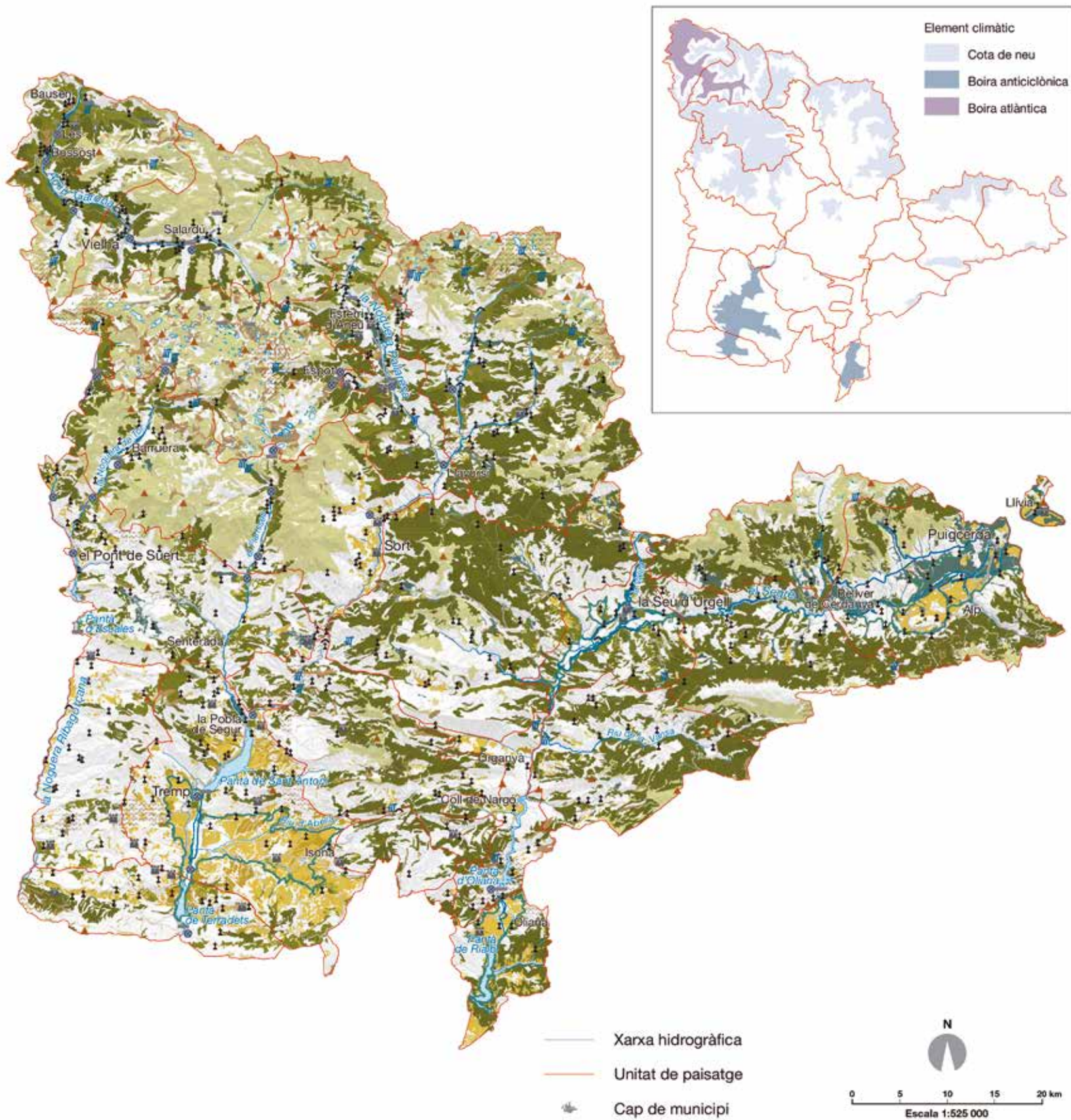
Element històric i/o cultural

- Ermita, església
- Pont medieval
- Central hidroelèctrica
- Castell, torre
- Presa
- Canal de reg

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Algestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Omri - Valls de Castellbò i d'Agullar
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadí
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Oliana
17. Vall de Riab
18. Conca de Tremp
19. Montsec
20. la Terreta

Elements forestals

Els boscos d'abetoses i altres aciculifolis, sobretot pi negre i el pi roig, són sense dubte el tipus de bosc predominant a l'àmbit territorial, i tenen un paper important en la percepció olfactiva d'aquest. Destaca també el bosc caducifoli, en forma de petites taques repartides al llarg del territori i combinat en molts indrets amb les avetoses per donar lloc a forts contrastos cromàtics, sobretot a la tardor. El bosc de ribera ressegueix els cursos fluvials aportant un contrast lineal de gran rellevància visual. En moltes valls pirinenques, el gradient altitudinal permet observar la successió vegetal cromàtica dels diferents estatges alpins, passant pels prats de dall, conreus i boscos de ribera als fons de vall, als boscos caducifolis a mig vessant i, finalment, les avetoses i pinedes de l'estatge alpi. Aquestes transicions són especialment visibles a les valls de Barravés, Ferrera, Cardós, Àneu i Boí i a la unitat Era Baisha Val d'Aran.

En relació amb els boscos, també cal mencionar les zones erosionades i les zones amb canals d'allaus. A les parts més altes de les capçaleres de les Nogueres, la Garona i el Segre, amb capacitat per rebre precipitacions en forma d'innivació i amb un relleu que n'afavoreixi l'acumulació i el desnivell suficient, sovint hi ha allaus. Si al peu d'aquestes zones hi ha vegetació forestal, és fàcil trobar-hi diferents cicatrius que divideixen el bosc en dos; són les canals d'allaus. Els bedolls són uns arbres que, per la seva flexibilitat i oportunitat, hi creixen fàcilment i s'imposen a coníferes com el pi o l'abet, que, quan hi ha una allau, es trenquen amb facilitat. Aquest canvi en la vegetació és molt identificable cromàticament.

92

Elements històrics i culturals

A l'Alt Pirineu i Aran hi ha tot un conjunt d'esglésies, ermites i altres edificis religiosos amb innegables valors estètics, ja sigui pel valor arquitectònic, representatiu d'una època determinada, com per la localització preeminent en el paisatge. Escampades arreu del territori pirinenc, en són un bon exemple, entre tantes d'altres: la

El castell d'Orcau construït sobre un petit promotori per motius estratègics. Jordi Roy Gabarra

catedral romànica de la Seu d'Urgell; el conjunt romànic de la vall de Boí, declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, amb Sant Climent i Santa Maria de Taüll, Santa Eulàlia d'Erill la Vall o Sant Joan de Boí, entre d'altres; les esglésies d'Era Assumpció de Maria de Bossòst; Santa Maria de Cap d'Aran a Tredòs; Santa Maria i Sant Joan d'Arties; Sant Fèlix de Vilac; Sant Andreu de Salardú; Sant Pèir d'Escunhau; Santa Maria de Ribera de Cardós; Sant Just i Sant Pastor de Son; Santa Maria de la Torre i Sant Feliu de la Força d'Àreu; Sant Joan d'Isil; Sant Pere del Burgal; Santa Maria d'Àneu; Sant Serni de Baiasca; Sant Martí de Taús; Sant Iscle i Santa Victòria de Surp; l'ermita de Sant Salvador d'Irgo; Santa Maria de Llevata; Santa Maria d'Ars; Sant Just i Sant Pastor de Cerc; Santa Maria de les Peces; Sant Martí de Bescaran; Sant Sebastià de Viliella; Santa Lúcia de Coborriu de la Llosa; Sant Climent de Coll de Nargó; Santa Maria d'Organyà; Sant Serni de Cabó; Sant Andreu del Castell d'Oliana; Santa Coloma d'Arsèguel; Santa Maria de Josa; Sant Andreu d'Aristot; Sant Esteve de Guils de Cerdanya; Santa Maria de Talló; Sant Pere d'Alp; Sant Pere d'Olopte; Santa Eugènia de Nerellà; Sant Pere de Lavansa; Sant Jaume de Tuixén; Sant Esteve d'Alinyà; Sant Víctor de Fígols d'Organyà; Sant Julià dels Garrics; Sant Romà de Valldarques; Sant Martí de Solduga; Sant Serni de la Salsa; Santa Lúcia de Tragó; Sant Miquel de Peramola; Mare de Déu de Valldeflors de Tremp; Santa Maria de Covet; Sant Fructuós d'Aramunt; Santa Maria de Mur; l'ermita de la Pertusa; Santa Maria de Llimiana; Sant Josep de la Torre de Tamúrcia, o Sant Esteve d'Abella de la Conca. A més, destaquen els santuaris de Carrànima, Castell-Ilebre, Boscall, Bastanist, Montgarri, Mare de Déu de la Fabregada, Santa Maria de Talló o la Mare de Déu d'Arboló, i els monestirs de Sant Martí de Bescaran, Santa Maria de Lavaix, Castellot de la Meca, Sant Serni de Tavèrnoles, Santa Maria de Gerri, Santa Maria de Mur, Sant Pere de les Maleses, Mare de Déu de la Plana, Sant Cristòfol de Vinyoles o Sant Andreu de Biscarri, per citar-ne alguns dels més destacats.

Els ponts, a part del valor intrínsec com a peces clau per a la comunicació, tenen un gran valor monumental per la seva visibilitat

Un dels diversos ponts antics que creuen la Noguera de Cardós, en una zona amb una densitat única al Pirineu català de construccions civils d'aquest estil. Observatori del Paisatge

en el paisatge, ja que sovint estan situats en els accessos d'alguns nuclis en fons de vall, i un valor històric perquè són testimonis d'èpoques passades i d'estils arquitectònics com el romànic. Entre els ponts romànics destaquen els que es troben dispersos per la vall de Cardós (Tavascan, Ribera de Cardós), els de la part alta de la Noguera Pallaresa (Isil, Alós d'Isil, Gerri de la Sal) i els del tram mitjà de la Noguera Ribagorçana (Vilaller, Lavaix, Castelló de Tor, Sopeira, Pont de Montanyana), entre d'altres.

Els castells i les torres, construïts majoritàriament en zones elevades per motius estratègics, aporten estructuració estètica per la seva arquitectura monumental i visibilitat. En alguns casos, esdevenen també fites de referència amb valor identitari per a la població local. A més, durant l'època medieval, la línia defensiva contra els atacs dels àrabs al Pirineu es va situar transversalment seguint el Montsec, amb una forta concentració de castells a la unitat de paisatge Conca de Tremp i les unitats veïnes. Destaquen especialment, pel valor històric i pel bon estat de conservació, els castells de Rialp, Sort, València d'Àneu, el Castèth de Les, Castell de Mur, Guàrdia, Claverol, Toralla, Sant Gervàs, Llordà, Orcau, Conques, Alsamora, Montllobar, Valldarques, Castellciutat, Llivia i Castissent, entre d'altres.

Les 23 preses hidrogràfiques, tot i que en algunes valls estretes només són visibles des de punts pròxims, tenen una importància destacada, tant per la seva forma i volum perpendicular al curs del riu, com pel fet d'emmagatzemar una gran quantitat d'aigua, que visualment es tradueix en extenses làmines d'aigua que potencien els valors estètics de l'entorn. A més, representen el desenvolupament econòmic basat en l'energia hidroelèctrica i l'explotació dels recursos hídrics que tant va fer canviar el paisatge de l'Alt Pirineu i Aran en el passat. En aquest sentit, les centrals hidroelèctriques i les infraestructures associades (tubs, canalitzacions, etc.) també s'erigeixen en el paisatge de moltes valls. Aquests volums industrials destaquen per sobre dels poblets d'arquitectura tradicional

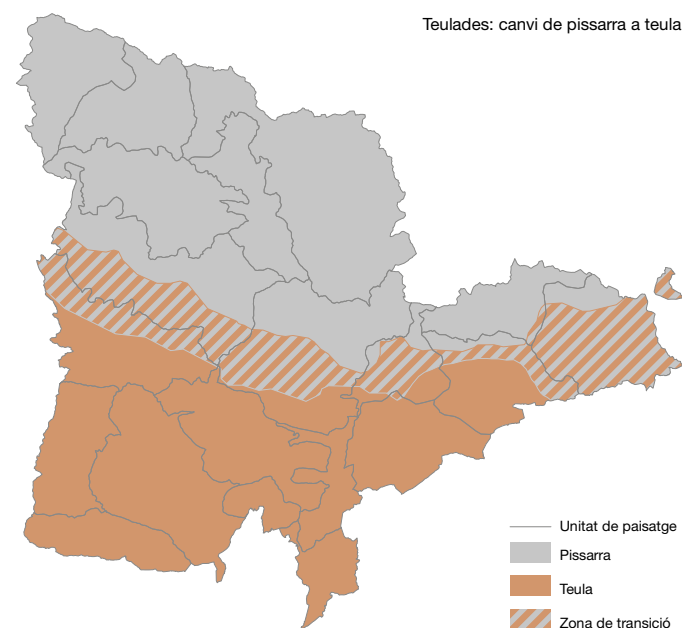

Canonada de pressió de la central hidroelèctrica de Capdella. El conjunt arquitectònic de la central s'ha convertit en un element de fort arrelament en el propi paisatge. Observatori del Paisatge

i esdevenen fites visuals de molts nuclis i vies de comunicació, recognoscibles pel seu disseny arquitectònic constant a tot el Pirineu.

Els canals de reg, localitzats a les principals zones planeres de caràcter agrícola, principalment a les unitats Plana de l'Urgellet i Vall Cerdana, però també a Conca de Tremp i Rodalia d'Oliana, són infraestructures lineals amb un valor històric intrínsec, testimonis d'èpoques on l'agricultura era el principal motor econòmic del territori, però visualment també formen seqüències lineals que estructuren la imatge paisatgística de les zones on es troben, delimitant parcel·les i transcorrent paral·lelament als cursos fluvials naturals. Es tracta d'una extensa xarxa de séquies i canals de reg que serveixen per proveir d'aigua les hortes i els camps de conreu, i, alhora, structuren visualment, des de fa segles, un paisatge agrícola de regadiu amb elements lineals d'aigua.

El canvi en la tipologia i la coloració de les cobertes de les poblacions de la muntanya pirinenca, on les teules de terracota característiques de zones més montanes deixen pas a les teulades de pissarra, pròpies de l'alta muntanya, també és un element destacable. Entre aquestes dues zones, es pot establir una línia imaginària que representa el canvi de pissarra a teula. La pissarra es troba majoritàriament en els nuclis del Pirineu axial, on el color grisenc fosc de la pissarra configura la imatge de conjunt dels nuclis urbans, en molts casos juntament amb la pedra vista de les parets de les cases. El color rogenç de la teula domina en el paisatge del Prepirineu, amb nuclis urbans que combinen les teulades de teula amb les parets de pedra autòctona, la qual cosa crea conjunts urbans de tonalitats rogenques i marroneses. Tanmateix, hi ha una franja de transició molt marcada en les unitats centrals de l'àmbit,

El canvi en la tipologia i la coloració de les cobertes de les poblacions de la muntanya pirinenca també és un element destacable. ICGC

El pla de Barruera és un bon exemple de bocage en fons de vall que ha mantingut tot el seu caràcter. Observatori del Paisatge

on es poden trobar els dos materials constructius i, per tant, nuclis on predominen cromatismes diferents.

Patrons

Els patrons s'entenen com la combinació d'elements en estructures complexes identificables que es repeteixen al llarg del territori. A l'Alt Pirineu i Aran s'han identificat diversos tipus de patrons: agrícoles i forestals, geofomes, de l'estructura de les valls, fluvials, amb contrast i relacionats amb l'assentament dispers.

Patrons agrícoles i forestals

El seu caràcter de patró amb valor estètic es deu bàsicament a la particular morfologia del relleu, que fa que el paisatge es caracteritzi per una alternança de cultius i fragments forestals, fins a constituir un mosaic agroforestal amb un gran poder d'atracció, especialment en les zones planeres, els fons de vall i els replans.

En entorns concrets d'alguns fons de valls o replans de les valls del Pirineu, destaca, per la seva singularitat, una formació agrícola i estructuradora del paisatge anomenada *bocage*, que s'associa al minifundisme i està composta per petites parcel·les irregulars, que tant poden ser terres de cultiu com prats de dall, i que se separen entre elles per tanques vives, petits murs, talussos i arbres que sovint voregen els camins. És una formació agrícola característica dels climes humits i amb abundància d'explotacions ramaderes que aporta gran diversitat biològica així com un gran valor estètic a l'entorn, sobretot a la tardor, època de canvi cromàtic de les tanques arbrades que separen les parcel·les. Destaquen la vall d'Àssua, la vall de Boí, la vall Fosca, la vall de Cardós, la vall de la coma de Burg, la plana d'Àneu, les solanes del Faro a la vall d'Unarre, les valls d'Aguilar, el pla de Barruera, la ribera de Sort, la plana entre Vilaller i Ginast en plena cubeta de Bono, el Pont de Suert, la Pobleta de Bellveí, el pla de Corts, les planes residuals d'Era Lana de Les i Bossòst i els prats que envolten bona part dels pobles situats

a mig vessant de la Val d'Aran, la finca d'Alinyà, la cultia de Tuixén o els nuclis que envolten l'engorjat de la Vansa.

A la Cerdanya es detecta un patró agrícola propi, de característiques similars a l'anterior però que es diferencia pel fet que les parcel·les són sensiblement més grans, en un entorn de caràcter molt més obert, i reben el nom de closa cerdana. Són espais situats a les parts més baixes al llarg de la Vall Cerdana, i es caracteritzen per conreus allargassats de mida mitjana, regulars i compactes, delimitats per marges o tanques de vegetació arbòria, situats perpendicularment als canals i camins que els estructuraven. Moltes de les closes cerdanes estan associades a construccions tradicionals de caràcter agrícola; són els anomenats *masos cerdans*, que destaquen en un extrem de les parcel·les, envoltades de feixes arbrades, camins i murs de pedra seca.

A les zones d'antics conreus abancalats, tot i l'abandonament que han patit, encara s'hi intueixen els murs de pedra seca, les feixes o les alineacions d'antics conreus de vinya o arbres fruiters. Aquests espais es localitzen en zones de cert pendent, sovint al voltant de pobles encimbellats o situats a mig vessant, i escenifiquen conjunts d'elements amb un valor estètic elevat.

Geoformes

El Pirineu calcari dibuixa un ampli perfil majoritàriament a l'eix del Cadí-Moixeró i la zona prepirinenca, on aquests materials destaquen per la seva forma arrodonida o aguda i sovint per formar grans cingleres. Les coloracions clares (blancs i grisencs) dominen en aquests entorns, els quals també s'han indicat com a carenes que formen fons escènics. En aquest sentit, per la seva extensió i singularitat, la cara nord del Cadí és un cas paradigmàtic.

No hi ha gaires zones on es pugui observar el conglomerat rogenc encinglerat, i per aquest motiu destaca la zona de les roques de Castellar. En canvi, és molt més extensa i té una àmplia representativitat en tot el sector la zona dels materials esquistosos i pis-

sarres, que tant poden tenir una forma arrodonida com aguda. La seva localització a les capçaleres i a les parts més altes del Pallars i la Val d'Aran fa que molts dels cims emblemàtics i més elevats tinguin aquests materials, com per exemple la pica d'Estats, el Montroig i el Tuc de Certascan.

La massa granítica per excel·lència se situa a l'extrem nord-occidental de l'àmbit territorial, majoritàriament a l'interior de la zona protegida del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici. En aquest sector, les formes són força agudes, tot i que el pas del gel i l'erosió també fan que hi hagi sectors amb granit que tinguin una morfologia arrodonida, tal com passa entre el Perafita i el Puigpedrós, a la frontera amb Andorra, al marge dret del Segre. En aquest sector destaquen alguns cims en forma d'agulla escarpada, com els Encantats o Amitges.

Patrons de l'estructura de valls

Les valls són un element definitori del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran, tant a causa de la geomorfologia accidentada com pel simbolisme i el sentiment identitari i de pertinença que desperten en l'imaginari col·lectiu de la població. Es defineixen per la seva obertura visual, en la qual tenen un paper cabdal la proximitat i el pendent de les muntanyes que tanquen les visuals i estructurin el paisatge, i també pel caràcter natural, agrícola o urbanitzat que tenen.

Algunes valls obertes, com és el cas de la vall cerdana o la vall de la Noguera Pallaresa, estan bastant urbanitzades per nuclis de població importants i altres poblacions més petites, tot envoltat per una trama agrària basada en prats de dall i algunes taques de conreus de cereals (cloa cerdana). En d'altres també obertes, es detecta un caràcter molt més rural amb una estructura de petites poblacions disseminades al llarg de la vall i amb conreus de cereals. És el cas, entre d'altres, de la vall de Cabó, la vall de Castellbò, la vall d'Àssua i la de la ribera Salada.

L'orografia de les valls tancades ha condicionat el poblament a organitzar-se en una successió lineal de nuclis al llarg del riu, i a

equilibrar la importància dels recursos agraris i ramaders. La vall del Segre és un exemple de vall amb caràcter urbanitzat, mentre que a la part alta de la vall d'Àneu, a l'entorn d'Isil, es considera que encara es manté el caràcter rural; les valls de Cardós, Ferrera, Baiasca, la Vansa o Erinyà, entre d'altres, també formen part d'aquest últim grup. Finalment, en valls d'estructura tancada, com les de Rialb, Toran, Artiga de Lin o Valarties, hi predomina el caràcter natural.

Patrons amb contrast

Engloben el conjunt de tesselles del mosaic paisatgístic, el valor de les quals resideix en la diferència percebuda, ja sigui pel cromatisme, per la dimensió o per la textura, existent entre les diferents parts que la componen.

El patró de roca i vegetació és molt freqüent en bona part de l'Alt Pirineu i Aran. Aquestes combinacions es caracteritzen pel contrast que ofereixen els grisos i blancs de la roca calcària amb els verds majoritàriament invariables de la vegetació natural perennifòlia. Destaquen els contrastos de la cara nord del Cadí al voltant de les canals de la serralada, i dels pics i agulles granítiques de la unitat Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici, entre d'altres.

El patró de riu i prat de dall marca el contrast existent al llarg dels trams fluvials de molts dels rius i barrancs de l'àmbit. Actualment, aquests prats formen obertures visuals entre les masses forestals i els boscos de ribera, amb els quals contrasten cromàticament en les diferents estacions de l'any, formant mosaics i successions que donen ritme al paisatge i esdevenen un element definitori de la ruralitat de les valls, com la Val d'Aran, vall Ferrera, vall de Cardós, vall d'Àneu, la Vansa o valls de la Valira, entre d'altres.

El patró de bosc caducifoli i perennifoli es troba en zones de transició que ofereixen contrastos cromàtics d'alt valor estètic, sobretot durant la tardor, quan els tons ocres, marronosos i rogencs de les masses forestals caducifòlies de les parts baixes de les valls contrasten amb els verds de les avetoses i les pinedes que aparei-

La vall d'Erinyà és una vall tancada que manté el caràcter rural. Núria Millàs

Valors estètics. Patrons

Vall tancada

- Caràcter natural
- Caràcter rural
- Caràcter urbanitzat

Vall oberta

- Caràcter rural
- Caràcter urbanitzat

Agrícola i forestal

- Bocage en fons de vall i replans
- Closa cerdana
- Antic conreu abancalat

96

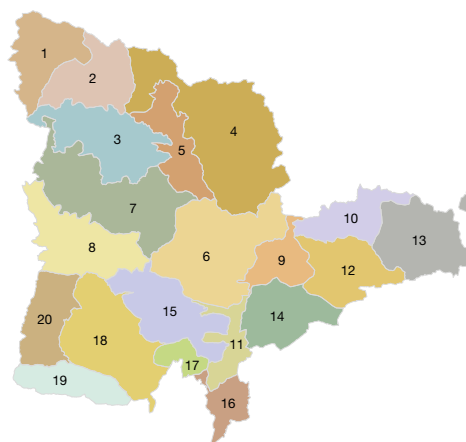
Contrast

- Prat - bosc
- Bosc caducifoli - perennifoli
- Riu - prat de dall
- Roca - vegetació
- Solana - obaga

Geoformes

- Aflorament calcari
- Aflorament de conglomerat rogenc
- Aflorament d'esquistos i pissarres
- Aflorament granític

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadi
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Oliana
17. Vall de Rialb
18. Conca de Tremp
19. Montsec
20. la Terreta

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

El patró de roca i vegetació és molt freqüent en bona part de l'Alt Pirineu i Aran. Jordi Peró / IDAPA

xen en l'estatge alpi. Destaquen àmplies zones amb aquest patró, com la vall Ferrera, la vall de Cardós, la Val d'Aran o la vall d'Àneu.

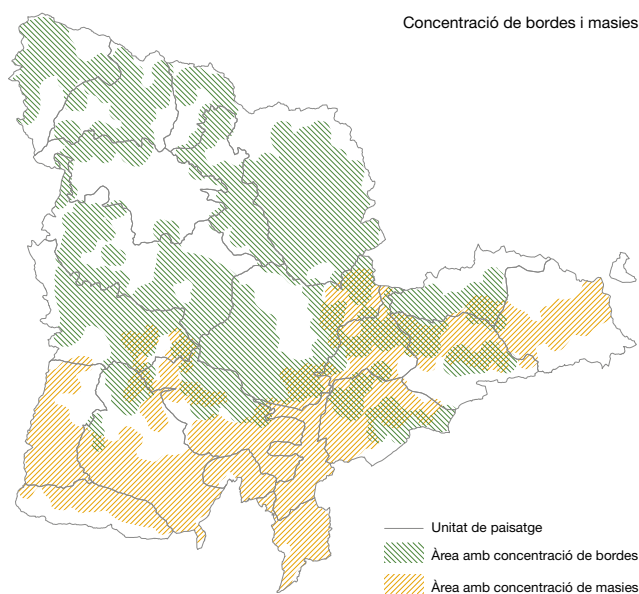
98

El patró de prat de pastura i bosc es localitza a les parts més altes, que contenen nombroses zones de prats naturals alpins i pastures. El gradient altitudinal crea espais on els boscos alpins (avetoses i pinedes principalment) es barregen progressivament amb aquests espais oberts. És el cas de les pastures del plan de

Beret; els plans de Boavi i de Boet; els rasos del Cadí; els prats del Goleró i els Cortills; els prats subalpins d'Aguiló, Cadí, collada Josana i el Pradell; els rasos alpins de la vall Fosca; les pastures de la carena del port d'Ertra i les de la divisòria d'aigües entre la Noguera Ribagorçana i la Noguera de Tor al sud del pic d'Aubacs; el Portarró d'Espot; la serra de Sendrosa; el tuc de Salana, o multitud de comes, com el prat de Monestero, el planell de Riernal, la pleta de Saboredó i tantes d'altres escampades per totes les valls altes.

Les pastures del Cadí contrasten amb els frondosos boscos de la seva cara nord. Albert Torelló

Les bordes i masies es concentren en unes determinades zones. ICGC

El patró de solana i obaga es pot veure a les valls orientades d'est a oest, on les solanes abruptes i amb una vegetació escassa i adaptada a les condicions d'insolació contrasten amb les grans masses forestals de les obagues a recer de la insolació i, generalment, amb un grau d'humitat molt més elevat. Aquest fet n'ha condicionat les activitats humanes, fruit de les quals actualment es poden observar grans dissimetries com les que hi ha entre el Segre i Tuixén, passant per Sorribes; la que separa la Cerdanya de l'Urgell entre Martinet i Alàs, amb el Segre com a eix vertebrador; la vall de Cabó; la vall de Noves de Segre; el Montsec; la part alta de la vall Ferrera; la vall de Montgarri o el primer tram de la Garona entre Vielha i Salardú.

Les bordes i masies es concentren en unes determinades zones. Les primeres són petites construccions vernaculars de pedra associades a la ramaderia transhumant i transterminant; estan disperses per les zones on abunden les pastures d'alta muntanya i els prats de dall, i destaquen les concentracions de la Val d'Aran i a les unitats Pastures de l'Alt Pirineu i Altes Nogueres. En canvi, les masies abunden en la zona prepirinenca, allà on els conreus tenien un pes més important i predominen les zones més planeres, concretament en les unitats Vall Cerdana, on abunden els masos cerdans, Cadí, La Terreta, Conca de Tremp o Rodalía d'Oliana.

Singularitats

Les singularitats són aquells elements del territori peculiars, únics i que només es troben a l'àmbit de l'Alt Pirineu i Aran.

Fons escènics

Els fons escènics emblemàtics són en si mateixos una singularitat paisatgística indestruïble dels paisatges de panoràmiques obertes, on el teló de fons que els emmarca manté un perfil clarament identificable i singular per a la població que resideix a la plana o al fons

de vall. Alguns exemples són la serra de Cerdanyís, amb el cim de referència lo Calbo, situada entre els municipis de la Guingueta d'Àneu i Vall de Cardós; la serra de Cardet; el serrat del Collet; la serra dels Fontanals; el serrat de Sant Joan; la serra de Canejan; el massís de la Maladeta; la serra de Montludé i la serra del Cadí.

Cims de referència

Els cims de referència esdevenen, per si mateixos, una singularitat en l'àmbit visual de l'Alt Pirineu i Aran. Són elements geomorfològics que caracteritzen el paisatge que els envolta atesa la seva verticalitat, morfologia, posició, ombra projectada o color de la roca, entre altres factors. És el cas de cims com la tossa d'Alp, Montludé, Monteixo, els Encantats, Montardo, la pica d'Estats o Montsent de Pallars.

Element climàtic

La boira és un factor singular del paisatge a l'Alt Pirineu i Aran. En concret, a la Garona es concentra la boira atlàntica, mentre que la boira anticiclònica és pròpia de la conca de Tremp. Associats a la boira es produeixen dos fenòmens que a la zona pirinenca tenen un especial significat: el torb i el fogony.

El torb és el vent que bufa aixecant la neu i reduint la visibilitat de forma considerable. Per tant, aquest fenomen es localitza en aquelles parts més elevades i innivades de manera recurrent, com la zona nord de les unitats Solana del Baridà i Altes Nogueres, o les parts més altes de la unitat Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici.

El fogony, també conegut com efecte föhn, es dona quan un flux humit associat a un sistema atlàntic travessa la serralada pirinenca deixant la humitat a sobrevent i provocant al vessant oposat, el de sotavent, una augment –més o menys sobtat– de la temperatura, una caiguda de la humitat relativa –l'aire s'asseca progressivament des del cim fins al fons de les valls– i un increment considerable de la velocitat i les ràfegues de vent. Aquest cúmul de sensacions es deixen notar al llarg de tot l'any, però especialment durant la primavera i la tardor. És recurrent a diferents vessants meridionals de l'àmbit territorial, però és sobretot un fenomen conegut a la vall de la Noguera Pallaresa.

Estructura morfològica

La morfologia del territori és una referència paisatgística que dona caràcter i coherència al sistema d'espais lliures, d'assentaments i d'infraestructures i, en conseqüència, s'ha de prendre com a referència primigènia en l'estructuració del paisatge. En alguns casos, la morfologia estructural del paisatge esdevé una singularitat rellevant. En l'àmbit de l'Alt Pirineu i Aran destaquen els congostos com a singularitats geomorfològiques. Es tracta de passos estrets que han format els diferents rius per erosió en zones rocoses amb altes parets escarpades. Són els següents: Escales, Malpàs, Col·legats, Erinyà, Mont-rebei, Oliana, Terradets i Trespunts. Alguns d'ells han estat aprofitats per la indústria hidroelèctrica i ara tenen preses que formen extenses làmines d'aigua.

A banda dels congostos i dels cims de referència i fons emblemàtics, a l'Alt Pirineu i Aran hi ha zones que són també singularitats morfològiques destacables.

100

Els congostos son singularitats geomorfològiques que s'han format per l'erosió de rius en zones rocoses amb altes parets escarpades. A la imatge, el congost de Mont-rebei. Enric Rubió Ros

La vall d'Artiga de Lin, d'origen glacial, és un escenari de gran bellesa estètica, basada en la monumentalitat de les muntanyes que la tanquen. Al Plan dera Artiga conflueixen els barrancs des Pois i dera Ribera, emmarcats pels impressionants malh dera Artiga i malh des Pois, sota els quals hi ha colls de transfluència glacial de geometria perfecta, com al còth deth Hòro amb el llac homònim. És un sector de gran diversitat litològica i de processos geomorfològics únics al Pirineu, com la captura subterrània de la capçalera del riu Éssera, al vessant aragonès, que s'engoleix en les calcàries del devonià a l'Horat des Aigualhuts i sorgeix amb gran força uns tres quilòmetres a l'est al salt d'aigua dels uelhs deth Joeu.

Els cims d'Aigüestortes, on aflora el gran batòlit de la Maladeta, una gran massa de materials ignis amb un nucli de granitoides i una orla de granodiorites. La gran duresa i la poca permeabilitat d'aquestes roques dona lloc a una gran abundància d'estanys, arestes i cims esmolats, alguns dels quals tan emblemàtics com els Besiberris, el Pa de Sucre, el Tumeneia, el Gran Tuc de Colomers i les agulles d'Amitges. El tipus de roca és determinant en aquest paisatge primordialment mineral; el color clar dels granits, de vegades enrogit per mineralitzacions ferroses, crea un entorn de parets verticals de gran bellesa cromàtica. A més, el relleu de la regió ha estat molt modificat per l'intens glaciariisme quaternari i les

formes periglacial més modernes que han format les característiques valls en forma de U i extensos circs amb més d'un centenar d'estanys.

La serra del Cadí és l'alta muntanya calcària del Pirineu per excel·lència. És una gran serralada de roques calcàries oscades per profundes canals que, juntament amb les tarteres, són precisament la senya d'identitat al vessant nord. L'asimetria provocada per l'estructura geològica ha donat lloc a dos paisatges completament diferents: mentre que el vessant nord és alpí, sever i mineral per damunt dels 2.000 m, i forestal per sota d'aquesta cota, el vessant sud és de pendents suaus, pastures àmplies i boixeders immensos. Més al sud, la vall de Josa del Cadí encarna els valors del paisatge càrstic, de rius sense aigua i lleres pedregoses.

La conca de la Terreta, on la serra de Sant Gervàs constitueix un eix de transició entre la depressió mitjana prepirinenca i el Pirineu axial, és una zona divisòria entre la regió mediterrània i la regió eurosiberiana i boreoalpina. Els materials litològics que hi predominen són calcàries compactes mesozoiques amb intercalacions de margues (Sant Gervàs) i conglomerats massius de tipus montserratí amb un bon nombre d'agulles rogenques, localment anomenades *picorres*.

Masos històrics i emblemàtics com la Torre de Cadell, al centre de les closes cerdanes. Observatori del Paisatge

Espais agrícoles singulars

A l'Alt Pirineu i Aran destaquen diversos espais agrícoles per la seva singularitat, no només per la seva funció de conservació de grans espais agrícoles d'un marcat valor històric i productiu, o per ser bons connectors paisatgístics, sinó també per la tipologia del cultiu, l'estructura de les parcel·les i la seva forma i extensió.

El *bocage* en fons de vall i replans és un conjunt de petits conreus delimitats per tanques vives, petits murs, talussos i arbres que sovint voregen els camins, situats a les parts més baixes de les valls. En totes elles, el *bocage* s'estén al voltant dels nuclis de població del fons de vall, aprofitant les minses zones planeres que les valls pirinenques ofereixen. Destaquen pel seu valor estètic singular, zones com la vall d'Àssua, la vall de Boí, la vall Fosca, la vall de Cardós, la vall de la coma de Burg, la plana d'Àneu, les solanes del Faro a la vall d'Unarre, les valls d'Aguilar, el pla de Barruera, la ribera de Sort, la plana entre Vilaller i Ginast, els voltants del Pont de Suert, els voltants de la Pobleta de Bellvé, el pla de Corts, les planes residuals d'Era Lana de Les i Bossòst, els prats que envolten bona part dels pobles situats a mig vessant de la Val d'Aran, la finca d'Alinyà, la cultiva de Tuixén i els nuclis que envolten l'engorjat de la Vansa.

La closa cerdana és un espai situat a les parts més baixes al llarg de la vall cerdana, caracteritzat per conreus allargassats de mida mitjana, regulars i compactes, delimitats per marges o tanques de vegetació arbòria, situats perpendicularment als canals i camins que els estructuraven. Moltes de les closes cerdanes estan associades a construccions tradicionals de caràcter agrícola, els masos cerdans.

Fesomia singular

Les àrees amb concentració de bordes, unes edificacions típicament pirinenques amb tipologies constructives ben diverses estan històricament vinculades a la ramaderia transhumant estival. Formen conjunts juntament amb les feixes delimitades per murs de

En moltes zones de les Altes Nogueres hi ha conjunts de bordes d'alt valor estètic. Observatori del Paisatge

pedra seca. Aquestes construccions s'estenen per bona part del territori pirinenc, amb concentracions destacades en les diferents valls altes, principals i laterals, situades a mig camí entre els pobles i les pastures naturals més elevades. Destaquen les grans concentracions d'alguns sectors com el marge esquerre de la Garona, el primer tram de la Noguera Pallaresa, la part alta de la vall de Cardós, la vall d'Estaon, la vall Ferrera, el bosc de la Ribalera i la vall Fosca.

L'aprofitament de l'energia hidroelèctrica ha fet que es construïssin moltes preses, algunes de grandària considerable, que ara són elements singulars en el paisatge d'algunes valls, sobretot d'aque-

La presa del pantà de Sant Antoni. Pirineus.Watt

Valors estètics. Singularitats

Element morfològic

- Cim de referència
- Fons escènic emblemàtic

Element climàtic

- Boira anticiclònica
- Boira atlàntica
- Torb
- Fogony

Estructura morfològica

- Artiga de Lin
- Cadí
- Cims d'Aigüestortes
- la Terreta
- Congost

Element agrícola

- Closa cerdana
- Bocage en fons de vall i replans

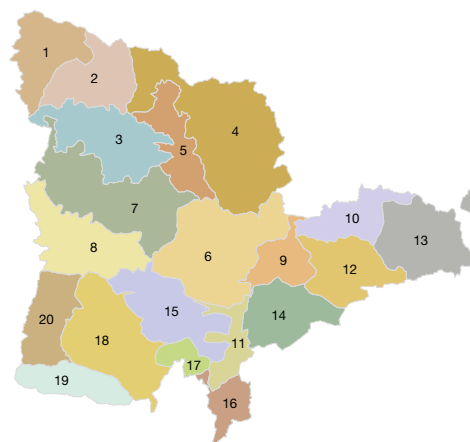
Fesomia singular

- Presa emblemàtica
- Àrea amb concentració de bordes

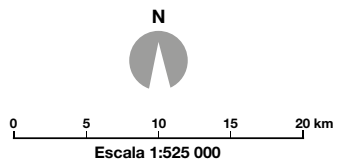
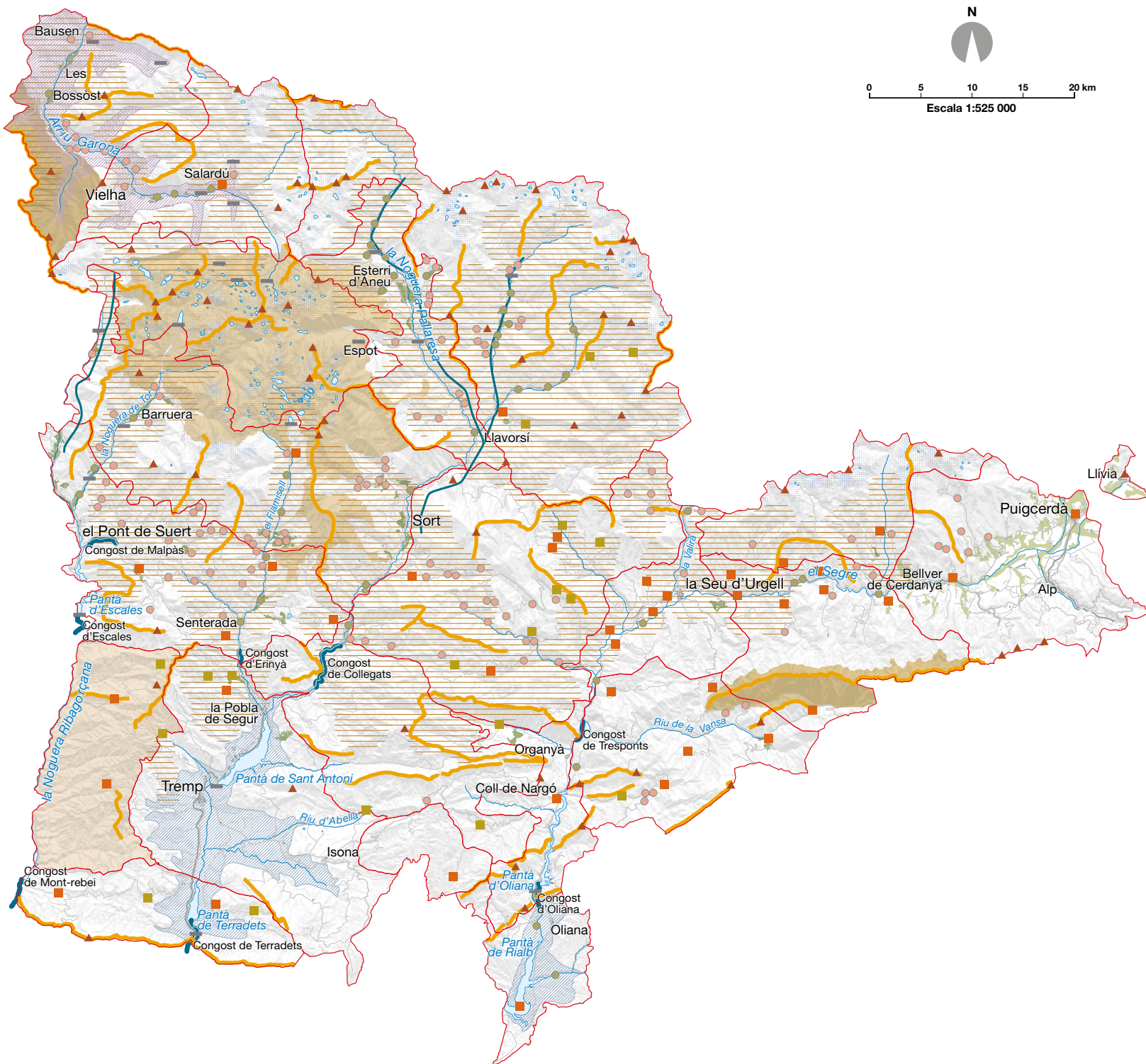
Nuclis compactes

- Encimbellat dalt d'un turó
- A la solana i sota paret de pedra
- En mitja vessant, en vall tancada i envoltat de prats, conreus o feixes
- En fons de vall, envoltat de prats i amb presència de bosc de ribera

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadí
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Olliana
17. Vall de Rialb
18. Conca de Tremp
19. Montsec
20. la Terreta

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

lles més tancades. Destaquen les preses de Terradets, pantà de Sant Antoni, Cardet, Llesp, Espot, la Torrassa, Tavascan i Escales i els barratges de Saboredo, Colomers, Montcasau, Hòs, Sant Joan de Toran, Eth Hons dera Coma, Santa Margalida, Eth Garona i Saboredo.

Nuclis compactes

Entre les singularitats estètiques, a l'Alt Pirineu i Aran hi ha un gran nombre de pobles amb un elevat valor estètic segons els paràmetres socioculturals actuals. La singularitat d'aquests nuclis recau en la seva morfologia, l'estructura del nucli urbà i la integració amb l'entorn, tant agrari com forestal.

Els nuclis en mig vessant, en vall tancada i envoltats de prats, conreus o feixes han sabut conservar un caràcter vernacular i una imatge de conjunt singular caracteritzada per una estructura compacta, amb el campanar que destaca per sobre d'altres construccions, i prats de dall, conreus abancalats o feixes, segons les zones i d'acord amb la tradició ramadera de l'Alt Pirineu i Aran, que voregen el nucli urbà i el separen de les masses forestals. Dins d'aquesta categoria destaquen nuclis com Bausen, Vilamòs o Arres, a la Val d'Aran; Esterrí de Cardós, Bonestarre o Farrera, al Pallars; parts de la vall de Boí; Pobellà; els vessants de les valls de Castellbò, o els nuclis situats entre Ortedó i Vilanova de Benat, Ansovell i Cava o Meranges, entre molts d'altres.

104

Els nuclis en fons de vall, envoltats de prats i amb presència de bosc de ribera han sabut conservar una estructura compacta, complementada per l'existència de zones de prats properes, sovint sota la forma de *bocage* o closa cerdana, i la presència d'un curs fluvial amb un bosc de ribera associat que en reforça la linealitat. Dins d'aquesta categoria destaquen nuclis com Martinet, Gerri de la Sal, la Pobleta de Bellveí, Peramola, Rialp, Lladorre, la Torre

de Capdella, Espui, Senterada, Alins, Àreu, Ainet de Besan, Cassibrós, Ainet de Cardós, Arrós de Cardós, Lladrós, Escalarre, Unarre, València d'Àneu, Isavarre, Borén, Sorpe, Isil, Alós d'Isil, Son, Llavorsí, Castilló de Tor, Llesp, Barruera, el Pont de Bar, Escunhau, Bossòst, Rialp, Baro, Arfa, Ribera d'Urgellet, els Hostalets de Tost o Fígols, entre d'altres.

Als nuclis encimbellats dalt d'un turó normalment destaca el campanar situat al capdamunt. Són fàcilment visibles i sovint formen part de l'imaginari col·lectiu de la població de l'Alt Pirineu i Aran. Destaquen especialment Tornafort, Tírvia, la Clua, Gavarra, Coll de Nargó, l'Alzina d'Alinyà, Castellar de Tost, el Pla de Sant Tirs, la Guàrdia d'Ares, Montferrer, Castellciutat, la Parròquia d'Hortó, Bellestar, Santa Creu de Castellbò, Sant Andreu de Castellbò, Adraén, Torres d'Alàs, Estamariu, Arsèguel, Aristot, Ossera, Tui-xén, Viliella, Montellà, Bellver de Cerdanya, Claramunt, Sapeira, Alsamora, Llimiana, Capdella, Beranui, Cérvoles, Peramea, Viu de Llevata, Puigcerdà, Josa de Cadí o Unha.

Els nuclis a la solana i sota paret de pedra són un grup reduït que presenten la particularitat d'estar localitzats sota una paret de pedra, fet que en destaca encara més el perfil urbà atès el contrast cromàtic. És el cas de Burg, Valldarques, Cabó, Perles, Miravall, Taús, Pallerols del Cantó, Seix, Sendes, Gurp, Espluga de Serra, Moror, Sant Miquel de la Vall, Tor, Norís o Abella de la Conca, entre d'altres.

Transformació de forma i color

Hi ha un conjunt de valors estètics que tenen molt a veure amb els canvis de color del paisatge. Seleccionar conjunts de colors segons la seva permanència en el paisatge ajuda a delimitar grans territoris. Així, als indrets amb aigua estancada es distingeix entre el color «blau» dels estanys i el color «blau verd» dels pantans.

Tornafort és un poble del municipi de Soriguera situat dalt d'un turó sobre la riera de Sort. Ramon Oromí

Aquesta distinció permet distingir el Pirineu de les capçaleres, d'una banda, del Pirineu dels cursos mitjans i estrets per on els rius s'obren pas a les planes, de l'altra.

Les zones de roca nua afavoreixen el manteniment de colors permanents i, per tant, a partir del material es poden identificar colors propers al blanc i colors propers al negre. Per aquesta raó s'ha distingit un Pirineu «més clar» –relacionat amb les calcàries– d'un altre Pirineu «més fosc» –relacionat amb les pissarres i esquists i el granit.

Els canvis cromàtics estacionals permeten identificar un Pirineu blanc de la neu que iguala els colors permanents de les roques nues i afecta principalment la meitat més septentrional, tot i la neu que també es pot localitzar a la zona del Cadí i a les parts més altes de la conca del Segre.

Les zones de muntanya es caracteritzen per un esclat de la floració a la primavera i el canvi de color previ a la caiguda de les fulles a la tardor. Destaquen les capçaleres de les Nogueres i la Garona, així com la zona del Montsec i les zones de muntanya entre els principals eixos fluvials, sense oblidar algunes obagues concretes de la meitat nord de l'àmbit. Les coloracions que ofereixen caducifolis com els bedolls, els trèmols, les moixeres, els freixes o els faigs,

permeten uns gradients de colors que es mouen entre els grocs i els vermells i que són d'una visualitat plàstica enorme.

Els sembrats varien al llarg de l'any. Marró, verd i groc és la gradació imposada per la pràctica humana. La unitat Conca de Tremp és un dels llocs on es pot trobar amb més recurrència. A l'estiu, els prats de dall destaquen, en antigues planes abans cerealístiques, pel verd intens. Allà on els fons de vall s'eixamplen i hi ha possibilitats de regadiu, els prats ocupen els marges dels principals eixos fluvials de la zona: el Segre, la Noguera Pallaresa o la Garona, amb afluents de capçalera com la Noguera de Cardós o la Noguera de Vallferrera, són alguns indrets on es poden contemplar prats de dall.

Als principals nuclis de població destaca la coloració de les teulades dels pobles. Aquest fet, que podria semblar un valor estètic neutre, està totalment vinculat al substrat litològic.

Percepció olfactiva

Respecte a la percepció olfactiva, els paisatges pirinencs es caracteritzen per una presència d'aromes particulars que els fan especialment evocadors de records. El curt període vegetatiu de les plantes a l'alta muntanya fa que la floració sigui molt ràpida i concreta en el temps. Aquest episodi es pot identificar damunt del terreny

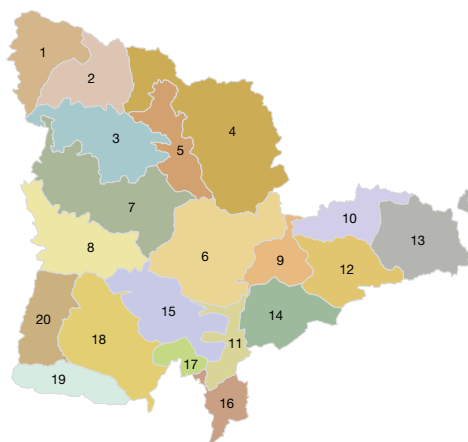

Les pletes on es recull el bestiar els mesos d'estiu desprenen una olor característica. A la imatge, la vall Fosca. IDAPA

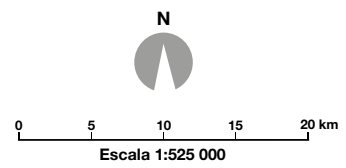
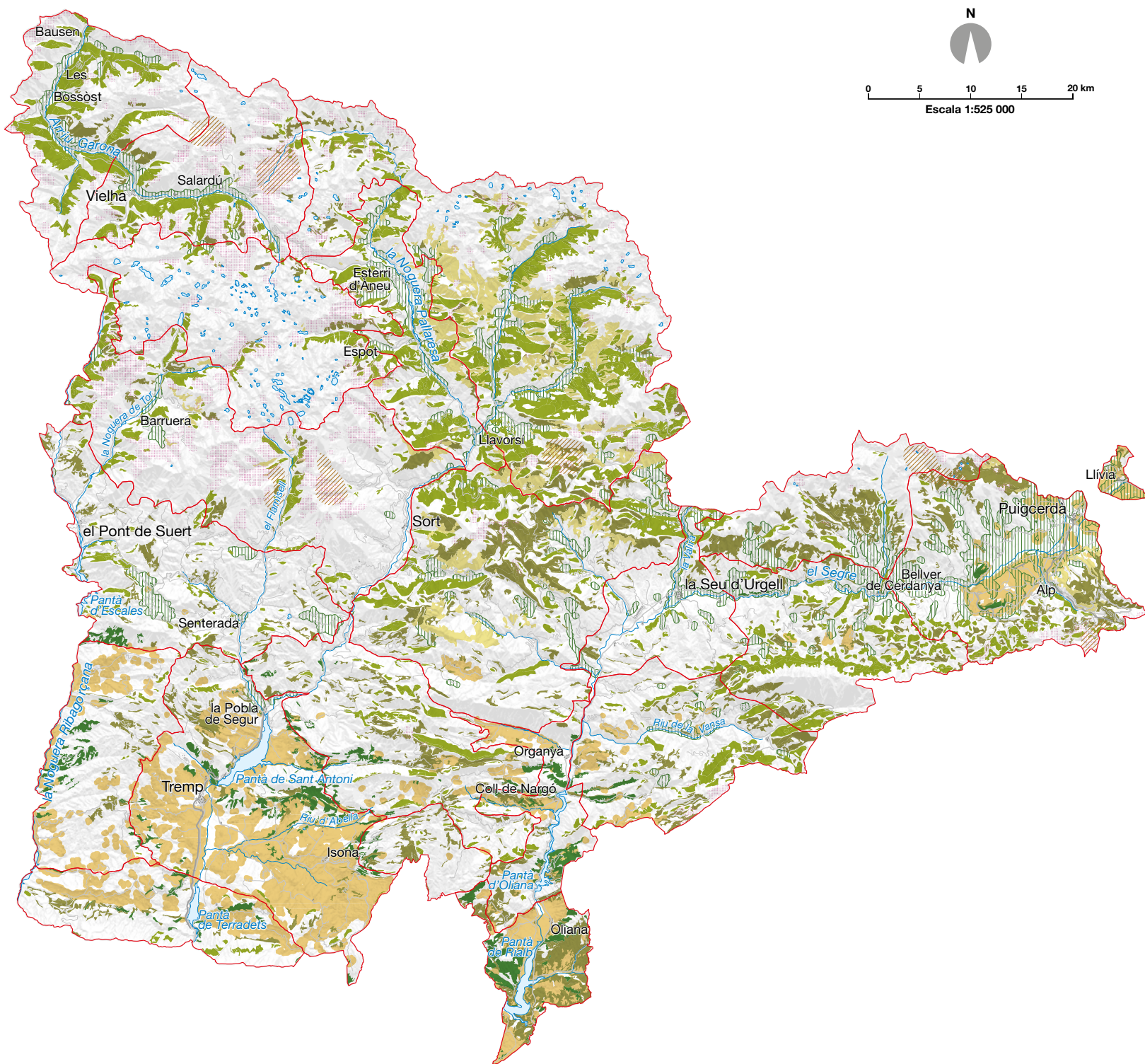
Valors estètics. Percepció olfactiva

- Floració d'alta muntanya
- Principals pletes de bestiar
- Herba segada
- Terra llaurada
- Balegar
- Bosc humit
- Planta aromàtica mediterrània
- Resina (bosc de coníferes)

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Algüestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadí
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Oliana
17. Vall de Rialb
18. Conca de Tremp
19. Montsec
20. la Terreta

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

a partir d'una determinada cota altitudinal i en aquells indrets on la coberta forestal no és tancada, la qual cosa afavoreix la presència de plantes herbàcies i arbustives aromàtiques pròpies de l'alta muntanya. A les solanes, sobretot en els indrets on la disminució de la pressió ramadera ha permès la recuperació de la vegetació arbustiva, els balegars o matollars de *Genista balansae* impregnen d'olor la primavera. Aquest fet és típicament pirinenc i avui dia es pot sentir en algunes parts altes de la Val d'Aran i del Pallars, a la rodalia de Cabdella i al marge dret del barranc del canal de Romadriu o al municipi de Farrera de Pallars. Contrasten amb aquestes olors clarament pirinenques les que es poden considerar aromes típicament mediterrànies, d'entre les quals destaquen les brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*) –i timonedes– amb foixarda (*Globularia alypum*) i bufalaga (*Thymelaea tinctoria*). Aquesta vegetació es localitza en el tram inferior dels principals cursos fluvials de l'àmbit: al Segre, al voltant de Coll de Nargó i Oliana; a l'interior de la conca de Trepmp, al pas de la Noguera Pallaresa, entre el Pont de Claverol i Talarn, i als marges de la Noguera Ribagorçana, al sud del Pont de Suert i fins al Pont de Montanyana

Els boscos de coníferes perennifòlies s'han associat a l'olor de resina, mentre que els boscos de caducifolis, a la de bosc humit. Les olors dels ambients agrícoles i ramaders principals es relacionen amb les pràctiques majoritàries del sector primari. L'herba segada als diferents prats de dall de tot l'Alt Pirineu i Aran confereix a l'ambient una olor particular. L'aroma a terra acabada de llaurar es localitza allà on la mecanització permet remoure la terra com a pas previ a la sembra. Aquest fet s'identifica amb algunes zones de la Cerdanya, la zona d'Oliana i el curs baix del Segre, la zona al voltant de Trepmp i la Terreta.

«L'olor de bestiar» s'ha identificat amb aquells indrets on es recull el bestiar que pastura les parts altes durant els mesos d'estiu: les pletes de la Val d'Aran, on destaca la del plan de Beret, del Pallars (entre la vall Fosca i la vall d'Assua), de l'interior de la Ribalera i a la part alta de Meranges, a la Cerdanya.

5.3. Valors històrics

Els valors històrics es corresponen amb els testimonis més rellevants que l'ésser humà ha deixat en el paisatge al llarg de la història. La diversitat de paisatges o elements del paisatge amb valor històric que s'han identificat a l'Alt Pirineu i Aran és elevada. La distribució geogràfica d'aquests elements també ajuda a explicar els fets i les dinàmiques de transformació que s'hi han succeït fins a configurar el paisatge actual.

Castells i torres de guaita

Existeixen construccions de caràcter defensiu, sovint emplaçades en punts prominents del territori, que pels valors històrics que posseeixen doten de personalitat pròpia el paisatge del territori que les envolta. Sovint també són posseïdores de valors estètics, identitaris i simbòlics, lligats a la morfologia urbanística i al paisatge cultural de moltes poblacions de l'Alt Pirineu i Aran. Els principals castells són: castell de Rialp, castell de Sort, castell de València d'Àneu, Castèth de Les, castell de Mur, castell de Guàrdia, castell

de Claverol, castell de Toralla, castell de Sant Gervàs, castell de Llordà, castell de Mur, castell d'Orcau, castell de Conques, castell d'Alsamora, castell de Montllobar, castell de Valldarques, castell de Castelliutat, castell de Llivia i castell de Castissent, entre d'altres.

Tal com succeeix amb els edificis de tipus religiós, hi ha àrees del territori de l'Alt Pirineu i Aran on es concentra una presència elevada d'aquestes construccions defensives, les quals caracteritzen el paisatge del seu entorn més enllà de destacar estèticament. Aquestes àrees són: la franja nord del Montsec, els voltants de Trepmp, l'eix fluvial de la Noguera Pallaresa, i la Seu d'Urgell i nuclis veïns.

Cases fortes o torres a dins del nucli urbà

Un element característic d'algunes regions de l'Alt Pirineu i Aran són les cases fortes. Aquestes construccions presenten algun element fortificat –generalment una torre o un matacà–, tenen murs elevats i amb poques obertures a l'exterior, només algunes espitlleres i finestres a la part alta. La majoria daten de la baixa edat mitjana (s. XI-XV) i eren la residència d'una família pagesa enriquida que podia arribar a formar part de la baixa noblesa sense que el seu poder s'estengués gaire més enllà de les seves propietats patrimonials. En aquesta categoria destaquen la Tor deth Generau Martinhon a Vielha o la casa forta de Miravet, a Castell de Mur, entre moltes d'altres.

Ponts medievals

Les vies de comunicació s'estableixen com un valor històric de primer ordre, on els ponts destaquen per la seva funcionalitat a l'hora de salvar els obstacles del terreny i esdevenen un element configurador del paisatge. El control dels llocs de pas i la necessitat de disposar de passos que permetessin superar els principals cabals de la zona explica l'elevat nombre de ponts històrics.

Els ponts medievals que es conserven a l'Alt Pirineu i Aran són d'estil romànic i posseeixen uns valors històrics notables; alguns tenen un caràcter emblemàtic pel paisatge que els envolta. Destaquen els ponts que estan dispersos per la vall de Cardós (Tavascan, Ribera de Cardós), els de la part alta de la Noguera Pallaresa (Isil, Alós d'Isil, Gerri de la Sal) i els del tram mitjà de la Noguera Ribagorçana (Vilaller, Lavaix, Castilló de Tor, Sopeira, Pont de Montanyana), entre d'altres.

Mines

La mineria ha estat una de les activitats industrials presents en l'economia de l'Alt Pirineu i Aran des de ben antic. Les antigues mines (segles II i VI) tardoromanes de ferro del bosc de Viròs, a la vall Ferrera; les nombroses mines de coure i zinc a la Val d'Aran (mina Margalida i Victòria a Bossòst, o les mines de Liat), o aquelles properes a la frontera andorrana, com les d'Adraén, Os de Civís o el torrent de la Valira, formen part del patrimoni industrial de l'àmbit.

Centrals hidroelèctriques

Des del punt de vista històric, les hidroelèctriques van suposar una revolució que començà a prendre força a principis del segle XX, des de la vall Fosca i el riu Flamisell i es consolidaren a meitat del

mateix segle, escampant-se per les conques altes de l'Alt Pirineu i Aran per produir una bona part de l'energia hidroelèctrica. Avui dia funcionen, bàsicament, com a reguladores de les puntes d'energia i captadores de l'excedent nocturn de l'energia nuclear.

Les interconnexions entre llacs, amb galeries subterrànies de grans desnivells per l'interior de la muntanya, formen el que es podria anomenar el criotropaisatge pirinenc i sovint poden passar inadvertides en l'anàlisi de l'impacte humà si no fos per les pujades i baixades sobtades del nivell dels pantans i per la gran quantitat de preses i murs de contenció de les aigües. En aquest sentit, per exemple, una veritable obra d'enginyeria és l'estació hidroelèctrica subterrània de Tavascan, iniciada a finals dels anys cinquanta i acabada als anys setanta del segle passat, que té una xarxa d'interconnexió de més de 70 km de longitud i salts a l'interior de la muntanya de fins a 900 m. Destaquen també altres centrals, com la de la Torre de Capdella o la de Llavorsí, on l'entramat de cables i la canonada són molt presents.

Ermites, esglésies i santuaris

Nombrosos edificis religiosos són reserva de valors històrics, a més de religiosos i espirituals. Aquests edificis configuren característiques i trets distintius de molts paisatges de l'Alt Pirineu i Aran, i són peces indestruïbles del seu substrat cultural. En són exemples la catedral romànica de la Seu d'Urgell, les esglésies d'Era Assumpció de Maria de Bossòst, Santa Maria de Cap d'Aran a Tredòs, Sant Andreu de Salardú, Santa Maria de Ribera de Cardós, Sant Just i Sant Pastor de Son, Sant Joan d'Isil, Santa Maria d'Àneu o Santa Maria de Mur. A més, destaquen les ermites i els santuaris de Carrànima, Castell-Ilebre, Boscallt, Bastanist, Montgarri, Mare de Déu de la Fabregada, Santa Maria de Talló, la Mare de Déu d'Arboló, Sant Salvador d'Irgo o la Mare de Déu de la Pertusa.

Passos fronterers

Els passos entre muntanyes, quan a més són passos fronterers, tenen un valor històric molt important. La situació fronterera entre

L'església de Santa Maria de Mur és un dels edificis més emblemàtics del conjunt arquitectònic de Mur, que domina tota la Conca de Tremp fins a l'estret de Terradets. Jorge Franganillo

l'Estat espanyol, Andorra i França de l'Alt Pirineu i Aran fa que s'hi acumulin els valors històrics relacionats amb les antigues rutes transhumants, comercials i de contraban, així com amb l'exili a què es veieren forçats milers de republicans d'arreu a conseqüència de la Guerra Civil espanyola. En són alguns exemples el pas d'eth Portilhon, la duana de Pònt de Rei, els ports d'Urets, Òrla, Salau, Aulan, Tavascan, Lladorre, Romaset, Boet, Baiau i de Cabús, Os de Civís, la collada de Canòlic, la duana de la Farga de Moles, el pas de la Rabassa, els ports Negre, Perafita i Vallcivera, l'Engait, la portella de Meranges, Vinyola, la duana de Puigcerdà o el coll de la Creu de Meians.

Fires ramaderes

Són trobades anuals, algunes de molt antigues o recuperades, com la Fira de Salàs de Pallars, que segueixen encara el calendari ramader, on la tardor és un moment de l'any molt important, ja que tanca el procés d'anada a la muntanya i als pasturatges d'estiu dels ramats transhumants, que baixen a cercar els climes més benignes de la terra baixa. Allà comença el tracte i l'intercanvi de bestiar equí, boví i oví. De setembre a novembre es concentren nombroses fires de pastors i ramaders, com les hères de Les i Salardú, la Fira Ramadera de Bellver de Cerdanya, o el concurs de vaca bruna de Vilaller, entre d'altres.

Vies romanes

L'empremta romana a la Cerdanya i a la conca de Tremp, on hi havia la important Aeso (Isona), la influència de la qual arribava clarament al nord fins a la Val d'Aran, és més que evident. El territori entre aquests sectors tenia vies de comunicació que els unien, uns camins amb un elevat valor històric que seguïen el curs de la Noguera Pallaresa des del congost de Terradets fins a la vall d'Àneu, i que després passaven a la Val d'Aran i es transformaven en el Camin Reiau.

Camí Cardoner

També anomenat *camí de la sal* o *camí Saliner* de Cardona, té una rellevància històrica de primer ordre. Es tracta d'una via transitada des de temps immemorials per traginers, exèrcits, bandolers, pagesos i viatjants en general. El nom deriva del fet que hi passaven les càrregues de sal de Cardona que abastien la Cerdanya i el Rosselló.

Aquesta via enllaçava santuaris, que normalment també exercien de punts de parada o pernoctació, com ara el santuari de Boscallt o el de Bastanist. L'entorn, que ara és un bosc espès barrejat de pi roig, boixos, ginebres i molsa, fins a començament del segle xx va ser terra conreada de la qual encara són visibles pedregars i murs, així com diversos cortals, alguns dels quals, com ara el del Fonset o el del Roig, a Cava, han estat restaurats i es troben en molt bones condicions de conservació.

El camí Cardoner prové de la Vansa, passa per Sant Salvador, coll de Vanses, Boscallt, plaça dels Bovers, Sarroja, coll d'Eruga,ortal de la Peda, coll de Pallers i Bastanist. Durant la segona meitat del segle xx, el camí es va condicionar parcialment com a pista

forestal. Alguns trams es conserven en bon estat però d'altres han caigut en l'oblit.

Camins ramaders

Els camins ramaders, carrerades o cabaneres dibuixen un sistema arterial allunyat de les actuals vies de comunicació del fons de vall, ja que transita per les parts més elevades i careneja evitant els desnivells propis dels vessants. Per aquesta raó, les principals carrerades de l'àmbit territorial descriuen uns itineraris des del sud cap al nord amb petites connexions transversals que funcionen com a vèrtexs clau. En aquest sentit, destaca la confluència de camins que hi ha al nord de la Pobla de Segur i que serveix per redistribuir els ramats cap a l'extrem més occidental: la Pobleta de Bellvé, Senterada o Espui, controlant el pas de les principals carrerades entre el marge esquerre de la Noguera Ribagorçana i el marge dret de la Noguera Pallaresa. Entre el marge esquerre de la Noguera Pallaresa i el Segre una altra carrerada principal connecta la conca de Tremp amb les parts altes de la vall de la Noguera de Cardós i de la Noguera de Vallferrera. Més a l'est, la zona del Cadí també era travessada per una via principal de pas de bestiar que, seguint la serralada del Cadí, es desplegava d'oest a est, afavorida per l'orientació de la mateixa muntanya. Al marge dret del Segre hi havia un camí principal que travessava el Segre a l'altura de Martinet en direcció als rasos fronterers amb Andorra, al nord de Lles de Cerdanya.

Rius històrics pel transport de fusta (rais)

Abans de la construcció de les centrals hidroelèctriques, els rius van ser un element important per al transport de rais. Aquestes embarcacions fluvials construïdes amb troncs servien tant per al transport de la mateixa fusta com d'altres recursos extrets de la muntanya, per exemple el ferro. Destaquen en aquest aspecte els cursos fluvials de la Noguera Pallaresa i el Segre.

Canals de reg

Són una infraestructura històrica que ha servit tradicionalment per desviar l'aigua dels principals cursos fluvials i eixamplar la super-

fície irrigada a banda i banda del riu. L'activitat agrícola i els prats de dall n'han estat els principals afavorits, i, en aquest sentit, la cultura del regadiu va lligada al curs del riu Segre i a la seva conca de recepció. Els musulmans, durant el segle VII, van ser els responsables d'una part important del traçat d'aquestes canalitzacions a la unitat Vall Cerdana. En aquest indret és on hi ha una xarxa de regadiu més consolidada.

Actualment, destaquen per longitud al llarg del Segre dos canals: el canal que va des de la frontera a l'altura de Saneja fins a Prullans i rep, a més, les aigües captades als llacs de Meranges, i la xarxa de canals que envolten la Seu d'Urgell.

Bocage en fons de vall i replans

Aquests conjunts de petits conreus delimitats per tanques vives, petits murs, talussos i arbres, que sovint voregen els camins, se situen a les parts més baixes de les valls, al voltant dels nuclis de població, aprofitant les minses zones planeres que les valls pirinenques ofereixen. Històricament, es relacionen amb un sistema agromader comú al Pirineu, el dels conreus agrícoles en fons de vall complementats amb la ramaderia i les pastures de l'alta muntanya.

Closes cerdanes

Aquests espais se situen a les parts més baixes al llarg de la unitat Vall Cerdana i es caracteritzen per conreus allargassats de mida mitjana, regulars i compactes, delimitats per marges o tanques de vegetació arbòria, situats perpendicularment als canals i camins que els estructuren. Moltes de les closes cerdanes estan associades a construccions tradicionals de caràcter agrícola, els anomenats *masos cerdans*, que tenen un valor històric com a patrimoni arquitectònic vernacular d'aquesta zona.

Escenaris de la Guerra Civil

La Guerra Civil espanyola va tenir una significació especial a l'Alt Pirineu i Aran, amb una àmplia línia frontal que s'estén a l'esquerra de la Noguera Pallaresa i en parts de l'interfluvi entre aquest riu i el Segre. D'aquest conflicte bèl·lic s'han conservat murs de pedra

110

Búnquer de la línia Pirineu a Vielha e Mijaran. Aquestes fortificacions van ser construïdes entre 1943 i 1947 per ordre del general Franco per por d'una invasió de les forces aliades. Rafael López-Monné / IDAPA

Sant Climent de Taüll pertany al grup d'esglésies romàniques de la vall de Boí declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO. Francesc Tur / Arxiu Ara Lleida

seca, trinxeres i projectils escampats pel terra. A més, una vegada acabada la guerra, algunes de les poblacions més afectades van ser refetes per la Direcció General de Regiones Devastadas, tal com va passar amb Tírvia i Isona. Igualment, al marge dret del riu Segre, la construcció durant la postguerra d'una zona de búnquers per la por d'una invasió de les forces aliades es coneix actualment com «la línia Pirineus», i forma part d'un important patrimoni històric que actualment s'està realçant, entre altres llocs, al municipi de Montellà i Martinet, a la Cerdanya.

Zones amb una alta densitat de construccions romàniques

Són nombroses les construccions romàniques a l'Alt Pirineu i Aran, però la vall de Boí sobresurt per l'elevada concentració d'esglésies romàniques en poc més de 200 km². El conjunt romànic de la vall de Boí, on destaquen les esglésies de Sant Climent i Santa Maria de Taüll, Santa Eulàlia d'Erill la Vall o Sant Joan de Boí, entre d'altres, forma part de la llista de Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO.

Antics conreus abancalats

Als marges de terreny apte per a l'agricultura, quan el substrat litològic ho permet, s'estenen àmplies franges d'antic conreu abancalat. Aquests indrets se situen en zones amb un pendent més marcat, sobretot a les capçaleres dels principals cursos fluvials i a les valls més tancades. Els conreus abancalats van permetre dur-hi a terme una agricultura de subsistència que s'ha abandonat fruit de la mecanització del sector agrícola i del poc rendiment que se n'obtenia. Tot i l'abandonament de l'activitat, encara s'intueixen els murs de pedra seca, les feixes o les alineacions d'antics conreus de vinya o arbres fruiters, sobretot al voltant de pobles encimbellats o situats a mig vessant, com és el cas de les antigues vinyes del Pont de Bar.

Pastures d'estiu

Aquests espais caracteritzen l'Alt Pirineu i Aran. Es localitzen a l'extrem occidental de l'àmbit, en una àmplia franja que envolta les capçaleres de la Garona i la Noguera Pallaresa i es perllonga pel

Valors històrics

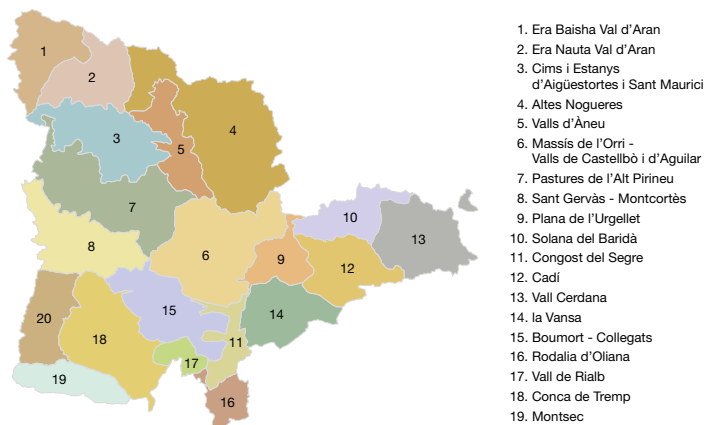
^	Pont medieval	-----	Via romana
🏠	Casa forta o torre a dins del nucli urbà	-----	Camí ramader (carrerada)
⛪	Ermita, església	—————	Riu històric pel transport de fusta (rais)
🔥	Farga	-----	Canal de reg
⊗	Mina	■	Closa cerdana
⚡	Central hidroelèctrica	▨	Escenari de la Guerra Civil
♦	Pas fronterer	▨	Patrimoni de la Humanitat (Vall de Boí)
🌻	Fira ramadera	▨	Antic conreu abancalat
🏰	Castell, torre	■	Bocage en fons de vall i replans
		■	Pastura d'estiu
		■	Conreu històric (mitjans segle XX)

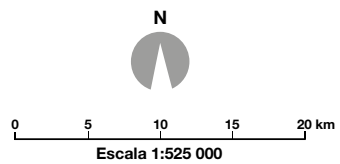
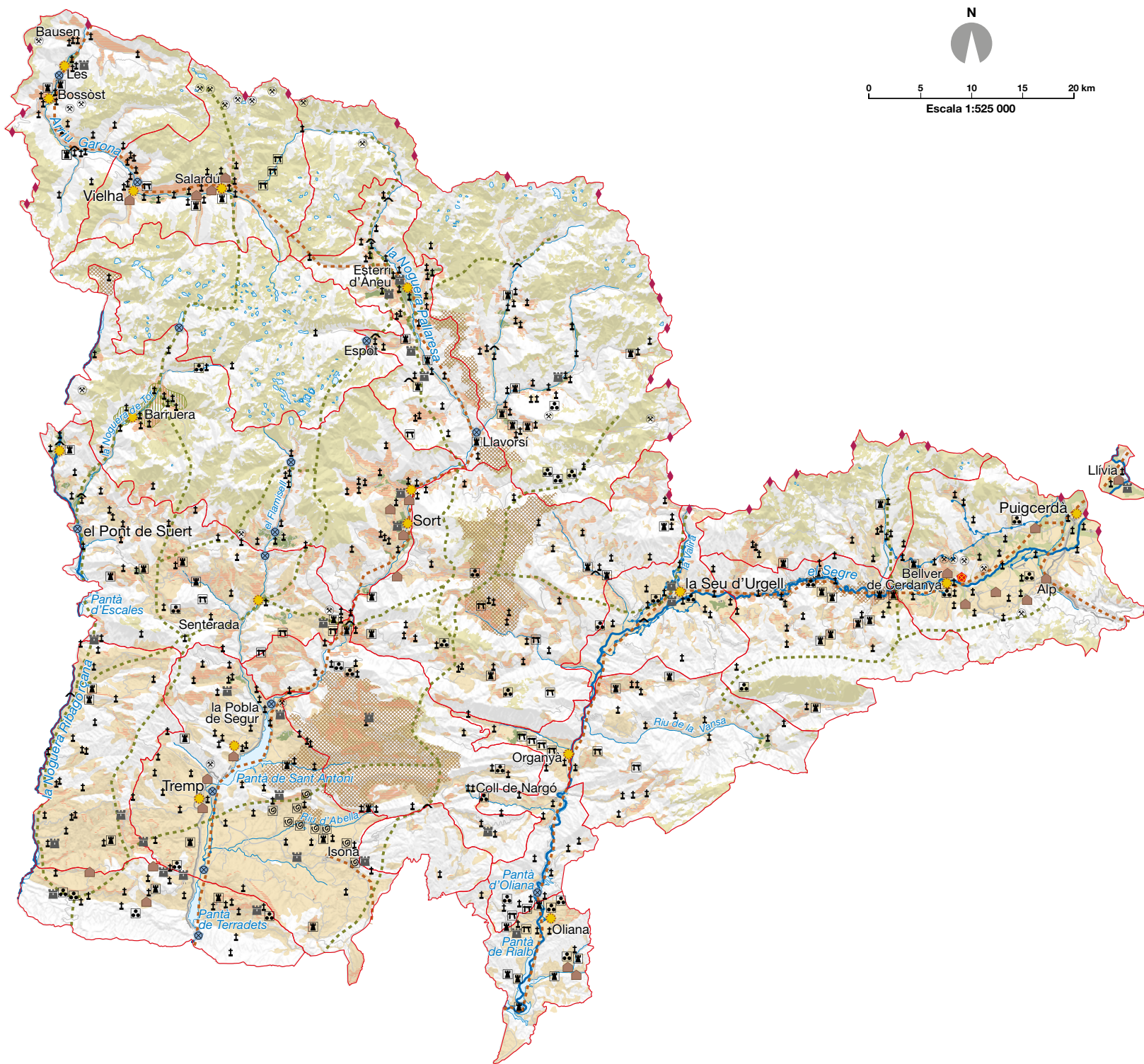
Patrimoni arqueològic

- 🏰 Castell, torre de guaita
- 🏰 Megàlit
- 🏰 Jaciment paleontològic
- 🏰 Altres

112

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

— Xarxa hidrogràfica
— Unitat de paisatge

El coll de Triador, entre la vall d'Assua i la vall Fosca, és un dels indrets amb més càrrega de ramats de l'Alt Pirineu. Observatori del Paisatge

sector més elevat de la conca del Segre. Són les zones més altes que contenen nombroses zones de prats naturals alpins, zones on la duresa del clima no ha permès que s'hi desenvolupessin masses forestals però on l'abundància de precipitacions ha donat lloc a pastures que han estat aprofitades i gestionades històricament per la ramaderia i connectades amb el fons de vall mitjançant rutes transhumants i transterminants. Destaquen en aquesta categoria el plan de Beret, els plans de Boavi i de Boet, els rasos del Cadí, els rasos alpins de la vall Fosca o la carena del port d'Ertra.

114

Conreus històrics (mitjan segle xx)

El terreny considerat conreu històric, o que almenys es conrea-va a mitjan segle xx, s'estén per la meitat inferior de l'Alt Pirineu i Aran. La seva distribució, molt més àmplia al sector occidental, es va estrenyent a mesura que hom es desplaça cap a la Cerdanya. Destaquen grans àrees agrícoles com la Terreta; la plana interior al nord del Montsec, entre Alsamora i Llimiana; la conca de Tremp; la plana cerdana, o àrees més puntuals com la vall del riu Manyanet, entre Perves i Senterada.

Patrimoni arqueològic

Les restes arqueològiques constaten la pervivència d'assentaments de forma continuada durant mil·lennis i la confluència de diverses cultures que han contribuït a modelar el paisatge al llarg del temps. Formen part d'aquest valor patrimonial els monuments megalítics (dòlmens i menhirs), com el menhir de Mijaran, Pèira Arroja i Uelh deth Garona a Beret, els dòlmens de Conorbau, Coll Durau i Lligonàs a Figols i Alinyà, els dòlmens de Cal Llauna, Colomera, l'Oliva i Peracabana a Cabó, l'hàbitat troglodític a Nyus, la casa del Corb a Peramola, els rasos de Baiasca, la cabana del Moro i el dolmen de la Casa Encantada a Senterada, o els sepulcres de fossa al serrat del Balasc i la roca dels Moros a Peramola, entre molts d'altres. Com a zones, únicament se n'han destacat dues que dibuixen un eix diagonal que va de Sarroca de Bellera fins a Gerri de la Sal i que té Senterada al mig, i que es podria perllongar per la vall de Cabó, passant per Organyà i fins al dolmen de Coll Durau.

Hi ha també importants àrees de jaciments paleontològics, com la pedrera de Meià, els jaciments de Conca Dellà, l'àrea d'esquelets ossis d'Isona, l'àrea de postes d'ous de Basturs o els jaciments d'icnites de la Maçana, entre d'altres.

5.4. Valors socials

Els valors d'ús social es relacionen amb la utilització que un individu o un determinat col·lectiu fa d'un paisatge per a diverses activitats, sobretot les relacionades amb el temps d'oci i les que serveixen de valoració i promoció dels valors paisatgístics. En el cas de l'Alt Pirineu i Aran, aquestes activitats es reparteixen per amplis sectors del territori i tenen el contacte amb la natura com a referent especialment significatiu.

Una de les activitats tradicionalment lligades al gaudi del paisatge és l'excursionisme. Del conjunt d'itineraris rellevants, motoritzats, en BTT o a peu, destaquen els que transiten transversalment per més d'una unitat paisatgística i permeten copsar la gran varietat de paisatges que ofereix l'Alt Pirineu i Aran: els itineraris motoritzats per era Baisha Val d'Aran, de l'Alt Àneu a Naut Aran, de Llavorsí a les Altes Nogueres, d'Esterrí d'Àneu a Baiasca i d'Espot a Unarre, de la Ribera de Sort al Batlliu de Sort, Vall d'Assua i Portainé, la travessa del port del Cantó, les valls de Castellbò, la vall de Santa Magdalena, els congostos prepirinencs del Segre, de Collegats al pla de Corts i les Valls d'Aguilar, la travessa de les pastures de l'Alt Pirineu, la vall de Boí, la vall Fosca, de l'ombra de Sant Gervàs a les valls d'Erta i Manyanet, entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa, entre el Cadí i la tossa Plana de Lles, de la plana i solana de la Cerdanya, la vall de la Molina, per la Conca de Tremp-Dellà, a l'ombra del Montsec, entre l'pantà de Talarn i el congost d'Erinyà, la ruta de la Vall dels Voltors, la travessa de Boumort o per les valls de Valira, tots ells cartografiats al Mapa 4. Miradors i itineraris.

A l'àmplia i extensa xarxa de camins, viaranyos o corriolsse sumen alguns itineraris de llarg recorregut (GR) i de petit recorregut (PR) que tant es poden seguir a peu o en BTT: el GR-11 o ruta dels Pi-

L'Alt Pirineu i Aran disposa d'una xarxa de camins gran i extensa i dels itineraris de llarg recorregut (GR) i petit recorregut (PR). Observatori del Paisatge

rineus, el GR-1 o sender transversal, el GR-211 o circular de la Val d'Aran, el GR-150 o circular al Cadí, el GR-107 o camí dels Bons Homes, la ruta Carros de Foc, la ruta Porta del Cel i els itineraris entre Noarre i el refugi de Vallferrera, Cal Jan i la Portella Blanca d'Andorra, o pel congost de Mont-rebei. A més, destaquen la ruta Transpirinenca en BTT o la travessa coneguda com Pedals de Foc.

Miradors

L'extensa xarxa de miradors que ofereix l'orografia de l'àmbit també és aprofitada per al gaudi i l'observació del paisatge, tant per la població local com pels visitants. Destaquen miradors com els de Bausen, Sapeira, el coll de la Creu de Perves, el castell de Castell de Mur, Taüll, la cascada del Sant Esperit, el congost d'Erinyà, Vaqueïra, l'ermita de la Mare de Déu de Fa, el mirador de Sant Maurici, el santuari de Carrànima, Tornafort, el despoblat fortificat del Pui, Mirambell, el coll de Bancs, el mirador de la Trava, el mirador de l'Arp, Lles de Cerdanya o el castell de Llivia.

Refugis

Els refugis guardats permeten fer rutes a peu que, d'altra manera, serien difícils de dur a terme i han donat peu a la creació d'itineraris com Carros de Foc o Cavalls del Vent. Aquest conjunt d'activitats té una àmplia representació a la zona més muntanyosa i comprèn les cotes altitudinals per damunt dels 1.800 m. Faciliten la regulació de les activitats i a la vegada atrauen la població excursionista a les zones de grans cims i llacs que es troben a l'interior de les zones naturals protegides, com el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, el Parc Natural de l'Alt Pirineu i el Parc Natural del Cadí-Moixeró.

Esports d'aventura

Els esports d'aventura (ràfting, barranquisme, escalada, bicicleta de muntanya) són les activitats que tenen en l'aigua i la roca els elements principals. Es concentren a les cingleres del Prepirineu i en alguns trams de rius amb cabals suficients per terme acollir-les, però també, cada cop més, als pantans. Aprofiten les condicions naturals òptimes que presenten alguns sectors pel que fa a la disponibilitat de parets de roca aptes per a l'escalada, o l'existència de cursos d'aigua encaixats en el relleu que permeten la pràctica del barranquisme. En aquest sentit, un repàs a aquestes activitats permet definir la Noguera Pallaresa com el riu amb més esports d'aventura de tots, amb una especialització per trams que s'inicia a Llavorsí i arriba fins al pantà de Terradets.

Pràctica de l'esquí

La pràctica de l'esquí alpí és un dels motors econòmics de moltes parts de l'Alt Pirineu i Aran i, si bé l'impacte derivat de les pistes, les instal·lacions i els desenvolupaments urbanístics associats no ha estat sempre ben integrat en el paisatge, cal reconèixer el valor social d'una pràctica esportiva que, a poc a poc, s'ha anat generalitzant. Les estacions de Baqueira-Beret, Boí-Taüll, Espot Esquí, Port-Ainé, Tavascan, La Molina i Masella atreuen cada any nombrosos esquiadors que gaudeixen dels paisatges nevats de l'alta muntanya pirinenca.

A la zona també se celebren esdeveniments esportius de gran afluència que amb el pas dels anys han anat adquirint força renom, com per exemple algunes competicions d'esquí de fons a Beret i a Lles-Aransa, o a la Molina pel que fa a l'esquí alpí; la Pirena, una gran travessa del Pirineu amb trineus tibats per gossos que nor-

Els refugis permeten fer rutes a peu de llarg recorregut com la ruta Carros de Foc. A la imatge, refugi Josep Maria Blanch al Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici. Francesc Tur / Arxiu Ara Lleida

Valors socials

Iniciatives locals de preservació del paisatge

- Acord de custòdia del territori

Activitats de difusió i informació

- 📍 Punt d'informació
- 🏠 Oficina de turisme
- 🏛️ Museu i centre d'interpretació
- 🔥 Àrea recreativa

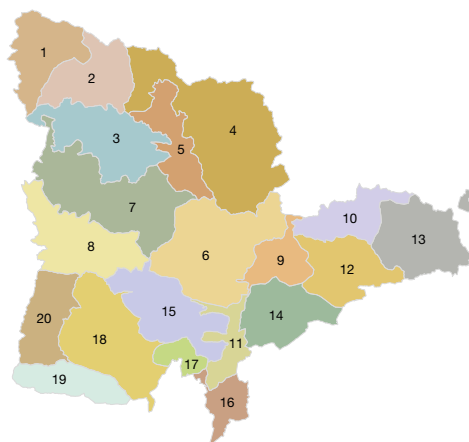
Activitats populars i tradicionals

- ✳️ Festa popular
- 🌻 Fira i mercat
- 🌀 Aplec

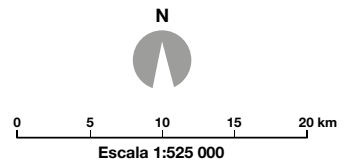
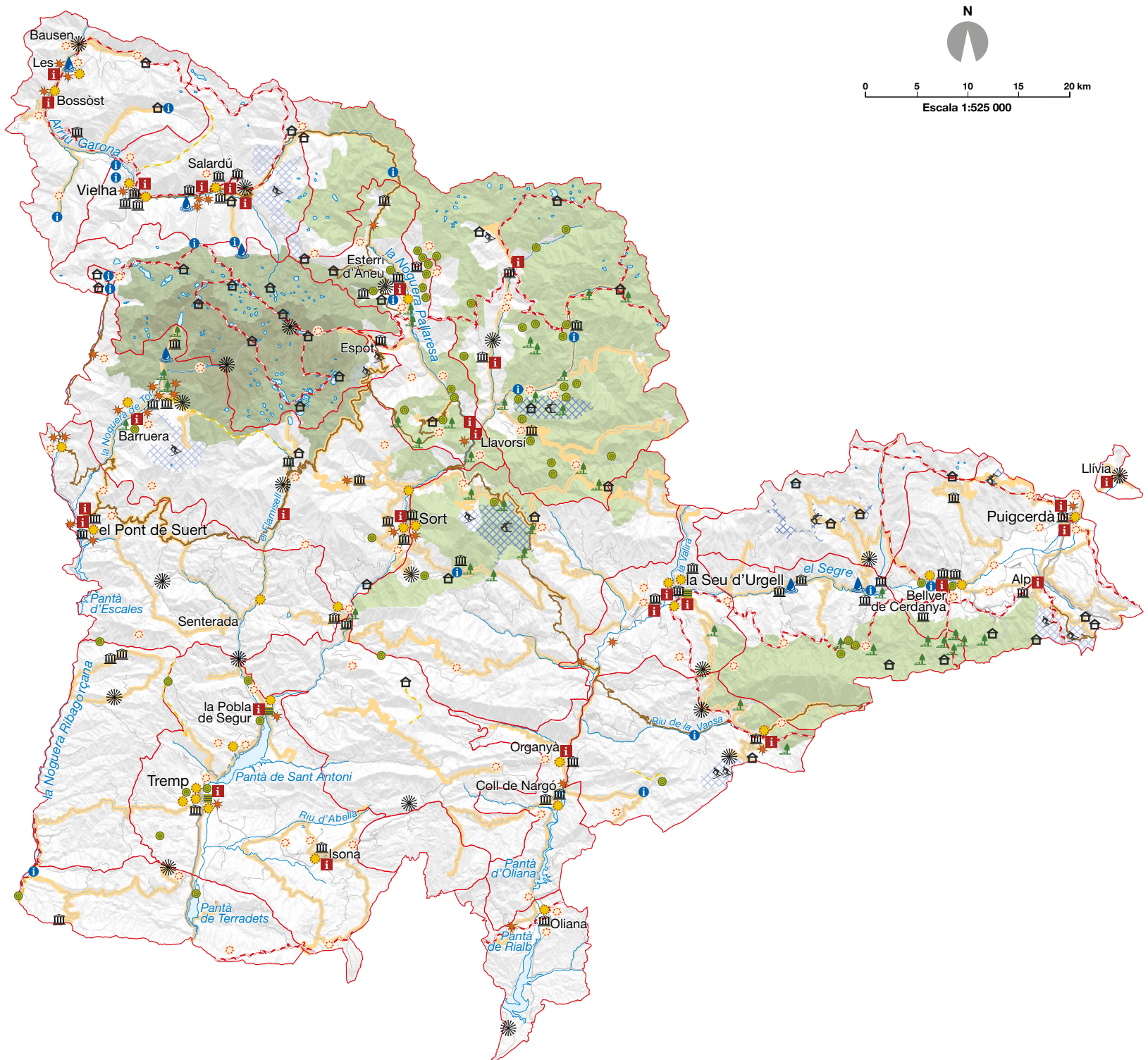
Activitats de gaudi i ús esportiu del paisatge

- ☀️ Mirador prioritari
- 💧 Termalisme
- 🌱 Horta
- 🎿 Estació d'esquí alpí
- 🛷 Estació d'esquí nòrdic
- 🏠 Refugi de muntanya
- Sender de gran recorregut
- BTT
- - - Sender de petit recorregut
- Itinerari motoritzat
- Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici
- Zona perifèrica de protecció del parc nacional
- Parc natural
- 🏂 Domini esquiable d'esquí alpí
- 🛷 Domini esquiable d'esquí nòrdic

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadí
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Oliana
17. Vall de Rialb
18. Conca de Tremp
19. Montsec
20. la Terreta

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

malment fa etapes al plan de Beret, Bonabé, Portainé i la Molina; la cursa de muntanya de la Cuita el Sol a Àreu per pujar el Monteixo, o les competicions d'alt nivell de piragüisme que tenen lloc al Parc del Segre de la Seu d'Urgell i a la Noguera Pallaresa.

Termalisme

El termalisme també és present a l'Alt Pirineu i Aran, bàsicament a la Val d'Aran i a la zona de Boí, on hi ha surgències d'aigües termals a causa del sistema de falles que afecten el sòcol paleozoic. Aquest fet ha permès l'establiment de balnearis que aprofiten les propietats tonificants i medicinals de les aigües termals, com els de Les i Caldes de Boí.

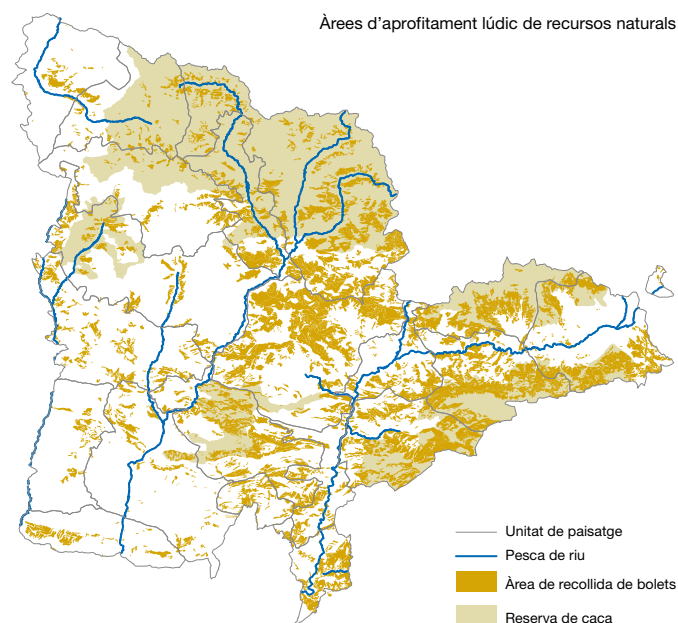
Recol·lecció de productes forestals, caça i pesca

Una altra manera de gaudir del paisatge força estesa a la nostra cultura és la recol·lecció de productes forestals, la caça i la pesca. Hi ha grans zones forestals amb una forta tradició boletaire a les obagues de la vall Ferrera i àmbits propers a la Seu d'Urgell, tant a la cara nord del Cadí com a la zona de Castellbò, si bé, en general, és una pràctica local que es pot dur a terme arreu.

Museus i centres d'interpretació

Fortament relacionada amb la pràctica turística, la valoració i la promoció dels valors paisatgístics comprenen una gran diversitat d'establiments que tenen un paper determinant en la difusió de certs valors territorials, però que també són capaços de promocionar productes i valors paisatgístics locals. El llistat de museus i centres d'interpretació és ampli i amb temàtiques diverses (di-

118

Cal ressaltar també la importància productiva de l'espai forestal. ICGC

nosures, papallones, el vi, la Guerra Civil espanyola, la llana, les trementinaires, les ovelles, el formatge, les serradores). Les fires anuals i els mercats periòdics són també esdeveniments rellevants des del punt de vista social i tradicional; destaquen les fires de bestiar de la Pobleta de Bellveí, les hères de Les i Salardú, la Fira Ramadera de Bellver de Cerdanya i el concurs de vaca bruna o les fires de primavera de Sort i la Seu d'Urgell.

Les Planes de Son, actualment amb el nom de CX Món Natura Pirineus, és un centre que treballa per a la sensibilitació i conservació de la natura i el paisatge mitjançant activitats d'educació ambiental. Andrés Umida.

Aplecs

Al llarg de tot el territori es celebren aplecs lligats a ermites i esglésies de marcat valor històric que majoritàriament se situen a les serres i turons propers als nuclis, fet que deixa patent la relació dels pobles amb el seu entorn. Es poden destacar aplecs com els de Montgarri, Sant Joan de Toran, la Mare de Déu d'Era Artiga de Lin, Santa Maria d'Arbolò, la Mare de Déu de la Muntanya, la Mare de Déu de Buiro a Ainet de Besan, la Mare de Déu del Soler a Sort, la Mare de Déu de Biuse a Llavorsí, la Mare de Déu d'Esplà a Gerri de la Sal, la Mare de Déu de Boscallt a Ansovell, la Mare de Déu de la Trobada a Montferrer, la Mare de Déu de les Peces d'Alàs, Santa Maria de Talló a Bellver de Cerdanya, Sant Marc a Puigcerdà o Sant Salvador del Bosc a Llimiana. Tots ells formen part de l'ampli ventall de festes tradicionals dels municipis i els seus habitants, en les quals destaquen, per exemple, les baixades de falles del Pallars i la Ribagorça, era crema deth Haro de Les, el concurs de gossos d'atura del Pallars, o altres de caire més gastronòmic, com la festa del cep de Vilaller o la del trinxat a Puigcerdà.

Àrees de concentració de visitants

Si bé tota la zona té una elevada càrrega turística, hi ha algunes àrees on es concentren molts visitants, com el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, la zona de les estacions d'esquí de Baqueira-Beret i La Molina, o les pistes andorranes amb la massificació de la Seu d'Urgell, si bé en aquest darrer cas també és cert que el reclam andorrà va més enllà de l'esquí (comerç, termalisme, etc.) i genera a la Seu d'Urgell unes relacions socials de gran importància i valor.

Una altra zona de gran aflluència és l'àrea d'accés a la pica d'Estats, que cada any aglutina una gran quantitat d'excursionistes que volen coronar el cim més alt de Catalunya. L'accés rodat i les caminades de diferents nivells acumulen grans aflluències a la conca del Segre. Així, a la solana de la Cerdanya, al municipi de Meranges, hi ha la zona dels llacs de Malniu o l'estany Mal; i a Arànsér, els estanys de la Pera, que, sobretot a l'estiu, reben una gran quantitat de gent. Un altre punt significatiu és l'accés que, per Estana, hi ha fins a prat de Cadí i des d'allà a diferents canals freqüentades per fer escalada en gel a l'hivern i travesses a l'estiu cap a l'interior de la serralada.

Acords de custòdia del territori

Són destacables les iniciatives locals de preservació del paisatge que, en forma d'acords de custòdia del territori, es reparteixen, per exemple, al voltant de Bellver de Cerdanya i Estana, a la conca del Segre. A l'Alt i Baix Pallars Sobirà és on se'n concentra el nombre més significatiu, tot i que també n'hi ha a Tremp, a la Pobla de Segur, a Barruera i a la Terreta. Alguns dels espais custodiats gràcies a aquests acords són: la reserva del congost de Mont-rebei, el pantà de Terradets, les Planes de Son, el bosc de Clot de l'Ossa, l'Obaga de Castellarnau, la Borda del Baster, el Pujador de la Pica o les Moles d'Andreuat.

Hortes

A les ciutats destaca el valor social de les hortes, estructures parcel·làries de conreus hortícoles associades normalment a l'àmbit periurbà, tot i que també n'hi ha d'urbanes, que contribueixen a la formació d'una imatge de qualitat adaptada a la identitat local i poden

La pica d'Estats, amb 3.142 m, és el cim més alt de Catalunya i aquest fet li ha donat una càrrega simbòlica important. A la imatge, pica d'Estats i Sollo. Marc Garriga / Arxiu Parc Natural de l'Alt Pirineu / Arxiu Ara Lleida

El port de la Bonaigua és un port de muntanya a 2.076 m. Pel port hi passa la C-28 entre Salardú i València d'Àneu i, a l'hivern, sovint roman tancat per l'acumulació de neu. Departament de la Vicepresidència i de Polítiques Digitals i Territori

aportar beneficis socials d'índole diversa. Destaquen les hortes de la Seu d'Urgell, la Pobla de Segur, Puigcerdà, Bellver de Cerdanya, Tremp, Esterri d'Àneu, Senterada, el Pont de Suert i Bossòst.

120

5.5. Valors simbòlics i identitaris

El valor simbòlic es correspon amb la identificació que un determinat col·lectiu sent amb un paisatge, i fa referència a elements del paisatge o paisatges en conjunt dotats d'una gran càrrega simbòlica o identitària per a les poblacions locals, o en general, per a la catalana, amb els quals s'estableixen relacions de pertinença o expressions d'identificació. Són elements i paisatges instal·lats en l'imaginari col·lectiu, procedents bàsicament de les formacions naturals i les expressions històriques i culturals. Sovint, aquests valors paisatgístics són els que han promogut mites, faules i llegendes, i alhora, són els que han estat plasmats en les obres literàries, pictòriques, etc., dels autors i artistes vinculats al mateix territori que els inspira.

Elements naturals simbòlics

El primer gran grup d'elements i paisatges amb una càrrega simbòlica rellevant són els que es poden vincular a les estructures naturals del territori. En molts casos, aquest vincle identitari també es fonamenta en l'estètica i la monumentalitat d'alguns elements paisatgístics. Així, els cims de referència i els elements climàtics, com el fogony i el torb, són, en general, els que guarden major simbolisme i relacions d'identitat amb la població de l'Alt Pirineu i Aran.

Els fons escènics emblemàtics, per la seva persistència visual i el seu perfil fàcilment identificable per la població, tenen un valor simbòlic. El Cadí, el Montsec, la serra de Sant Gervàs, la serra de Boumort, però també cims de referència amb una forta càrrega simbòlica com el Montardo, el Montsent de Pallars, la tossa Plana

de Lles, la muntanya de Sant Corneli, la Geganta Adormida o la pica d'Estats, en són exemples destacables.

El torb és un vent que, quan bufa, aixeca la neu i crea una cortina blanca de neu arremolinada que redueix la visibilitat de forma considerable, i comporta una redistribució de la neu (es formen moltes congestes) i un increment acusat de la sensació de fredor. El torb es produeix amb ratxes del voltant de 60 km/h i temperatures que poden arribar a ser inferiors a 20 ° negatius. Aquest fenomen es localitza en aquelles parts més elevades i innivades de manera recurrent, com la zona nord de la Solana del Baridà i de les Altes Nogueres, o les parts més altes de Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici. El fogony, en canvi, es dona quan una massa d'aire associat a un sistema atlàntic travessa la serralada pirinenca deixant la humitat a sobrevent; al vessant oposat, el de sotavent, provoca una augment més o menys sobtat de la temperatura i una caiguda de la humitat relativa, l'aire s'asseca progressivament des del cim fins al fons de les valls, i s'incrementa considerablement la velocitat i les ràfegues de vent. Aquest cúmul de sensacions es deixen notar al llarg de tot l'any, però especialment durant la primavera i la tardor. El fogony és recurrent a diferents vessants meridionals de l'àmbit, però sobretot a la vall de la Noguera Pallaresa.

Àmbits simbòlics actuals

L'Alt Pirineu i Aran s'identifica també com un lloc especialment tranquil. Diferents punts es poden considerar valls tranquil·les perquè estan separades dels principals eixos de circulació, ja sigui perquè són culs-de-sac o perquè estan en espais interfluvials. Lògicament, són valls amb població estable però amb poca gent i amb nuclis petits i poc transformats, en què és relativament senzill sentir-se allunyat del bullici. L'Alt Pallars, alguns punts d'era Baisha Val d'Aran, els interfluvis Segre - Noguera Pallaresa i entre aquest segon i la Noguera Ribagorçana, així com alguns punts del marge esquerre de la conca del Segre contenen algunes de les valls més tranquil·les de tot l'Alt Pirineu i Aran.

Hi ha dos àmbits que, pels seus valors naturals, estètics i històrics i pel reconeixement públic i legal que se n'ha fet, han adquirit un valor simbòlic superior al d'altres espais. El Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici és l'únic espai protegit amb aquesta categoria a tot Catalunya. Ja des de l'arribada dels primers excursionistes, representa la imatge del Pirineu més natural i salvatge. Molt a prop, la vall de Boí va ser declarada Patrimoni de la Humanitat, fet que ha comportat un creixement del valor simbòlic dels nuclis i del patrimoni romànic que aquests conserven.

La Val d'Aran concentra valors simbòlics lligats a la cara nord del Pirineu, a la humitat del clima atlàntic que exerceix el seu efecte en les precipitacions i el verd intens dels boscos, però, per damunt de tot, representa el fet diferencial d'un poble, l'aranès, amb arrels occitanes que bé es poden apreciar en el paisatge, des dels seus nuclis urbans fins a les seves tradicions, sense oblidar la llengua pròpia.

Eixos de comunicació simbòlics

Algunes activitats antigues i tradicionals, per les particulars característiques del relleu i del medi, també han rebut la condició de

El campanar de l'església de Sant Sernilh és un element definitori de la imatge del nucli. Rafael López-Monné / IDAPA

simbòliques. Les feines relacionades amb el comerç, ja sigui fluvial o terrestre, fan del Pirineu una zona especial, per això, el riu dels raiers al llarg dels anys ha donat un paper simbòlic a les Nogueres i al Segre, i els camins ramaders (carrerades) evoquen el passat transhumant d'un sistema econòmic, però també d'un mode de viure i de gestionar el paisatge.

Un altre fet significatiu i fàcilment identificable a causa del relleu són les portes d'entrada al Pirineu que, en general, tant la població de la zona com la gent que hi transita situa molt bé, i pot afirmar a partir de quin moment es pot dir que ja es troba al Pirineu. Es tracta dels passos pels congostos d'Oliana, Terradets i Mont-rebei, a més del coll de Comiols.

La proximitat amb la frontera francesa i l'andorrana crea un simbolisme al voltant dels passos fronterers, sovint lligat al contraban que els vol esquivar, els controls de les duanes o els punts per on els republicans s'exiliaven durant la Guerra Civil espanyola. Destaquen les duanes de Pont de Rei, Puigcerdà o Anserral.

De forma transversal també hi ha una sèrie de passos interiors que tenen un valor simbòlic reconegut lligat a les difícils connexions històriques entre algunes valls veïnes, algunes encara existents actualment. És el cas de Collegats, el port del Cantó, el coll de la Creu de Perves, el túnel de Vielha o el port de la Bonaigua.

Àmbit simbòlic i religiós

Entre els indrets amb valors espirituals i religiosos destaca, per damunt de qualsevol altre, el bisbat d'Urgell. A més, la condició del bisbe com a copríncep d'Andorra fa que sigui vist com un lloc especial tant de poder polític com eclesiàstic. El seu paper al llarg de la història i la seva influència han servit per donar a la Seu un estatus d'una gran influència en el marc pirinenc.

Determinades esglésies o ermites, molt vinculades a la història i a la vida social de les localitats on s'ubiquen, també impliquen

aquest valor, com les esglésies dera Mair de Diu de Cap d'Aran a Tredòs o la de Santa Maria de Ribera de Cardós, els santuaris de la Mare de Déu d'Arboló o de la Mare de Déu de Montgarri, i l'antic monestir Lavaix, prop del Pont de Suert.

Nuclis urbans

Els nuclis amb un campanar destacat s'han volgut posar en relleu atesa la importància del campanar com a element definitori de la imatge de conjunt de molts nuclis de l'Alt Pirineu i Aran, a banda de ser una fita important en el paisatge. En tot l'àmbit territorial se succeeixen les zones amb una alta densitat de construccions romàniques, entre les quals destaca, com ja s'ha vist, la vall de Boí. En aquest sentit, cal esmentar els campanars dels nuclis d'Erill la Vall, Sant Joan de Boí, Taüll, Manyanet, Jou, Son del Pi, Montesclado, Àreu, Altron, Surp, Sorre, Begós, Canejan, Oliana, Castellbò, Solanell, Arcavell, Ars, Os de Civis, Vilanova de Banat, Bescaran, Castellnou, Carcolze, Fórnoles, Bar, Travesseres, Arànsers, Santa Eugènia de Nerellà, Talló, Tallendre, Éller, Pedra, Olopte, Das, Estoll, Urtx, Lívia, Meranges, Bolvir, Puigcerdà, Saneja, Vilamòs, Arròs, Vilac, Casau, Escunhau, Garòs, Arties, Gessa, Salardú, Unha, Bagergue, Tredòs, Aubèrt, Boldís, Ginestarre, Arròs de Cardós, Estaon, Farrera, Baiasca, Arestui, Cerbi, Gavàs, Auròs, Burgo, Llavorre, Alós d'Isil, Isil, Sarroqueta, Casós, Coll, Cardet, Durro, Bausen, Bossòst, Barruera i Norís.

Els nuclis encimbellats formen part del simbolisme de moltes regions de l'Alt Pirineu i Aran per la seva fesomia particular. D'entre els que es troben a dalt d'un turó destaquen especialment Tornafort, Tírvia, la Clua, Gavarra, Coll de Nargó, l'Alzina d'Alinyà, Castellar de Tost, el Pla de Sant Tirs, la Guàrdia d'Ares, Montferrer, Castelliutat, la Parròquia d'Hortó, Bellestar, Santa Creu de Castellbò, Sant Andreu de Castellbò, Adraén, Torres d'Alàs, Estamariu, Arsèguel, Aristot, Ossera, Tuixén, Viliella, Montellà, Belver de Cerdanya, Claramunt, Sapeira, Alsamora, Llimiana, Capdella, Beranui, Cérvoles, Peramea, Viu de Llevata, Puigcerdà, Josa de Cadi o Unha.

121

La festa de les Falles de Pont de Suert s'emmarca en les festes de foc de Sant Joan, molt comunes a les zones de muntanya i generalitzades al Pirineu. Manel Pueyo / Arxiu Ara Lleida

Valors simbòlics i espirituals

Elements naturals simbòlics

- Cim de referència
- Fons escènic emblemàtic
- Fogony
- Torb

Àmbits simbòlics actuals

- Vall tranquil·la pirinenca
- Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici
- Zona perifèrica de protecció del parc nacional
- Vall de Boí (Patrimoni de la Humanitat)
- Val d'Aran

122

Eixos de comunicació simbòlics

- Pas interior dels Pirineus
- Pas fronterer
- Porta d'entrada als Pirineus
- Camí ramader (carrerada)
- Riu històric del transport de fusta (rais)

Àmbit simbòlic religiós

- Ermita, església
- Bisbat d'Urgell

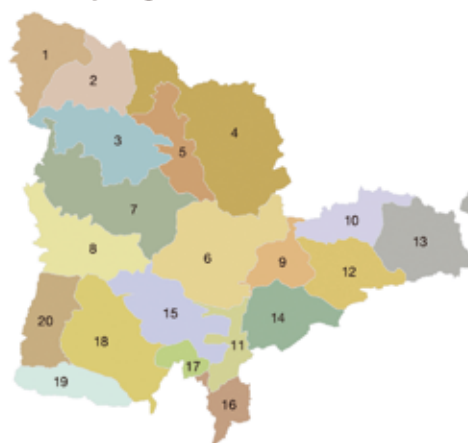
Nuclis urbans

- Campanar destacat
- Nucli encimbellat

Històries i llegendes

- Bruixes
- Éssers mitològics i fantàstics
- Històries de militars
- Moros
- Tarter de Manairons
- Festes del foc (Patrimoni de la Humanitat)
- Àmbit del cançoner de Peirot

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Agular
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadi
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Oliana
17. Vall de Riabó
18. Conca de Temp
19. Montsec
20. la Terreta

Històries i llegendes

Hi ha espais associats a històries i llegendes que han adquirit un valor simbòlic especial en l'imaginari col·lectiu de la població. Un exemple són les muntanyes emblemàtiques com els Encantats, el nom de la qual, com moltes altres, té l'origen entre antigues llegendes. En aquest cas, la llegenda diu que aquestes dretes agulles eren, de primer, només dos caçadors que havien fugit de missa per ser els primers a batre l'isard i que van ser maleïts i van quedar petrificats per sempre.

És el cas també dels tarters dels manairons, uns éssers fantàstics que viuen reclosos en petits recipients (canuts) i que, quan en surten, no poden deixar de treballar: «Què farem? Què direm?». Treballar sense parar i sempre obeint l'amo que els mana coses. Diu la llegenda que els manairons són tan treballadors que fins i tot són els responsables dels tarters que hi ha repartits arreu en la zona propera al nucli de la Guàrdia d'Ares.

El cançoner del Peirot també diu molt de la gent que habita el Pirineu i del seus paisatges, del caràcter abrupte de les seves terres i de la dificultat per obtenir rendiments amb l'aprofitament dels recursos naturals. Aquestes cançons de protesta i denúncia servien de burla i escarni cap a l'administració borbònica del segle XVIII i eren una manera de protestar pels beneficis que s'escapaven i per la rigidesa de l'administració. Les cançons simbolitzen la muntanya en una època de força misèria i dificultats per obtenir-hi recursos.

124

Com aquestes cançons, al Pirineu hi ha moltes històries i llegendes que fan referència a les bruixes i que identifiquen llocs –màgics o perillosos– com a punts de reunió dels seus aquellarres. És el cas de, per exemple, les pastures del plan de Beret. Altres éssers mitològics i fantàstics, com les dones o les fades encantades, també formen part del simbolisme i de la cultura popular de l'Alt Pirineu i Aran.

Durant molt temps, a l'Alt Pirineu i Aran es podia fer el servei militar i trobar-hi casernes de soldats, com per exemple a Vielha, a Talarn i a la Seu d'Urgell. A més, a Talarn, hi ha una acadèmia general bàsica de suboficials que fins fa poc encara tenia gravat al terra de la muntanya –en forma de clarianes i escrita en lletres gegants– una frase amb valor simbòlic com «*A España servir hasta morir*».

Avui dia hi ha valors simbòlics que han recuperat tradicions ancestrals mantingudes amb el pas dels anys, com les festes del foc, que celebren l'arribada del solstici d'estiu. Aquestes celebracions tenen lloc a Vilaller, el Pont de Suert, Senet, Barruera, Durro, Erill la Vall, Boí, Taüll, Isil, Les, Arties, Casós, Llesp, Alins, València d'Àneu i la Pobla de Segur. Destaquen les baixades de Falles d'Isil i la *crema deth Haro* de Les, però totes elles contribueixen a reforçar el simbolisme del «Pirineu màgic». L'any 2015 la UNESCO va inscriure aquestes celebracions dins la llista de Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat.

Gastronomia tradicional

Les patates d'Organyà, el trinxat de la Cerdanya, la girella de la Ribagorça, el xolís del Pallars, l'olla aranesa o els formatges de

renom són el reflex d'un determinat paisatge i l'aprofitament d'uns productes específics amb un fort caràcter simbòlic. Així, es poden delimitar àmbits gastronòmics tradicionals on aquests i altres productes relacionats amb l'agricultura, la ramaderia i el clima de muntanya eren o són habituals.

5.6. Valors productius

Els valors productius estan relacionats amb la capacitat d'un paisatge de proporcionar beneficis econòmics convertint els seus elements en recursos. L'Alt Pirineu i Aran disposa d'un conjunt de paisatges que presenten uns valors productius de primer ordre. Destaquen, per damunt de la resta, els paisatges del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estanys de Sant Maurici i els paisatges de l'alta muntanya, especialment els relacionats amb els esports d'hivern i l'excursionisme. Són paisatges amb una gran capacitat d'atracció, tot i que, sovint, la mateixa activitat turística transforma i degrada els seus propis valors.

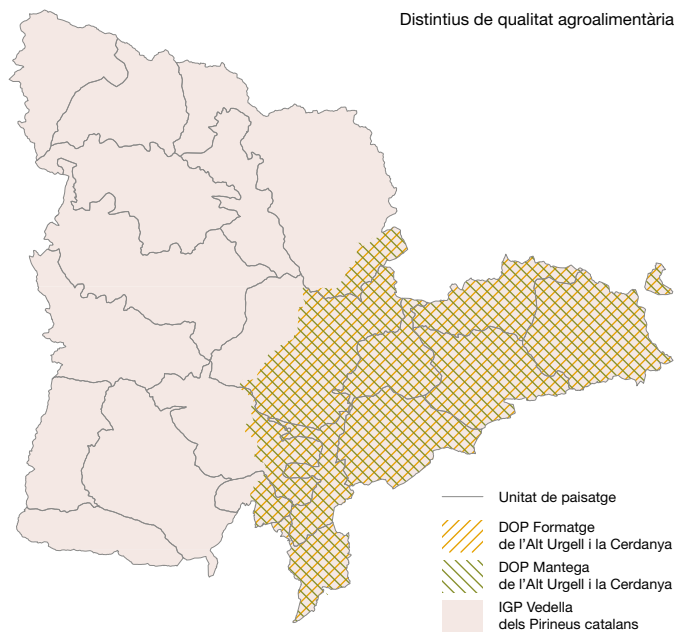
Capacitat productiva del sòl

Ligats a l'agricultura i a la ramaderia de l'Alt Pirineu i Aran hi ha una sèrie d'elements associats a la capacitat productiva del sòl. Estan vinculats a la producció agrària i destaquen per la seva capacitat de ser configuradors del paisatge i, a més, posseir un elevat valor estètic, històric i identitari. Es tracta de les zones d'horta d'alguns nuclis urbans importants, com la Pobla de Segur, la Seu d'Urgell, el Pont de Suert o Puigcerdà; els canals de reg, sobretot els del riu Segre, que porten l'aigua als conreus de la plana cerdana i de l'Urgellet, i els de la Noguera Pallaresa, que abasteixen els cultius de la conca de Tremp; les zones de *bocage* en fons de vall i replans i les àrees de closos cerdanes, majoritàriament productores de conreus herbacis de secà, però també altres àrees d'alt valor agrícola que es concentren a la Seu d'Urgell, la Pobla de Segur i Tremp, encara que també es poden apreciar terrenys agrícoles a Bellver de Cerdanya, Bossòst, Esterrí d'Àneu, Puigcerdà i Senterada. Ligades a la ramaderia, trobem les zones de pastura d'estiu que, com ja s'ha vist anteriorment, són àrees de prats alpins; algunes d'aquestes àrees, durant l'hivern, esdevenen pistes d'estacions d'esquí, com és el cas del plan de Beret o dels voltants de Boí-Taüll.

Cal ressaltar també la importància productiva de l'espai forestal, no només pel que fa a l'explotació del recurs fuster, sinó també en els períodes de recol·lecció d'alguns aliments (per exemple, castanyes, pinyes, cireres d'arboç, mores, plantes aromàtiques i medicinals i, sobretot, bolets). En relació directa amb l'activitat forestal s'han identificat també serradores com les de Bossòst, Ribera de Cardós o Bellver de Cerdanya, entre d'altres.

Distintius d'origen i qualitat agroalimentària

L'Alt Pirineu i Aran també presenta diversos distintius d'origen i qualitat agroalimentària, els quals van associats a determinats paisatges característics. Hi ha productes que presenten segells de qualitat reconeguts institucionalment i socialment per la seva qualitat i tradició. Destaquen les denominacions d'origen protegides (DOP) del formatge de l'Alt Urgell i la Cerdanya i de la mantega de

L'Alt Pirineu i Aran presenta diversos distintius d'origen i qualitat agroalimentària. ICGC

l'Alt Urgell i la Cerdanya, i la indicació geogràfica protegida (IGP) de la Vedella dels Pirineus Catalans, que comprèn la producció de les granges que hi estan acollides, per tot l'àmbit.

Centrals hidroelèctriques

Les centrals hidroelèctriques són productores d'energia. Destaquen les que es troben en els cursos fluvials del Flamisell, la Garona, la Noguera Pallaresa, la Noguera de Tor i la Noguera Ribagorçana, principalment, i condicionen els paisatges de caràcter més local i immediat.

Les estacions d'esquí tenen un elevat valor productiu, en especial les estacions d'esquí alpí. Departament de la Vicepresidència i de Polítiques Digitals i Territori

Turisme

Associats al turisme, les estacions d'esquí són un dels sectors econòmics que més aporta al conjunt del PIB de l'Alt Pirineu i Aran, sobretot els dominis esquiables de Baquèira-Beret, Boí-Taüll, La Molina-Masella i Port del Comte, i molt menys en aquells on es practica l'esquí de fons, com Lles o Sant Joan de l'Erm. En aquestes zones, però, hi ha nombroses infraestructures hoteleres i un conjunt de serveis complementaris destinats a aquesta activitat econòmica. Des del punt de vista productiu, també cal destacar els paisatges configurats pels camps de golf, com els dos que es troben a la plana cerdana o el de Salardú, i els paisatges relacionats amb el termalisme, on les aigües naturals medicinals s'aprofiten en forma de balnearis, com els de Les, Tredòs o Caldes de Boí. Algunes d'aquestes activitats relacionades amb el turisme generen una important demanda de construcció de segona residència.

Valors productius

Serveis de l'economia turística

- Estació d'esquí alpí
- Estació d'esquí nòrdic
- Termalisme
- Golf
- Domini esquiable d'esquí alpí
- Domini esquiable d'esquí nòrdic

Elements associats a la capacitat productiva del sòl

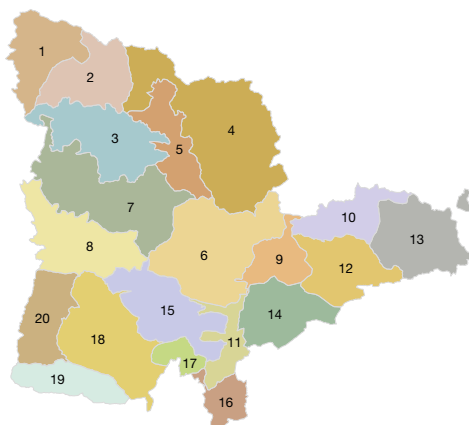
- Horta
- Serradora
- Xarxa viària
- Canal de reg
- Bocage en fons de vall i replans
- Closa cerdana
- Àrea d'alt valor agrícola
- Explotació forestal
- Pastura d'estiu

Explotació dels recursos fluvials

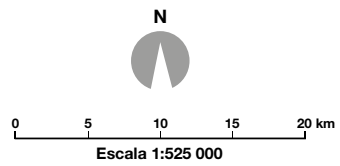
- Central hidroelèctrica

126

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

1. Era Baisha Val d'Aran
2. Era Nauta Val d'Aran
3. Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici
4. Altes Nogueres
5. Valls d'Àneu
6. Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar
7. Pastures de l'Alt Pirineu
8. Sant Gervàs - Montcortès
9. Plana de l'Urgellet
10. Solana del Baridà
11. Congost del Segre
12. Cadí
13. Vall Cerdana
14. la Vansa
15. Boumort - Collegats
16. Rodalia d'Oliana
17. Vall de Rialb
18. Conca de Tremp
19. Montsec

— Xarxa hidrogràfica
— Unitat de paisatge

6. Rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

A l'Alt Pirineu i Aran hi ha nombrosos itineraris per gaudir de paisatge. A la imatge, serra del Cadí des de prat d'Aguiló. Adriana Olsina

Les zones més elevades i pròximes a les capçaleres de les conques permeten visualitzar grans vistes panoràmiques; són els cims i els colls des dels quals la perspectiva de les valls pren una dimensió caracteritzada per la verticalitat espacial. Molts dels miradors de fàcil accés es troben a peu de carretera quan aquestes superen els espais interfluvials, entre conca i conca, a través de passos i colls més o menys elevats. Destaquen les rutes que uneixen diferents cims de més de 3.000 m i que es troben en l'eix més axial de l'Alt Pirineu i Aran. També és cert, però, que hi ha moltes munta-

nyes que pel seu caràcter aïllat tenen una gran condició de talaia, fet que afavoreix que siguin transitades amb freqüència.

Les extenses zones forestals de l'Alt Pirineu i Aran, juntament amb la gran quantitat d'espais naturals protegits, afavoreixen les rutes i el gaudi del paisatge. Hi destaquen els recorreguts per l'interior de les pinedes (sobretot les de pi roig), algunes avetoses i, a les parts més baixes, els boscos caducifolis, que donen als itineraris un ambient ombrívol. Aquestes rutes es troben a prop de les zo-

nes d'influència humana i permeten observar traces de l'activitat socioeconòmica. Així, per exemple, és possible visitar conjunts de bordes que es troben a mig camí entre les poblacions i les pastures, restes d'antigues infraestructures construïdes per aprofitar els recursos naturals o infraestructures que són producte de conflictes bèl·lics.

Pel que fa als punts d'observació, en aquest capítol es presenta una xarxa de miradors constituïda per aquells que tenen una significació elevada en el conjunt del territori de l'Alt Pirineu i Aran, ja sigui a causa de l'ampli camp visual que ofereixen o per la seva popularitat; són àmpliament coneguts per la majoria de la població de l'àmbit territorial. Els miradors són una de les formes contemporànies de contemplació dels paisatges urbans i rurals. Aquests espais privilegiats són una invitació i un estímul, i, evidentment, faciliten la contemplació i l'estima pels paisatges, en una contemplació emocional i vivencial.

Els miradors més estratègics s'acostumen a localitzar en llocs elevats, accessibles, de gran amplitud escènica i amb vistes atractives i variades que permeten captar els matisos dels diferents paisatges. Es tracta de cims, torres, castells, ermites, marges de les carreteres; llocs que poden tenir al mateix temps una forta càrrega simbòlica per la població i ser un punt de contemplació plaent i reposat dels paisatges i els seus valors. Al costat de miradors emblemàtics com podrien ser l'ermita de la Mare de Déu de Fa, el santuari de la Mare de Déu de Carrànima, el despoblat fortificat de Pui o Castell de Mur, molt coneguts i concorreguts per la població i accessibles en vehicle, hi ha altres miradors situats al cim de muntanyes, que, malgrat ser uns punts que ofereixen unes panoràmiques excel·lents, només són accessibles després de fer un darrer tram, més o menys llarg i costerut, a peu. Aquest seria el cas de miradors com el de Sant Maurici, la Mare de Déu de Castell-llibre o la pica d'Estats.

Un altre grup el formen aquells miradors que estan emplaçats en els espais urbans. A vegades, es tracta d'algun lloc situat a les immediacions d'esglésies o castells, uns elements que solen ocupar els punts més enlairats dels pobles. Aquest seria el cas de miradors com el de Mirambell, Castell de Mur o el del castell de Llivia. En altres casos, es tracta de balconades situades també en punts elevats a la perifèria del nucli i que ofereixen bones vistes sobre el paisatge circumdant, com en el cas de Bausen, Cardet o Arsèguel. Cal remarcar la facilitat d'accés que presenten en tots els casos.

En aquest capítol es descriuen les principals rutes i punts d'observació del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran. S'han escollit les rutes i els miradors que permeten l'observació d'àmplies panoràmiques d'interès atenent als valors del paisatge. En alguns casos, els punts i les rutes seleccionats són àmpliament coneguts per tota la població, i en d'altres són representatius a escala local.

6.1. Itineraris

La xarxa d'itineraris que proposa aquest Catàleg, formada per 42 itineraris –24 de motoritzats i 18 de no motoritzats–, pretén facilitar el retorn a una contemplació pausada del paisatge. Per aquest

motiu, es recullen les rutes i els itineraris que s'ha considerat que travessen els paisatges més representatius d'Alt Pirineu i Aran, per seguir a peu o en vehicle.

Itineraris motoritzats

Són aquells que es poden recórrer amb vehicles a motor o en bicicleta i que transcorren fonamentalment per carreteres de la xarxa viària i pistes forestals.

1. Era Baisha Val d'Aran
2. De l'Alt Àneu a Naut Aran
3. De Llavorsí a les Altes Nogueres
4. D'Esterrí d'Àneu a Baiasca i d'Espot a Unarre
5. La Ribera i lo Batlliu de Sort, la vall d'Àssua i Portainé
6. Travessa del port del Cantó
7. Les valls de Castellbò
8. La vall de Santa Magdalena
9. Congostos prepirinencs del Segre
10. De Collegats al pla de Corts i les Valls d'Aguilar
11. Travessa de les Pastures de l'Alt Pirineu
12. La vall de Boí
13. La vall Fosca
14. De l'ombra de Sant Gervàs a les valls d'Erta i Manyanet
15. Entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa
16. Entre el Cadí i la tossa Plana de Lles
17. Plana i solana de la Cerdanya
18. La vall de la Molina
19. Conca de Tremp-Dellà
20. A l'ombra del Montsec
21. Entre l'embassament de Talarn i el congost d'Erinyà
22. Ruta de la Vall dels Voltors
23. Travessa de Boumort
24. Les valls de Valira

1. Era Baisha Val d'Aran: Prenent l'eix central de la vall a partir de la carretera N-230 es poden contemplar els paisatges fluvials de la Garona entre Arròs i Pontaut, així com els conjunts urbans i rodals d'ús ramader de Bossòst, Les i Es Bòrdes, de característiques gascones i atlàntiques. Els trencalls que obren l'itinerari a les zones més elevades permeten gaudir dels pobles de mig vessant, o valls laterals, i panoràmiques de major profunditat on són abundants els boscos d'avets i faigs, i, per damunt d'ells, els cims rocallosos i pastures de profunda verdor.

2. De l'Alt Àneu a era Nauta Val d'Aran: Permet conèixer el plan de Beret tot seguint els cursos inicials dels rius Garona i Noguera Pallaresa. En el sector més occidental de la ruta es poden contrastar els paisatges poc antropitzats de la vall d'Aiguamòg amb el

nucli de l'estació d'esquí de Baqueira-Beret. L'extrem est de la ruta permet conèixer les poblacions més elevades de la vall de la Noguera Pallaresa i els paisatges montans feréstecs d'usos ramaders decreixents i la fauna salvatge, cada cop més important.

3. De Llavorsí a les Altes Nogueres: Recorregut dividit en quatre branques que es corresponen amb les respectives valls de Burg, Noguera de Tor, Noguera de Vallferrera i Noguera de Cardós, a partir de les quals es poden contemplar els paisatges característics de la unitat de paisatge Altes Nogueres, com són les valls encaixades entre abruptes serres de pissarres i les estretes planes al·luvials esquitxades de petits nuclis.

4. D'Esterrí d'Àneu a Baiasca i d'Espot a Unarre: Prenent com a referència la carretera C-13, que fa d'eix de l'itinerari, aquest permet reconèixer el mosaic agroramader de la cubeta d'Esterrí, així com les abruptes valls laterals que menen a Baiasca, a l'extrem sud de la ruta, i a Unarre al nord; com també l'entrada oriental del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici per Espot.

5. La Ribera i el Batlliu de Sort, la vall d'Àssua i Portainé: Partint de la capital del Pallars Sobirà es donen a conèixer els amplis vessants de la vall d'Àssua, amb el mosaic característic de prats entre conjunts de caducifolis, en contrast amb les denses bosquíries de coníferes del massís de l'Orri, des de les quals es pot continuar caminant fins al pic de la Torreta de l'Orri (mirador núm. 74), que ofereix una panoràmica excel·lent del Pirineu i del Pallars.

130

6. Travessa del port del Cantó: Seguint l'N-260, entre Adrall i Sort es visualitzen paisatges de gran amplitud del que fou una de les rutes ramaderes més importants del Pirineu i que actualment està abocada a les dinàmiques d'abandonament i reforestació espontània del medi. Al llarg de la carretera es troben els miradors núm. 73, 87 i 91, dels quals cal ressaltar en especial el segon, per les vistes que té sobre la vall del Segre i la serra del Cadí.

7. Les valls de Castellbò: Des de Montferrer es ressegueix la carretera que transcorre paral·lela al riu de Castellbò, ruta que permet copsar els canvis en el paisatge des de la muntanya mitjana mediterrània poblada de carrasques, damunt d'antigues vinyes, fins als extensos boscos de pi negre a les altituds de Sant Joan de l'Erm. Un entorn històric de gran rellevància.

8. La vall de Santa Magdalena: És la continuació natural de l'anterior itinerari però per pistes d'accés dificultós segons l'estació de l'any i l'estat de conservació. S'endinsa en una de les valls més remotes d'aquest sector del Pirineu: la vall de Romadriu. S'hi poden veure conjunts de bordes isolades d'un valor paisatgístic i patrimonial excepcional, com les Bordes de Conflent o de Civís.

9. Congostos prepirenencs del Segre: Ruta extensa que, partint de la carretera C-16, que exerceix d'eix central, permet visitar les valls de la Guàrdia, Cabó, la carretera del coll de Bòixols (L-511) fins al mirador núm. 72 de la Gavarrà, la vall d'Alinyà i, ja al sud del congost d'Oliana, els plans de Tragó i Palau. Una varietat de paisatges immensa entre els quals cal destacar el Prepirineu eixut i calcari amb la trilogia mediterrània instal·lada en els darrers redutes protegits del fred. El brançal d'Organyà a Cabó ressegueix la

La carretera N-260 creua el coll de la Creu de Perves oferint vistes sobre pobles compactes i paisatges agraris. Marisa Tartera / Arxiu Ara Lleida

ruta dels Dòlmens, on es poden descobrir les nombroses restes megalítiques conservades a la zona.

10. De Collegats al pla de Corts i les Valls d'Aguilar: Té dues parts diferenciades: a ponent, els paisatges agrícoles i oberts del pla de Corts i estany de Montcortés, i a llevant, la carretera i pista que s'enfila des de Gerri de la Sal cap al coll de les Iglésies, a l'ombra de la serra de Boumort, entre paisatges forestals deshabitats. En aquestes valls, la ruta dels Manairons permet descobrir alhora la mitologia pirinenca i el paisatge de tarteres.

11. Travessa de les pastures de l'Alt Pirineu: És el millor exemple dels rasos supraforestals utilitzats des de temps immemorials per a la pastura dels ramats transhumants. Itinerari en pista des d'Espot fins a Sorre, passant sota el tossal de Pamano i la collada d'Altars, on hi ha un mirador rellevant (núm. 57). La ruta transcorre bona estona per la falda est del Montsent de Pallars, muntanya emblemàtica no només per a les poblacions del seu redós.

12. La vall de Boí: Tot seguint la carretera L-500 des del Pont de Suert, encara que fent una marrada per Gotarta, s'endinsa a la vall de Boí fins a les pistes d'esquí, d'una banda, i fins al peu de la presa de Cavallers, de l'altra. L'itinerari permet conèixer les característiques naturals d'aquests paratges, la riquesa patrimonial de les poblacions i les seves esglésies, així com el procés de transformació d'espais ramaders als de lleure turístic de l'esquí amb el procés d'urbanització de l'alta muntanya.

13. La vall Fosca: Sortint de Senterada i agafant la carretera L-503 es ressegueix l'itinerari que porta fins a l'embassament de Sallente a la capçalera del Flamisell. Els paisatges de fons de vall amb camps amplis en el sector meridional es transformen en estretes franges de prats prop de Cabdella. Paisatges de la pionera indústria hidroelèctrica conviuen amb la ramaderia tradicional i les recents promocions urbanístiques i estacions d'esquí fallides.

14. De l'ombra de Sant Gervàs a les valls d'Erta i Manyanet: El punt de partida és la població de Senterada, segueix la carretera N-260 fins al trencall de Xerallo, i allà es desvia per anar cap el nord fins al petit poble d'Erta, resseguint tortuoses carreteres veinials. Permet copsar un dels paisatges de muntanya de Catalunya

de major solitud i un dels rars exemples de poblacions totalment abandonades, o que van estar a punt de ser-ho, al nostre país. Mosaic de terres de pastura i difícils vessants per a l'agricultura que es van colonitzant a poc a poc per rouredes i alzinars. El camí gira cap al sud tot seguint la vall de Manyanet i acaba a les obagues de la serra de Sant Gervàs.

15. Entre l'Urgellet i les valls de Tuixent i la Vansa: Aquesta ruta parteix de la Seu d'Urgell, seguint la carretera LV-4008, fins al trencall d'Ortedó i continua fins als límits de la comarca al coll de Josa. És recomanable prolongar l'itinerari cap a Gósol i la vall del riu de Saldes (unitat Capçaleres del Llobregat) a fi de copsar un dels millors paisatges prepirinencs. La pujada fins al mirador de la Traba (núm. 100) recorre paisatges eminentment forestals entre masses de pinassa i pi roig; un cop arribats al mirador, es poden contemplar amb tota la seva amplitud, a banda d'una excepcional panoràmica del Pirineu entre la tossa Plana de Lles i l'Aneto. L'entrada a la vall de la Vansa representa la descoberta de poblacions molt amagades de les rutes tradicionals, fins assolir Tuixent i, especialment, Josa de Cadí, a la solitària solana d'aquesta serra.

16. Entre el Cadí i la tossa Plana de Lles: Llarg recorregut que duu dels estreps nord de la serra del Cadí fins als peus dels cims més alts del Baridà. Permet accedir a miradors de primer ordre, com els de Querforadat (núm. 110) i Arsèguel (núm. 127), i observar les faldes densament forestades del Cadí en contrast amb el rocam d'aquesta serra. Al vessant dret del riu Segre, la ruta s'enfila a poblacions com Bescaran, Lles i Arànsor, entre d'altres, per poder copsar un paisatge més obert entre grans bosquíries i pobles encimbellats.

17. Plana i solana de la Cerdanya: Itinerari circular per la Cerdanya, amb un desviament vers Llivia, que permet apropar-se a dos dels grans tipus de paisatges preponderants en aquesta unitat de paisatge: la plana i la solana. Prenent com a punt central el mirador de Puigcerdà (núm. 122), i seguint el sentit horari, és possible observar paisatges agrícoles i ramaders sense la presència excessiva d'assentaments de segona residència, com Age o Vilallobent, passant per zones amb un grau de transformació important, com Prats i Sansor. La part final de l'itinerari s'enfila cap a Meranges, on assoleix grans panoràmiques a prop del refugi forestal de la Feixa.

18. La vall de la Molina: Aquesta ruta complementa l'anterior de manera que permet visitar les denses obagues forestals de la Cerdanya entre Alp i la collada de Toses (mirador núm. 124). Es tracta d'una ruta circular que es tanca quan entra a la unitat veïna de les Valls del Freser, aleshores deixa l'N-152 a la Collada i segueix per la GI-400 cap a l'estació d'esquí de La Molina.

19. Conca de Tremp-Dellà: Itinerari circular, amb un trencall cap a Abella de la Conca, a l'entorn de la Conca Dellà i prenent com a punt central la població d'Isona, tot seguint parts de les carreteres C-1412, L912 i L911. Aquests són els paisatges més mediterranis del Prepirineu, on encara sobreviu la trilogia de conreus cerealícoles, oleícoles i de vinya, aquesta darrera en via important de recuperació. No són paisatges completament agrícoles sinó que posseeixen una interessant diversitat associada a les petites bosquíries de caducifolis i escleròfil·les, així com a la dels cursos

fluvials que descendeixen del vessant nord del Montsec de Rúbies i la serra de Comiols.

20. A l'ombra del Montsec: Llarg itinerari situat entre el vessant nord del Montsec d'Ares i la carretera C-1311. Des de la Noguera Pallaresa mena cap a la Noguera Ribagorçana, aprofitant el pas natural de la vall de Sant Esteve de la Sarga. És el territori de l'antiga frontera entre la Catalunya Nova i la Catalunya Vella i per aquest motiu és molt ric en petites fortificacions entre paisatges que fins i tot denoten aridesa, però especialment solitud. El sector nord del recorregut ressegueix la carretera del Pont de Montanyana (ja a l'Aragó) fins a Tremp, des del qual es poden copsar grans panoràmiques sobre el Montsec, el Pirineu i la mateixa Conca de Tremp des dels punts núm. 7 i 15.

21. Entre l'embassament de Talarn i el congost d'Erinyà: Els paisatges de l'entorn de l'embassament de Sant Antoni posen de manifest els territoris difícils del secà a la Conca en contrast amb les làmines d'aigua que aporten verds regadius a les terres de Lleida. Pren diverses rutes des de l'eix central, a la Pobla de Segur, fins a Serradell i Aramunt, poblacions amb l'arquitectura característica de la repoblació medieval i de l'agricultura de secà en feixes, avui totalment desapareguda.

22. Ruta de la Vall dels Voltors: Des de l'A-14 a Areny parteix una ruta circular que duu a la Torre de Tamúrcia i Espluga de la Serra, passant pels abruptes barrancs que baixen del vessant sud de la serra de Sant Gervàs i dels conglomerats del pui de Lleràs. És representativa dels paisatges de la Terreta, on la gamma de colors terrígens en contrast amb els cultius i bosquíries són la característica principal.

23. Travessa de Boumort: Sortint d'Hortoneda per arribar a Montanissell, passant per sota el cap de Boumort (mirador núm. 66), des d'on es pot enllaçar amb l'itinerari a peu que mena al refugi de Cuberes. És un camí llarg i tortuós entre els replècs de les serres

Les nombroses carreteres secundàries de l'Alt Pirineu i Aran ofereixen una bona oportunitat de descoberta del paisatge. Javier Martin / Arxiu Ara Lleida

de Boumort i Carreu, de paisatges fonamentalment naturalitzats a partir d'antics terrenys de pastures i carrerades.

24. Les valls de Valira: La darrera ruta rodada permet visitar les poblacions de frontera amb Andorra resseguint les valls de Civís i Os de Civís. Són paisatges fronterers amb poblacions de pissarra encastades en el fons de valls estretes i de curt recorregut.

Itineraris no motoritzats

Els divuit itineraris descrits a continuació són aquells que només es poden fer a peu o en BTT, seguint parts d'alguns camins senyalitzats com a gran recorregut, petit recorregut o d'altres.

- 25. GR-11, el sender del Pirineu
- 26. GR-1, el sender transversal
- 27. GR-211, la circular de la Val d'Aran
- 28. GR-150, la circular del Cadí
- 29. GR-107, el camí dels Bons Homes
- 30. Carros de Foc
- 31. La Porta del Cel
- 32. De Vilac a tuc d'Armeros
- 33. De Capdella a Boí
- 34. De Cal Jan a la portella Blanca d'Andorra
- 35. De Santa Engràcia al pic de Lleràs
- 36. Del refugi de Cuberes al pic de Boumort
- 37. De Talló a Prullans
- 38. De l'Alzina al roc de Galliner
- 39. Congost de Mont-rebei
- 40. De Guils al refugi de Malniu
- 41. Transpirinenca
- 42. Pedals de Foc

25. GR-11, el sender del Pirineu: És un itinerari de gran recorregut, 378 km, que recorre el Pirineu per la seva vessant sud, des del Cantàbric fins al Mediterrani, travessant pics, valls, poblets, boscos i serralades de gran bellesa i valor natural. Creua el paisatge de les unitats Pastures de l'Alt Pirineu, Naut-Aran, Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici, Altes Nogueres, Solana de Baridà i Vall Cerdana.

26. GR-1, el sender transversal: És un itinerari de gran recorregut que travessa el Prepirineu català; passa per les unitats Rodalia d'Oliana, Vall de Rialb, Conca de Tremp i Montsec i travessa alguns dels congostos més espectaculars i feréstecs d'aquesta zona, com Mont-rebei o Trespons.

27. GR-211, la circular de la Val d'Aran: Parteix de Vielha en tots dos sentits i recorre els racons més amagats de les unitats Era Baisha Val d'Aran i era Nauta Val d'Aran i permet descobrir els meravellosos paisatges que engloba aquesta zona, rica en arquitectura, amb pobles pintorescs plens de tradició i de la cultura

pròpia de la vall. El tram de fons de vall ressegueix l'antic Camin Reiau, el camí d'origen romà que creuava la Val d'Aran, de Montgarrí al refugi Era Honeria, i comunicava els 33 pobles a través de senders locals.

28. GR-150, la circular del Cadí: Entorn de la serra del Cadí, des de la Seu d'Urgell a Alp, passant per Querforadat al sector nord i per Tuixén al sud. És la millor manera de descobrir la imponent serralada i els contrastos paisatgístics d'ambdues vessants. En part, coincideix amb el traçat de la ruta Cavalls del Vent, que recorre vuit refugis guardats del parc. El tram entre Estana i el refugi de prat d'Aguiló és un itinerari curt de gran representativitat per contemplar l'obaga del Cadí tot passant al peu dels cingles i les tarteres en el sector anomenat *serra Cabirolera*, entre el prat de Cadí i el camí que porta al pas dels Gosolans, prop del Comabona. Hi dominen els paisatges forestals dins les velles pinedes de pi negre, aclarits per petits prats a les collades que cal anar superant sota les canals. És molt adequat per observar la fauna i la flora d'aquesta unitat de paisatge, ubicada majoritàriament dins el Parc Natural del Cadí-Moixeró.

29. GR-107, el camí dels Bons Homes: Ofereix la possibilitat de recórrer les rutes de migració que van utilitzar els càtars, entre els segles XII i XIV, quan fugien de la persecució de la Croada i la Inquisició. El camí va del santuari de Queralt al castell de Montsegur, ja a Occitània, creuant paratges amb viles medievals, esglésies romàniques i castells. Aquesta és una ruta que, a banda del seu vessant històric, circula per la zona protegida del Parc Natural del Cadí-Moixeró. Es pot fer a peu, a cavall i, en la majoria de trams, també en BTT.

30. Carros de Foc: Travessa a peu al voltant de la unitat de paisatge Cims i Estanys d'Aigüestortes i Sant Maurici, creuant els paisatges més emblemàtics del parc nacional i pernactant en els nou refugis habilitats que hi ha. Passa per paisatges emblemàtics com els circs de Colomèrs i Saboredo, el pic d'Amitges, l'estany Long, Sant Maurici i els Encantats o el pla d'Aigüestortes. Rocam granític, valls d'origen glacial, zones lacustres d'alta muntanya i la vegetació i fauna alpina del parc nacional, són alguns dels trets més importants que es poden copsar en aquesta ruta. Si es fa a l'hivern, mitjançant esquís de muntanya o raquetes, la naturalesa del paisatge canvia completament i es poden comparar dos escenaris molt diferents d'un mateix territori.

31. La Porta del Cel: Travessa de muntanya pels refugis de Graus, Certascan, Pinet (França) i Vallferrera, al Parc Natural de l'Alt Pirineu. Es creuen els paisatges d'estanys glacials de blaus intensos i es puja a un dels cims més emblemàtics del Pirineu català, la pica d'Estats. És una ruta llarga i exigent que passa per dos miradors excel·lents: el del llac de Certascan (núm. 88) i el de la pica d'Estats (núm. 92). En els paisatges alpins de les Altes Nogueres, sortint i arribant al fons de les valls, encara es poden intuir els antics paisatges culturals, com a Noarre. Grans escenaris coronats per esmolades arestes granítiques i pissarrenques en una important zona lacustre.

Altres itineraris més curts i menys exigents permeten descobrir alguns dels paisatges més representatius de les diferents unitats sense haver d'efectuar grans travesses. Són els següents:

Les rutes en BTT són una bona oportunitat de descoberta del paisatge. Foment Torisme Val d'Aran / Arxiu Ara Lleida

32. De Vilac a tuc d'Armeros: Pel Naut Aran, permet assolir uns dels millors miradors de la Vall d'Aran, com són el tuc d'Arenho (núm. 29) primer i el tuc d'Armeros després, passant pel còth de Varradòs (núm. 33), enmig d'extenses pastures d'alta muntanya.

33. De Capdella a Boí: Seguint un tram del GR-11, l'itinerari permet observar els paisatges de la ruta tradicional, ramadera i de persones, entre aquestes dues poblacions de les Pastures de l'Alt Pirineu. Creuant el port de Rus, per damunt dels 2.600 m, es contemplen les extenses pastures poblades de ramats a l'estiu i els lluminosos rasos alpins encara lliures de l'estesa dels remuntadors mecànics.

34. De Cal Jan a la portella Blanca d'Andorra: Camí de frontera, contrabandistes i ramaders que ressegueix la part alta de la vall de la Llosa, un dels millors i més ben conservats paisatges al límit entre la Batllia i la Cerdanya. Paisatges forestals d'antigues fargues i carboners, carrerades que porten als cims de la frontera, cruïlla de camins de gran recorregut a la cabana dels Esparvers, i nus de torrents que descendeixen de l'estany de Montmalús.

35. De Santa Engràcia al pic de Lleràs: Entre les unitats La Treteta i Conca de Tremp. Ofereix grans panoràmiques sobre el

Prepirineu més occidental i els estreps pirinencs. Paisatges de conglomerat i vegetació de muntanya mediterrània.

36. Del refugi de Cuberes al pic de Boumort: Camí que es complementa amb l'itinerari rodut descrit anteriorment i que permet endinsar-se en els boscos de pi roig de la unitat Boumort-Collegats. Culmina amb un mirador de 360° al capdamunt de la serra de Boumort.

37. De Talló a Prullans: Camí molt còmode que permet passejar pels paisatges agrícoles de la Baixa Cerdanya, el paisatge fluvial d'un tram del riu Segre força ben conservat i en règim de protecció, així com acabar a Prullans, al peu de la solana de la Cerdanya amb els característics prats regats pels canals i tancats per les files de freixes, vimeteres i salzes.

38. De l'Alzina al roc de Galliner: Mirador de la vall d'Alinyà. Típica vall prepirinenca calcària amb pobles situats dalt de promontoris i extensos vessants a solana coberts de feixes.

39. Congost de Mont-rebei: Seguint un tram del GR-1, duu des de l'aparcament situat sota la Mare de Déu del Congost fins a la cua de l'embassament de Canelles. Esdevenen paisatges molt diferents si la làmina del pantà es troba alta o baixa. En el primer cas,

el paisatge producte del contacte entre l'aigua i les parets verticals de l'estret de Mont-rebei és d'una excel·lència inigualable.

40. Guils – Refugi de Malniu: D'uns 12 km, forma part del GR-11. Comença al bosc de Fontanera, una immensa pineda de pi negre alternada amb bedoll i moixera de guilla, que li donen tocs de color groc i vermell a la tardor. Vistes excepcionals de la Cerdanya. S'endinsa al bell mig del bosc i acabant amb la sorpresa de l'estany de Malniu al mig d'una fondalada. Just davant, es pot gaudir del roc de Lladres i, a la dreta, la serra Mascarella i el puig Farinós. Segons la llegenda, en aquest estany les bruixes i els bruixots es trobaven amb el diable i organitzaven sàbats les nits de Sant Joan. Des d'aquí es pot anar al refugi de Malniu, que té al davant l'estany Sec.

Els itineraris en BTT també són nombrosos a l'Alt Pirineu i Aran, alguns d'ells són força coneguts i exigents, mentre que d'altres tenen un abast més local. En destaquen dos:

41. Transpirinenca: Creua el Pirineu des de Llançà (Girona) a Irun (País Basc). Sis etapes travessen les unitats Vall Cerdana, Cadí, La Vansa, Plana de l'Urgellet, Massís de l'Orri - Valls de Castellbò i d'Aguilar, Pastures de l'Alt Pirineu i Sant Gervàs-Montcortès. La variant nord catalana recorre la vall cerdana i l'Urgell i ofereix itineraris locals que mostren les parts més rurals de les grans planes agrícoles al·luvials d'aquestes unitats.

42. Pedals de Foc: Ruta que consta de 220 km. Comença a la boca sud del túnel de Vielha cap al coll de Serreres, salta a la vall contigua i arriba a Llesp. D'allà i pel coll de Peranera, deixa l'Alta Ribagorça, passa al Pallars Jussà, que es travessa fins al coll del Triador, entra al Pallars Sobirà, en direcció a Espot, d'on, en direcció nord i després oest, es dirigeix a Montgarri, entra un altre cop a la Val d'Aran i finalitza el recorregut a Vielha.

134

6.2. Punts d'observació del paisatge

Dels 123 punts d'observació identificats, se n'han prioritzat i descrit vint, ja sigui per les àmplies panoràmiques que ofereixen o per la singularitat del paisatge que es pot contemplar. La resta de miradors es descriuen a les unitats de paisatge corresponents.

Punts d'observació i gaudi del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran:

1. Còth de Baretja
2. Congost del Mont-rebei
3. Guardader deth Portilhon
4. Guardader d'Arres
5. Montservós
6. Guardader de Les
7. Bausen
8. Guardader de Vilamòs
9. Puig de Sant Alí
10. Canejan

11. Sapeira
12. Guardader de Betlan
13. Coll de Montllobar
14. Casau
15. Les Collades
16. Vilac
17. Durro
18. Lo Portús
19. Coll de la Creu de Perves
20. Castell de Mur
21. Saut deth Pish
22. Taüll
23. Estany de Mar
24. Presa de Cavallers
25. Santa Engràcia
26. Tuc d'Arenho
27. Arties
28. La Casa Encantada
29. Còth de Varradòs
30. Llimiana
31. Cascada de Sant Esperit
32. Tuc de Maubèrme
33. Circ de Colomèrs
34. Congost d'Erinyà
35. Estavill
36. Vaquèira
37. Castelló Sobirà de Sant Miquel de la Vall
38. Mirador de Ruda
39. Castell d'Orcau
40. Portarró d'Espot
41. Claverol
42. Mare de Déu de Fa
43. Estany de Montcortès
44. Refugi d'Amitges
45. Mirador de Sant Maurici
46. Capdella
47. Estany Gento
48. Sant Quirí d'Anca
49. Bretui
50. Collada d'Atlars
51. Pujol
52. Llessui
53. Coll de Comiols

54. Castell de Llordà
55. Sorpe
56. Son (km 1)
57. Malmercat
58. Castell de València d'Àneu
59. Cap de Boumort
60. Castell de Lort
61. Santuari de Carrànima
62. Tornafort
63. Ermita de Sant Beado
64. Gavarra
65. Despoblat de la Santa Creu
66. Torreta de l'Orri
67. Coll de Jou
68. La Guàrdia d'Ares
69. Despoblat fortificat del Pui
70. Peramola
71. Sant Salvador del Corb
72. Mirambell
73. Lo Coscollet
74. Roca de Castellar
75. Mare de Déu de Castell-Ilebre
76. Sant Antoni del Castell d'Oliana
77. Santa Fe d'Organyà
78. Coll de Roc Picó
79. Certascan
80. Lo Cogulló de Turp
81. Congost de Trespunts
82. La Parròquia d'Hortó
83. Pica d'Estats
84. Port de Cabús
85. L'Alzina d'Alinyà
86. Castellciutat
87. Pla de les Forques
88. Ossera
89. Sant Antoni de Cerc
90. Coll de Bancs
91. Mirador de la Trava
92. Mirador de l'Arp
93. Estamariu
94. Torreta de Cadí
95. Estanys de la Pera
96. Santa Maria de Josa
97. Aristot

98. Coll de Josa
99. El Queraforadat
100. Refugi del Pradell
101. Prat de Cadí
102. Santuari de Bastanist
103. Lles de Cerdanya
104. Viliella
105. Montellà
106. Puigpedrós
107. Coll de la Trapa
108. Puigcerdà
109. Castell de Llivia
110. Collada de Toses
111. Cardet
112. Unha
113. Arsèguel
114. Urús
115. Fígols
116. Pla de Negua
117. Ermita de Sant Salvador d'Irgo
118. Castellviny
119. Port de la Gelada
120. Castell de Toloriu
121. Tossa d'Alp
122. Port d'Erta
123. Cap de Vaquèira

Bausen (7): Situat en aquesta mateixa població de la unitat Era Baisha Val d'Aran, en la zona coneguda com a coret, permet contemplar les muntanyes que envolten aquesta unitat de paisatge atlàntic, des del costat francès fins al Montludé i el còth de Baretja. Es tenen perspectives del mosaic agroforestal de la plana fluvial del Garona al seu pas per Les i Bossòst, l'única sense urbanitzar de la Val d'Aran, i de la vall transversal del riu Toran, amb els uns boscos humits espectaculars.

Sapeira (11): És un nucli talaia, construït en una carena amb vistes franques a nord i sud. El mirador del castell, com és conegut aquest punt d'observació, es troba a la plaça de l'església. Des d'aquí s'observa directament la serra de Gurp amb la paret d'en Turmeda en primer terme, on habita una important colònia de voltors; també es tenen àmplies panoràmiques de tota la unitat de paisatge La Terreta, la serra del Montsec, amb els congostos de Terradets, i la conca de Tremp i la muntanya de Sant Corneli. Tanca la visual la serra de Boumort, en segon terme.

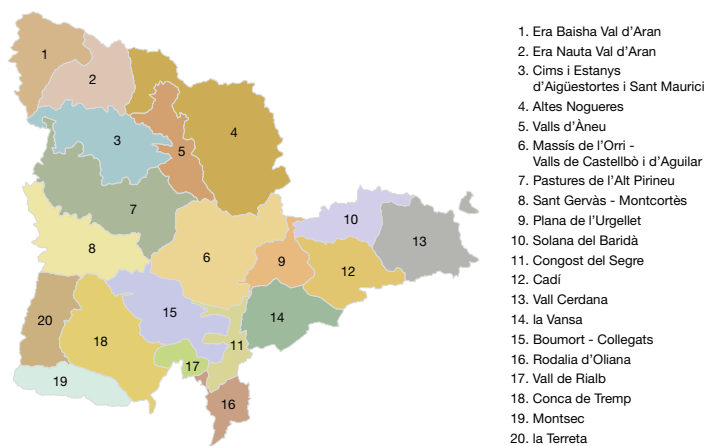
Coll de la Creu de Perves (19): La carretera N-260 entre el Pont de Suert i la Pobla de Segur ofereix àmplies panoràmiques des del punt quilomètric 333, conegut com la Creu de Perves. L'obertura

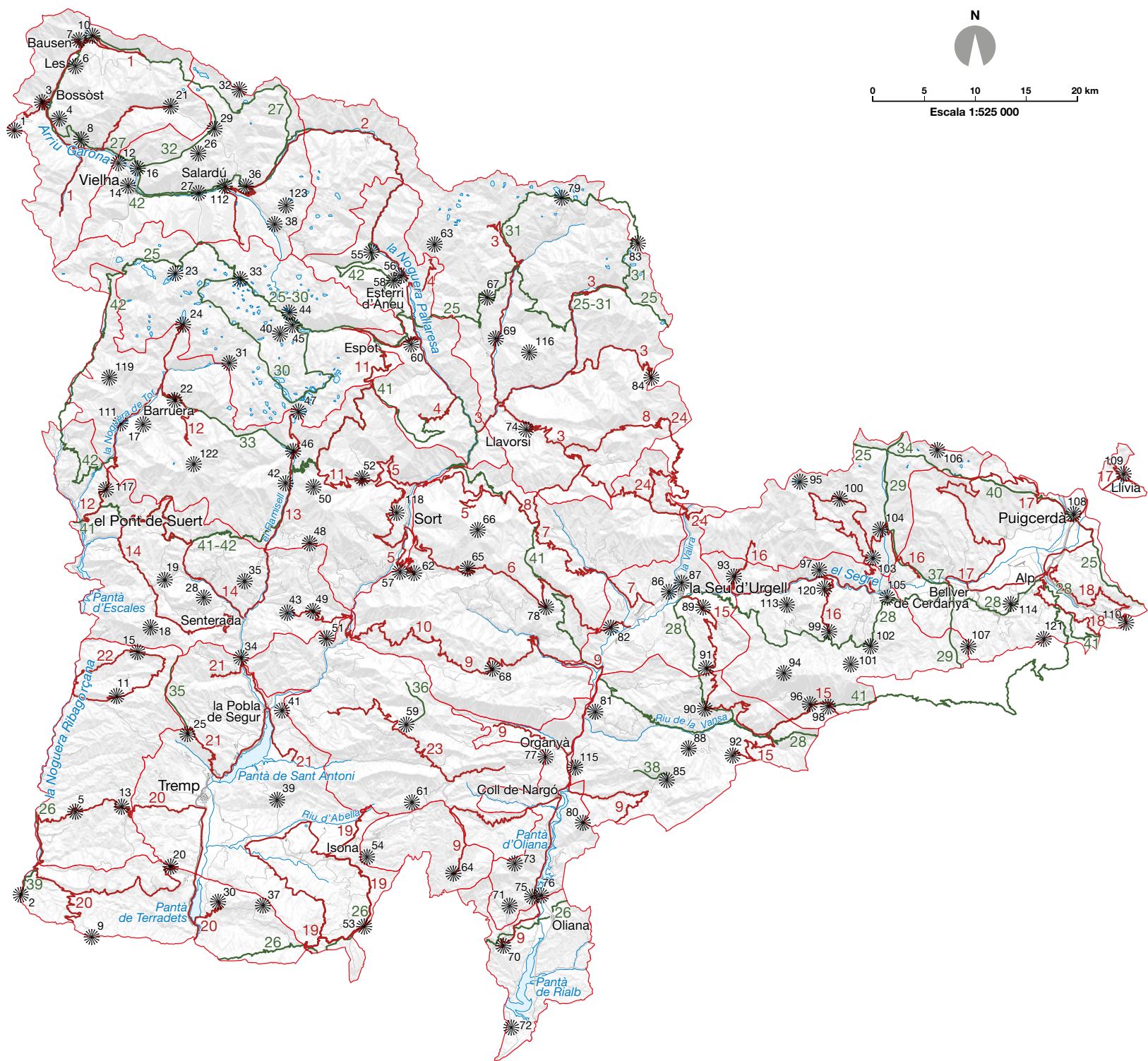
Mapa de punts d'observació i itineraris

La numeració dels itineraris i miradors correspon a les taules del present capítol.

- Mirador
- Itinerari motoritzat
- Itinerari no motoritzat

Unitats de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran

137

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- ★ Cap de municipi

visual a la plana agrícola d'Adons i Corroncui, amb nombrosos prats de dall i pastures, es veu tancada pel vessant més boscos de les cingleres calcàries de Sant Gervàs, al sud. La sinuositat de la carretera i els nombrosos pobles encimbellats i compactes d'aquesta zona confereixen un caràcter identitari a tot el trajecte.

Castell de Mur (20): Una de les fites del paisatge i referent visual emblemàtic del Prepirineu que sempre s'ha considerat la frontera simbòlica entre la Catalunya musulmana del Montsec i la cristiana de la conca de Tremp. El mirador de la torre de l'homenatge, com es coneix aquest punt d'observació, forma part d'un conjunt medieval format pel castell i la col·legiata de Santa Maria, declarat Monument Històric-Artístic d'Interès Nacional. Aixecat a la roca, aquest castell té vistes directes sobre la serra del Montsec i corona el cim d'un turó de 800 m sobre el pantà de Terradets.

Taüll (22): L'ermita de Sant Quirze de Taüll està situada en una balconada natural a més de 1.600 m d'altitud que ofereix excepcionals vistes de la vall de Boí. L'accés es fa per un camí que surt prop de la urbanització del pla de l'ermita, del complex de turisme Boí Taüll Resort. Els campanars romànics dels poblets envoltats per prats de dall i el *bocage* de fons de vall caracteritzen les vistes d'una de les valls més emblemàtiques de l'Alt Pirineu i Aran.

Cascada del Sant Esperit (31): Situada al cor del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, és un magnífic exemple geomorfològic de l'acció de l'aigua sobre el llit del riu, que té aquí un perfil escalonat característic, amb les conegudes marmites de gegant. A sobre de la roca bombada, a prop del refugi del planell d'Aigüestortes, hi ha un mirador que permet contemplar tota la vall del riu, envoltada de prats de pastures i boscos de pi negre, i tancat a la vegada per les altes muntanyes, amb un marcat contrast geològic i vegetal entre l'obaga i la solana. Tot i que l'accés es fa a peu, el recorregut permet descobrir un dels paisatges amb més renom de l'Alt Pirineu i Aran.

Congost d'Erinyà (34): Vall estreta entre penya-segats formada pel pas del riu Flamisell. La carretera antiga, que passà a denominar-se N-260a quan es va construir el túnel que evitava el congost, es va convertir en un espai per als vianants que volien gaudir de l'indret, de força espectacularitat, amb el pas de vehicles motoritzats restringit. Aquest punt és un mirador excel·lent dels contraforts pirinencs i les planes interiors.

Vaquèira (36): Les corbes de la carretera d'accés a l'estació d'esquí de Baqueira-Beret permeten tenir excel·lents vistes de la unitat de paisatge Era Nauta Val d'Aran, amb la serralada de la Maladeta

El mirador de Bausen ofereix una panoràmica del fons de vall d'Era Baisha Val d'Aran. Rafael López-Monné / IDAPA

i l'Aneto i la vall lateral penjada de Ruda i la vall de la Bonaigua. Alta muntanya de cims escarpats, nevats a l'hivern, i extensos boscos de coníferes que es combinen amb una vall que ha patit una intensa dinàmica d'urbanització dels pobles i on han aparegut algunes de les anomenades pletes al voltant de l'estació d'esquí.

Mare de Déu de Fa (42): Ermita situada a gairebé 1.600 m d'altura sobre la Vall Fosca. A part de ser un important punt de trobada, des d'aquest punt d'observació es poden veure l'estretor de la vall, els tons foscos de la vegetació, el curs alt del riu Flamisell, el nucli de la Torre de Capdella i la seva central hidroelèctrica, i la serra d'Altars, que tanca les vistes a l'est i és presidida pel Montsent de Pallars, cim emblemàtic de la vall.

Mirador de Sant Maurici (45): Situat en el camí que comunica les dues vessants de la vall del riu Escrita, és un lloc únic per contemplar el relleu del voltant. Hi ha un quadre d'orientació que ajuda a identificar els cims més emblemàtics. La ruta d'accés, que s'ha de fer a peu, creua el cor del parc nacional i permet travessar tot un compendi de llacs dispersos per la vall del riu de Ratera, fins arribar a l'estany de Sant Maurici amb els Encantats reflectits a les aigües. El paisatge de l'alta muntanya del parc nacional s'hi veu en estat pur.

Son (km 1) (56): Des de la carretera d'accés al nucli de Son es tenen vistes sobre el *bocage* agroforestal característic de l'extensa i encara cultivada plana d'Àneu, en un indret on es poden observar els diferents aiguabarreigs de la Noguera Pallaresa amb els rius de les valls secundàries (Son, Bonaigua, Unarre), especialment cabalosos amb el desgel primaverenc; unes vistes característiques de la vall d'Àneu tancades a l'est per la serra de Campirme, amb l'emblemàtic «lo Calvo».

Santuari de Carrànima (61): És el punt més alt de la serra de Carrànima, que separa les valls del riu Abella, al nord, i el barranc de Fonguera, al sud. Des d'aquí es tenen vistes espectaculars de la rocosa serra de Càrreu i de les extenses masses forestals de la serra de Boumort, al nord. A l'est, s'obre la zona agrícola de la conca de Trep, amb l'emblemàtica muntanya de Sant Corneli, mentre que a l'oest es tenen vistes precioses de Bòixols, Coll de Nargó i la serra del Port del Compte, que tanca les visuals. S'hi observa la diversitat de paisatges del Prepirineu.

Tornafort (62): Sobre la ribera de Sort, situat en un exemple de nucli pallarès agrupat, a 1.300 m d'altura, que encara conserva l'estructura tradicional. Les vistes permeten descobrir el mosaic agroforestal i el bosc de ribera en galeria de l'àmplia plana fluvial de la Noguera Pallaresa en aquest punt, amb prats de dall i vernedes. La torreta de l'Orri tanca les visuals al nord-est, amb el traçat zigzaguejant de la carretera del port del Cantó i dels nombrosos poblets que la ressegueixen en primer terme.

Despoblat fortificat del Pui (69): Les restes medievals de Sant Martí del Pui són un mirador fantàstic de la vall de Cardós. Es poden observar les famoses culties d'Arròs i els seus característics

prats de dall creuats per la Noguera de Cardós i el seu bosc de ribera, que ofereixen un paisatge en mosaic amb un cromatisme molt variat.

Mirambell (72): Petit nucli que ofereix vistes impactants de la Baronia de Rialb, amb el pantà i la seva cua que arriba fins als plans de Bassella, Nuncarga i Tragó, on l'agricultura continua sent l'ús dominant i genera un mosaic ric en cromatismes canviants. Les formes sinuoses del pantà de Rialb s'allarguen fins a la serra de l'Aubenç i el pantà d'Oliana, on les formacions rocoses escarpades tanquen les visuals al nord.

Coll de Bancs (90): S'hi observa la vall del riu de la Vansa, des del Montsec de Tost fins a Fígols i Tuixent, amb el Cadinell en primer terme a l'oest i l'escarpada i seca cara sud de la serralada del Cadí retallada al fons. La proximitat a la serralada i la facilitat d'accés motoritzat fan d'aquest mirador un dels més emblemàtics de la zona.

Mirador de la Trava (91): Situat prop d'Adraén, des d'aquí es té una bona panoràmica de la unitat de la plana de l'Urgellet, amb la Seu d'Urgell i les zones agrícoles del pla de Sant Tirs i Alàs, el Baridà i una part de la cara nord del Cadí. Es poden resseguir les valls dels rius Valira i Bescaran fins a la frontera andorrana, observant un paisatge que barreja l'ús històric agrícola i ramader amb el comerç i les infraestructures frontereres.

Mirador de l'Arp (92): S'hi accedeix amb una petita passejada des de l'estació d'esquí de Tuixent - La Vansa, creuant el prat de l'Arp, un bon exemple de pradell de muntanya mediterrània obert cap al nord, des d'on es pot gaudir d'una extensa panoràmica sobre la serralada pirinenca. S'hi poden distingir els pobles que són al fons de la vall del riu de la Vansa: Cornellana, Fòrnols, Sorribes o Ossera, i una àmplia faixa de muntanyes presidides pel Cadí, a l'oest. És un dels millors punts per observar les escarpades canals de la cara sud d'aquesta serralada, però també és un bon mirador dels cims pirinencs fronterers.

Lles de Cerdanya (103): Aquest nucli cerdà té una panoràmica de la cara nord del Cadí, amb les canals rocoses i les extenses masses forestals, i de la vall del riu Segre al seu pas per Martinet. A més, al nord, l'emblemàtica tossa Plana de Lles emmarca el paisatge de prats de dall i boscos de la zona i, a l'est, la Batllia primer i la plana cerdana després s'obren amb el mosaic de cultius, masos, pobles i noves urbanitzacions que les caracteritzen.

Castell de Llivia (109): Es troba a la part superior del puig de Llivia, als peus del qual es va erigir la moderna vila de Llivia. S'hi accedeix seguint un petit sender des de la part alta del vial. Excel·lent punt d'observació de la plana cerdana i de la Cerdanya francesa, amb la serralada pirinenca i la Tosa d'Alp i les penyes altes del Moixeró. Aquí, el paisatge de les noves urbanitzacions i el comerç transfronterer agafen tot el seu protagonisme, amb la vila encimbellada de Puigcerdà en primer pla.

7. Avaluació del paisatge

La orografia de terreny fa que el paisatge al voltant de Talarn estigui format per una barreja de camps i petits espais forestals. Rafael López-Monné

L'avaluació del paisatge consisteix en l'elaboració d'una anàlisi de les debilitats, amenaces, fortaleses i oportunitats del conjunt del paisatge de l'Alt Pirineu i Aran en clau paisatgística, considerant quatre aspectes del paisatge estudiades prèviament: el paisatge actual, els seus valors, les dinàmiques i els factors que incideixen

en el paisatge i la seva possible evolució futura (aspectes descrits en els capítols 3 i 5 d'aquest bloc). Aquest capítol tracta només aquells aspectes de l'Alt Pirineu i Aran d'escala més àmplia o més rellevants per la seva representativitat o transcendència.

7.1. Debilitats

- L'abandonament de les activitats agrícoles i ramaderes, especialment en els pobles més mal comunicats. Aquest fet és una conseqüència del declivi demogràfic i econòmic fruit de la no integració dels sectors productius tradicionals amb els emergents. El resultat és un abandó generalitzat dels paisatges menys productius que ha provocat l'embosquinament de les parcel·les no mecanitzables i la degradació dels prats de dall en els camps més planers i fèrtils dels fons de vall.
- La substitució gairebé completa d'una base econòmica i productiva centrada en el sector primari per un turisme que s'ha basat fonamentalment en les activitats lúdiques focalitzades en molt pocs punts d'interès (especialment les pistes d'esquí alpí i el parc nacional). Això ha provocat el creixement urbanístic desordenat en algunes zones i la concentració massificada de visitants en d'altres.
- Les transformacions en el paisatge provocades per la indústria hidroelèctrica han creat impactes difícils d'integrar. D'una banda, l'alteració dels cicles hidrològics dels febles paisatges lacustres alpins; de l'altra, la profusió d'embassaments construïts a les valls de la Noguera Ribagorçana, la Noguera Pallaresa i el Segre, i, finalment, l'estesa de línies elèctriques que condueixen l'energia a altres parts de Catalunya.
- Els processos d'homogeneïtzació, banalització, desestructuració i urbanització del paisatge com a resultat de l'especialització productiva dels espais de l'Alt Pirineu i Aran. L'aforestació dels prats protegits de bona part dels vessants afavoreix l'homogeneïtzació del paisatge. Les estacions d'esquí alpí, que ocupen àrees de mitja i alta muntanya, fora de temporada es converteixen en llocs buits i en molts casos amb espais banals i desestructurats que poden augmentar si les projeccions de canvi

Algunes infraestructures elèctriques vinculades a la indústria hidroelèctrica, com les línies i les subestacions elèctriques, han alterat la imatge del paisatge. Observatori del Paisatge

climàtic fan inviable moltes de les instal·lacions. Les limitacions de sòl planer comporten una urbanització dels fons de vall amb transformacions que no sempre tenen en consideració el lloc.

- La manca de relleu generacional, especialment als pobles més petits, afavoreix la consolidació de «nuclis fantasma», amb habitatges molt ben conservats però buits la major part de dies de l'any.
- El creixement del teixit suburbà que ha acabat afectant les figures, els perfils i la morfologia original de moltes poblacions de l'Alt Pirineu i Aran, ja que no ha respectat les geometries, els volums i l'estil arquitectònic vernacular. Això passa concretament als nuclis d'Oliana, Organyà, Santa Magdalena, Riu de Cerdanya, Montferrer, Bor, Urús, la Valira, Pi, Alàs, Beders, Tartera, Castellciutat, Das, la Seu d'Urgell, Martinet, Baltarga, Prats, Aravell, Riu de Santa Maria, Baro, Bellver de Cerdanya, Alp, el Pont de Bar, Prullans, el Vilar d'Urtx, Urtx, Olopte, Soriguerola, Queixans, All, Cortàs, les Pereres, Vilallobent, Ger, Age, Bolvir, el Pont de Suert, Sant Martí d'Aravó, Puigcerdà, Saneja, Guils de Cerdanya, Llivia, Cereja, Llavorsí, Arties, Betren, Tredòs, Vielha, Salardú-Pujo, Gausac, Mont, Bossòst, Les, Montcorbau, Ribera de Cardós, Ainet de Cardós, Espot, Esterri d'Àneu, Escaló, la Guingueta d'Àneu, Alós d'Isil, Sort, Rialp, Espui, Vilaller, Lles de Cerdanya, Prats i Sansor, Masella, Saga, Tremp, la Pobla de Segur i la Molina.
- La construcció d'urbanitzacions vinculades a les pistes d'esquí amb una gran superfície artificialitzada que crea una imatge desnaturalitzada del territori.
- La manca de rendibilitat econòmica de moltes forests comunals condueix a l'abandonament de la gestió silvícola que ha estat la responsable fins avui de l'actual estructura i dimensió de la massa forestal. Aquest fet ha donat lloc –i així ho continuarà fent

El continuum forestal per l'abandonament de les activitats agroforestals pot amenaçar nombrosos pobles pirinencs per risc d'incendi. Observatori del Paisatge

- a mitjà termini- a l'increment de combustible en solanes propenses als incendis forestals i a la possible propagació de plagues en boscos malalts per l'afebliment dels individus, que han de competir entre ells.
- El baix reconeixement del paisatge prepirinenc sec. L'imaginari col·lectiu deixa de banda paisatges de gran vàlua amagats entre les serres exteriors prepirinenques.
 - Les polítiques de gestió excessivament conservacionistes d'alguns espais naturals protegits des del punt de vista dels ecosistemes, en uns espais que són considerats naturals però que tenen una llarga història d'intervenció humana.
 - L'ocupació desmesurada dels fons de vall i els vessants exposats al risc. Alguns dels desenvolupaments urbanístics recents s'han fet sense disposar de la cartografia a gran escala de les zones inundables i dels corredors d'allaus, o bé no s'ha estat curós a l'hora de tenir-la en compte.
 - Les dificultats de comunicació viària i telemàtica no ajuden a fixar-hi la població ni a atraure'n de nova que s'instal·li a viure al Pirineu per fer front al despoblament.
 - Les entrades i sortides als nuclis urbans amb paisatges banals i sense coherència estètica, convertides en vies que sovint serveixen d'aparador comercial i d'oferta de serveis, destinats sobretot als conductors. Al mateix temps, la via pública d'aquestes entrades sol presentar uns acabats de mala qualitat, ja sigui en relació amb el mobiliari urbà, les voreres o la caòtica disposició en l'espai d'artefactes diversos com ara fanals i semàfors, pals de suport del cablatge del telèfon, pals i torres d'esteses elèctriques, etc. Aquesta tendència es manifesta en general a les principals poblacions de l'Alt Pirineu i Aran, però més significativament a les entrades dels nuclis urbans d'Alp (per l'est i l'oest), Aravell, Arties (per l'est), Baltarga (per l'est), Beders, Bellver de Cerdanya (per l'est), Betren (per l'est), Bolvir (per l'oest), Bossòst (pel sud), Castellciutat (pel nord i sud), Das (per l'est), Ger (per l'est), Les (pel nord), Montferrer (pel nord i sud), Oliana (pel nord i sud), Organyà (pel sud), Pi, Prats (per l'est), Prullans, Puigcerdà (per l'est i el sud), Queixans (pel nord i el sud), Salardú-Pujo, Vaquèira (per l'est i l'oest), Vielha-Mijaran (pel nord), Vilallobent (per l'oest), el Vilar d'Urtx (per l'est i l'oest), la Seu d'Urgell (per l'est i l'oest), Espòt (pel sud i l'est), la Guingueta d'Àneu (pel sud), Prats i Sansor (per l'est), Espui (per l'est), la Molina (pel nord), Sort (pel sud) i Alós d'Isil (pel sud i l'est).

El creixement urbà amb patrons arquitectònics d'estètica i funcionalitat sense relació de continuïtat amb els nuclis històrics és una amenaça pel paisatge de l'Alt Pirineu i Aran. Observatori del Paisatge

- Les construccions aïllades en sòl no urbanitzable, vinculades a l'activitat agrària o als serveis, com ara moderns coberts de maquinària, granges, naus o fàbriques, que s'han construït sovint sense tenir en compte les característiques de l'entorn que les acull. Tot i que aquestes construccions ajuden a mantenir l'activitat agrícola, algunes provoquen impactes visuals en entorns d'alta qualitat paisatgística.
- La insuficiència de projectes de valoració del paisatge agrari amb objectius turístics.
- La presència minoritària de professionals especialitzats en la valoració del paisatge i en la cultura del territori dins el sector turístic.
- La percepció per una part de la població local que les figures de conservació i gestió del paisatge suposen una limitació per al desenvolupament econòmic.

7.2. Amenaces

- L'envelliment progressiu i ràpid de la població a molts nuclis pot comportar, a la llarga, la desaparició de la majoria dels petits pobles allunyats dels fons de vall o bé la substitució dels habitants per d'altres que hi resideixin només de manera temporal. Aquest procés de transició demogràfica pot acabar provocant la manca de transmissió de coneixements associats a les activitats que tenen estrets lligams amb la construcció, la conservació i la gestió del paisatge.
- L'abandonament de les activitats del sector primari agrícola i ramader de caire extensiu. Si les noves polítiques agràries no hi posen remei a temps, pot comportar una pèrdua de la diversitat de paisatge agrari.
- La transformació irreversible de les closes de la unitat Vall Cerdana i de les estructures en *bocage* de bona part dels fons de vall del Pirineu, amb un gran interès natural i paisatgístic, pels canvis en els tipus de conreu o bé afectades pels creixements urbanístics.
- El progressiu augment d'extensió, especialment a les solanes del sector meridional, d'una massa forestal molt densa i vulnerable als incendis forestals com a conseqüència de la colonització espontània, de vegetació arbòria i arbustiva, de les antigues zones agrícoles i de pastura o de la densificació de boscos en devesa.
- L'increment de temperatures a mitjà termini que apunten la majoria de projeccions climàtiques, combinat amb l'expansió dels boscos de coníferes i dels matollars, suposaran un augment del risc d'incendis forestals. Cal tenir present que al Pirineu hi ha algunes de les zones de Catalunya amb una major dificultat d'accés a causa de la llunyania de les zones forestals respecte als eixos viaris principals, les condicions adverses del terreny i les dificultats per a la conservació de la xarxa de pistes i camins veïnals. Aquest fet pot dificultar enormement les tasques d'extinció en cas d'incendi.
- Els canvis del patró format pel collage de pobles petits, prats, camps i boscos. Es preveu una desaparició progressiva de l'areal (espai rural que envolta els nuclis de població) deguda a l'abandonament dels horts i els prats a l'entorn immediat dels nuclis de població per l'expansió de l'espai urbanitzable i també per la colonització de la vegetació natural de conreus abandonats i dels antics espais de pastura més propers als espais habitats.
- La disminució progressiva de la cabana ramadera d'interès paisatgístic, ecològic i socioeconòmic.
- El creixement urbà amb patrons arquitectònics d'estètica i funcionalitat sense relació de continuïtat amb els nuclis històrics.
- Les propostes de creixement urbanístic que aprofiten les dinàmiques econòmiques existents al voltant d'algunes activitats, com les estacions d'esquí, i es basen en un aprofitament intensiu, i sovint poc respectuós, dels recursos i el territori, tenint poca cura en la integració en el paisatge. Són projectes i propostes contraposades a la filosofia del turisme rural i excursionista que tradicionalment ha visitat aquests paratges i que, alhora, són difícils de desconcentrar dels períodes tradicionals d'ocupació turística (hivern-estiu) per tal de diversificar la demanda i evitar un excés d'especialització econòmica del territori.
- L'augment i la concentració temporal del nombre de visitants. La massificació mal gestionada pot comportar processos d'erosió del sòl, danys sobre la vegetació, alteracions en el comportament de la fauna, abocaments de residus i altres impactes que caldria evitar. És important donar a conèixer els paisatges pirinencs de manera que el flux de visitants sigui una oportunitat en la gestió del paisatge i no pas un impacte.
- El previsible canvi climàtic dels propers decennis genera dubtes raonables sobre la viabilitat de les estacions d'esquí, especialment de les situades a cotes més baixes. Aquesta amenaça s'ha

Aspecte del poble prepirinenc abandonat de Colldarnat, a la vall de la Vansa. Observatori del Paisatge

Molts dels nous creixements urbans de la Vall Cerdana han alterat profundament l'antiga imatge dels pobles pel que fa a l'estil arquitectònic vernacular. Observatori del Paisatge

de convertir en oportunitat vers la reorientació de les activitats d'aquests equipaments i la seva inserció en el paisatge, factor que actualment no es té en compte.

- La degradació d'elements patrimonials d'interès que, per la seva dispersió en el territori, fan difícils les tasques de conservació (esglésies romàniques, masos, restes arqueològiques).
- La conurbació dels pobles i l'homogeneïtzació urbana dels fons de vall. La forta competència pel sòl pla en els fons de les valls ha donat lloc a la transformació dels usos agrícoles i ramaders en industrials i residencials damunt de les millors terres de conreu. Al mateix temps, es desplacen o s'eliminen unes activitats de gran rellevància en el paisatge.

144

És important evitar que la instal·lació d'activitats econòmiques al llarg dels principals eixos viaris creï paisatges periurbans banals. A la imatge, zona industrial al costat de l'N-260. Observatori del Paisatge

- La progressiva instal·lació d'activitats econòmiques i equipaments al llarg dels principals eixos viaris contribueix a incrementar l'aparició de paisatges periurbans banals, del tipus carretera aparcador.
- La pèrdua de l'harmonia arquitectònica per mitjà d'impactes visuals derivats d'edificacions inapropiades, la modificació dels perfils de molts pobles i la transformació d'antigues edificacions en habitatges residencials sense cura en la integració amb el paisatge urbà i rural.
- L'aparició progressiva de nuclis i edificacions aïllades que no tenen en compte el paisatge de l'entorn com a conseqüència de la construcció de noves edificacions sense gaires mesures d'integració paisatgística ni de completió.
- Les vistes a la façana del darrere dels nuclis (*skybacklines*) que ofereixen els traçats de les noves variants perimetrals i que poc o gens tenen a veure amb la façana del davant, sempre més ordenada i cuidada.
- L'absència de gestió d'espais inclosos en el Pla d'espais d'interès natural pot comportar el deteriorament dels valors pels quals es va protegir aquell espai, fins i tot els paisatgístics.

7.3. Fortaleses

- La grandiositat i la variabilitat dels paisatges de l'Alt Pirineu i Aran, que van des de les àmplies valls i conques interiors fins als cims més alts i paisatges lacustres de la zona axial. L'existència d'un alt Pirineu de naturalesa silícica amb un relleu construït a través de les successives glaciacions i amb cobertes vegetals denses i en constant expansió contrasta amb el Prepirineu calcari d'engorjats i cingleres que separen remotes valls amb pobles diminuts i paisatges mediterranis de muntanya. Algunes de les singularitats morfològiques més destacables són la vall d'Artiga de Lin, els cims d'Aigüestortes, la serra del Cadí i la conca de la Terreta. Entre els congostos, destaquen Escales, Malpàs, Collegats, Erinyà, Mont-rebei, Oliana, Terradets i Trespunts. Alguns d'aquests han estat aprofitats per la indústria hidroelèctrica i ara tenen preses que formen extenses làmines d'aigua.
- L'existència d'espais protegits, sota diferents figures de protecció, que, per regla general, posseeixen uns elevats valors ecològics, estètics, culturals, socials i simbòlics. Aquest reconeixement suposa un compromís per a la conservació dels valors naturals i paisatgístics d'aquests territoris i una garantia de la continuïtat dels seus valors, a la vegada que constitueixen un atractiu important per a l'activitat econòmica principal de la zona, el turisme. En l'àmbit del Catàleg de paisatge de l'Alt Pirineu i Aran, en destaquen el Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, i els parcs naturals del Cadí-Moixeró i l'Alt Pirineu i Aran.
- Les característiques del relleu d'aquest territori fan possible l'abundància de conques visuals que permeten abastar des de paisatges locals fins a d'altres de més generals. A la vegada, la varietat de cromatismes, formes i textures configura fons escè-

*Els paisatges de l'aigua de l'Alt Pirineu i Aran són d'una gran bellesa, ja siguin naturals o antropitzats. A la imatge, el riu Garona al seu pas per Arties.
Jaume León / Arxiu Ara Lleida*

nic que emmarquen paisatges naturals de gran valor i que se succeeixen a l'horitzó, amb un perfil fàcilment identificable per la població; els exemples més destacables a l'Alt Pirineu i Aran són el Cadí, el Montsec, la serra de Sant Gervàs, la serra de Boumort, entre molts d'altres. També cal esmentar els cims amb una forta càrrega simbòlica, com el Montardo, el Montsent de Pallars, la tossa Plana de Lles, la muntanya de Sant Corneli, la Geganta Adormida o la pica d'Estats.

- La importància dels paisatges de l'aigua, que són, sens dubte, uns dels que més valor estètic concentren. Sovint generadors de llegendes i mites, la seva significança per a les societats humanes és ben manifesta. Els cursos fluvials, des del riu més gran a la riera més modesta, els meandres, els aiguamolls i també llacs, estanys i pantans, formen sistemes que sintetitzen excel·lentment l'estètica del paisatge com a interacció entre natura i cultura.
- La presència de nombrosos salts d'aigua, a causa de l'orografia i el desgel primaveral, especialment reconeguts pel dinamisme que aporten al seu paisatge associat o per formar espectaculars cascades de gel a l'hivern. En són exemples: eth Saut deth Pish, de 35 m de desnivell a la Val d'Aran, els uelhs deth Joeu, la cascada de Riumalo, la cascada del riu Rialb a Bóixols, la cascada de la vall de Riquèrna i el barranc de l'Infern, entre d'altres.
- El conjunt de boscos d'una gran singularitat, com la mata de València d'Àneu, avetosa única en el conjunt d'avetoses a Catalunya per la seva extensió i les seves qualitats paisatgístiques; el bosc de Baricauba, també gran extensió d'avets amb una important densitat; i també el bosc de Virós; els boscos de Sant Joan de l'Erm, l'obaga del Cadí; l'avetosa de Riu; les obagues del Port del Comte; la serra de Boumort; l'obaga del Montsec; l'obaga de la vall de la Molina, des de la collada de Toses; el bosc d'Aubàs; la fageda dera Artiga i la de Toran; bosc de Selves de Lladorre; els boscos de la vall del riu Santa Magdalena; les obagues de Bonabé; els boscos de l'obaga del massís de l'Orri i dels seus barrancs de llevant (el bosc Reial i els dels Tres Comuns a Roní, l'obaga de Montartó, les obagues de Llagunes i Rubió i el bosc de la Mata d'Ars); els boscos de la capçalera de la vall de Barravés (bosc Negre); el bosc dera Contesa i bòsc dera Èria; i el bosc del Forat del Gel i obaga de Llebreta.
- L'estructura urbana original de molts nuclis urbans configurada per un important i interessant patrimoni arquitectònic que ha perdurat fins avui adaptant unes formes, utilitzant uns materials i buscant la continuïtat, la qual cosa aporta autenticitat i identitat.

- La conservació, la diversitat i la bellesa conjunta de l'entorn i dels elements que formen el paisatge agroramader del fons, la mitja i l'alta muntanya que, en bona mesura i malgrat tot, és una conseqüència del procés de marginalització productiva que l'agricultura i la ramaderia experimenten a partir de la segona meitat del segle xx, quan queden fora dels circuits de comerç nacional i internacional.
- Les pastures d'estiu i de prats de dall, pel valor productiu i estètic. Entre les pastures destaquen les del plan de Beret, els plans de Boavi i de Boet, els rasos del Cadí, els rasos alpins de la vall Fosca o la carena del port d'Ertra, entre moltes altres escampades per totes les altes valls de l'Alt Pirineu i Aran. Els prats de dall se situen sobretot a les valls tancades pirinenques, on les masses de bosc i matollar, situades principalment als vessants, ocupen molta més extensió i dominen la imatge visual.
- Les zones de concentració de bordes i cases, pel seu gran interès històric, social i simbòlic. Les bordes es troben per sota de l'alta muntanya, on la major o menor disponibilitat de terra afavoreix la concentració o dispersió d'aquestes petites estructures de planta baixa i pis, d'ús agrícola i ramader. Destaquen les grans concentracions de bordes d'alguns sectors com el marge esquerre de la Garona, el primer tram de la Noguera Pallaresa, la part alta de la vall de Cardós, la vall d'Estaon, la vall Ferrera, el bosc de la Ribalera i la vall Fosca. Les cases abunden en la zona prepirinenca, allà on els conreus tenien un pes més important i dominen les zones més planeres, destacant zones com les unitats Vall Cerdana –amb els masos cerdans–, Cadí, La Terreta, Conca de Tremp o Rodalia d'Oliana.
- La gran singularitat dels espais agrícoles, no només per la seva funció de conservació de grans espais agrícoles d'un marcat valor històric i productiu, o per ser bons connectors paisatgístics, sinó també per la tipologia del cultiu, l'estructura de les parcel·les i la seva forma i extensió. Són els *bocage* o camps closos en fons de vall i mitja muntanya (conjunt de petits conreus delimitats per tanques vives, petits murs, talussos i arbres que sovint voregen els camins, situats a les parts més baixes de les valls) i la closa cerdana (situada a les parts més baixes al llarg de la unitat Vall Cerdana, caracteritzada per conreus allargassats de mida mitjana, regulars i compactes, delimitats per marges o tanques de vegetació arbòria, situats perpendicularment als canals i camins que els structuren, i moltes associades a construccions tradicionals de caràcter agrícola, els masos cerdans).
- La xarxa de canals de reg que configuren el paisatge agrícola de regadiu i que han donat caràcter sobretot a les unitats Plana de l'Urgellet i Vall Cerdana, però també a Conca de Tremp i Rodalia d'Oliana.
- Els conreus de cereals i els conreus de fruiters de secà constitueixen una imatge característica dels paisatges de les planes prepirinenques, com a les unitats Rodalia d'Oliana i Conca de Tremp. Els extensos camps de conreu, molts encara delimitats per feixes arbrades, bosquines i murs de pedra seca, tenen patrons cromàtics que varien amb les estacions, passant dels tons ocres estiuencs als verds primaverals. En el cas dels fruiters, a

banda de l'època de floració dels arbres, que dona tocs de mil colors al paisatge, és la linealitat de les plantacions la que constitueix un patró característic d'aquests paisatges.

- Els nuclis que es troben a mig vessant, en vall tancada i envoltats de prats, conreus o feixes. Es tracta d'assentaments urbans situats en zones amb pendent, a mig vessant de les valls més tancades, que han sabut conservar un caràcter vernacular i una imatge de conjunt singular caracteritzada per l'estructura compacta, amb el campanar que destaca per sobre d'altres construccions, i prats de dall, conreus abancalats o feixes, segons les zones i recollint la tradició ramadera de l'àmbit, que voregen el nucli urbà i el separen de les masses forestals. Aquesta estructura es dona a nuclis com Bausen, Vilamòs o Arres, a la Val d'Aran; Esterrí de Cardós, Bonestarre o Farrera, al Pallars; parts de la vall de Boí, Pobellà, els vessants de les valls de Castellbò o els nuclis situats entre Ortedó i Vilanova de Benat, Ansovell i Cava o Meranges, entre molts d'altres.
- Els nuclis, compactes, situats en fons de vall, envoltats de prats i amb presència de bosc de ribera. La seva imatge de conjunt singular es veu complementada per l'existència de zones de prats properes, sovint sota la forma de *bocage* o closa cerdana, i la presència d'un curs fluvial amb un bosc de ribera associat que en reforça la linealitat. Alguns exemples són Martinet, Gerri de la Sal, la Pobleta de Bellvé, Peramola, Rialp, Lladorre, la Torre de Capdella, Espui, Senterada, Alins, Àreu, Ainet de Besan, Cassibrós, Ainet de Cardós, Arrós de Cardós, Lladrós, Lladorre, Escalarre, Unarre, València d'Àneu, Isavarre, Borén, Sorpe, Isil, Alós d'Isil, Son, Llavorsí, Castelló de Tor, Llesp, Barruera, el Pont de Bar, Escunhau, Bossòst, Baro, Arfa, Ribera d'Urgellet, els Hostaletes de Tost o Fígols, entre d'altres.
- Els nuclis encimbellats, que es diferencien perquè estan assentats a dalt de petits turons o cims que condicionen la seva fesomia, on normalment en destaca el campanar situat al capdamunt. Sovint

Arànsér té una estructura de nucli compacte a mitja vessant. Tot i rebre una gran afluència de visitants, ha sabut mantenir la fisonomia original sense grans alteracions. Observatori del Paisatge

formen part de l'imaginari col·lectiu de la població de l'Alt Pirineu i Aran. Destaquen especialment Tornafort, Tírvia, la Clua, Gavarra, Coll de Nargó, l'Alzina d'Alinyà, Castellar de Tost, el Pla de Sant Tirs, la Guàrdia d'Ares, Montferrer, Castellciutat, la Parròquia d'Hortó, Bellestar, Santa Creu de Castellbò, Sant Andreu de Castellbò, Adraén, Torres d'Alàs, Estamariu, Arsèguel, Aristot, Ossera, Tuixén, Viliella, Montellà, Bellver de Cerdanya, Claramunt, Sapeira, Alsamora, Llimiana, Capdella, Beranui, Cérvoles, Peramea, Viu de Llevata, Puigcerdà, Josa de Cadí o Unha.

- Els nuclis situats a la solana i sota paret de pedra, fet que destaca encara més el seu perfil urbà pel contrast cromàtic. És el cas de Burg, Valldarques, Cabó, Perles, Miravall, Taús, Pallerols del Cantó, Seix, Sendes, Gulp, Esplugu de Serra, Moror, Sant Miquel de la Vall, Tor, Norís o Abella de la Conca, entre d'altres.
- Les construccions de caràcter defensiu, sovint emplaçades en punts prominents del territori, que, pels valors històrics que posseeixen, doten de personalitat pròpia el paisatge del territori que els envolta. Els principals castells són els de Rialp, Sort, València d'Àneu, el castèth de Les, el castell de Mur, Guàrdia, Claverol, Toralla, Sant Gervàs, Llordà, Orcau, Conques, Alsamora, Montllobar, Valldarques, Castellciutat, Llívia i Castissent, entre d'altres.
- Els nuclis amb un campanar destacat, un element definitori de la imatge de conjunt de molts nuclis de l'Alt Pirineu i Aran, a banda de ser una fita en el paisatge important. Destaquen els campanars dels nuclis d'Erill la Vall, Sant Joan de Boí, Taüll, Manyanet, Jou, Son del Pi, Montesclado, Àreu, Altron, Surp, Sorre, Begós, Canejan, Oliana, Castellbò, Solanell, Arcavell, Ars, Os de Civís, Vilanova de Banat, Bescaran, Castellnou de Carcolze, Fórnoles, Bar, Travesseres, Arànsers, Santa Eugènia de Nerellà, Talló, Tallendre, Éller, Pedra, Olopte, Das, Estoll, Urtx, Llívia, Meranges, Bolvir, Puigcerdà, Saneja, Vilamòs, Arrós, Vilac, Casau, Escunhau, Garòs, Arties, Gessa, Salardú, Unha, Bagergue, Tredòs,

El campanar és un element característic de la imatge de Salardú. Arxiu Ara Lleida

Aubèrt, Boldís, Ginestarre, Arrós de Cardós, Estaon, Farrera, Baiasca, Arestui, Cerbi, Gavàs, Auròs, Burgo, Llavorre, Alós d'Isil, Isil, Sarroqueta, Casós, Coll, Cardet, Durro, Bausen, Boscòst, Barruera i Norís.

- Un element característic d'algunes regions de l'Alt Pirineu i Aran són les cases fortes, construccions que presenten algun element fortificat, generalment una torre o un matacà. La majoria daten de la baixa edat mitjana (s. XIII-XV). Destaquen la Tor deth Generau Martinhon, a Vielha, o la casa forta de Miravet, a Castell de Mur, entre moltes d'altres.
- Les valls tranquil·les que estan separades dels principals eixos de circulació, on és relativament senzill sentir-se allunyat del bullici. A l'Alt Pallars, alguns punts d'era Baisha Val d'Aran, els interfluvis Segre - Noguera Pallaresa i entre aquest segon i la Noguera Ribagorçana, així com alguns punts del marge esquerre de la conca del Segre es troben algunes de les valls més tranquil·les de tot l'Alt Pirineu i Aran.
- La mateixa gent que treballa i viu de la terra és un actiu que cal potenciar tant com es pugui. Aquest és, en bona mesura, l'origen de la gran diversitat d'agropaisatges que es combinen amb els aspectes naturals i que donen lloc a conjunts de gran heterogeneïtat.
- La creixent millora en les comunicacions, especialment viàries, fa possible un cert manteniment de la població local que, en definitiva, és l'encarregada de gestionar i conservar els paisatges del territori.
- L'escurçament de temps i distàncies ha permès fer conèixer paisatges que fins fa poc temps havien estat allunyats de la major part de la població del país i, sovint, conèixer-los i valorar-los pot ajudar a gestionar-los i conservar-los millor.

L'excursionisme és una forma d'aproximació al paisatge que provoca pocs impactes. Rafael López-Monné / IDAPA

- L'existència dels millors i més ben conservats paisatges fluvials i lacustres del país.
- Les mostres d'expressió artística, ja sigui literària o pictòrica, que al llarg del temps han glossat els valors paisatgístics de la unitat. En aquest sentit, cal destacar el paper del Centre d'Art i Natura de Farrera, una iniciativa pública de desenvolupament local que consisteix en una residència de treball per a artistes i investigadors d'arreu del món on també s'organitzen exposicions, cursos i seminaris.
- Les iniciatives vinculades a la custòdia del territori (adquisició de terrenys, convenis amb propietaris, etc.), sorgides des d'àmbits diversos, amb vocació d'ordenar, gestionar i conservar els valors presents en un territori, són una bona opció per preservar i fer valer els paisatges pirinencs que requereixen més protecció. A l'Alt Pirineu i Aran existeixen diverses iniciatives de custòdia, que tenen com a objectiu la gestió, ordenació o conservació d'espais com la Reserva del Congost de Mont-rebei, el pantà de Terradets, les Planes de Son, el bosc de Clot de l'Óssa, l'obaga de Castellarnau, la Borda del Baster, el Pujador de la Pica o les Moles d'Andreuat.
- La iniciativa de l'Escola de Pagesos i Pastors, que forma pastors i pagesos amb l'objectiu d'introduir-los en les explotacions actuals en funcionament, en la creació de noves explotacions o en la renovació d'altres ja abandonades, per tal de mantenir dinàmic el sector primari a les àrees de muntanya de l'Alt Pirineu i Aran, principalment, però també de la resta de Catalunya. També pot ajudar a fixar població en els nuclis pirinencs, actualment en despoblament continu, i a gestionar el paisatge rural d'aquestes àrees de muntanya.
- El reconeixement del Geoparc Orígens com a membre de la Xarxa Mundial de Geoparcs de la UNESCO pels seus valors geològics excepcionals en un territori habitat.
- El reconeixement de les festes del foc, que se celebren a diferents poblacions del Pirineu pel solstici d'estiu, a la llista de Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat.
- La inscripció de les esglésies romàniques de la vall de Boí a la llista del Patrimoni Mundial de la UNESCO. Aquest reconeixement ha realçat la vall com una de les portes del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i ha augmentat el valor simbòlic dels nuclis. Entre les esglésies inscrites destaquen Sant

L'estació d'esquí de muntanya de Lles de Cerdanya, com totes les d'esquí de fons, són un exemple d'integració d'una activitat d'hivern en un entorn forestal de gran valor paisatgístic. Tot Nòrdic / Arxiu Ara Lleida

L'Alt Pirineu i Aran destaca per tenir una gran quantitat d'elements patrimonials del romànic. La catedral de Santa Maria de la Seu d'Urgell és la única catedral romànica de Catalunya. Oriol Clavera / Arxiu Ara Lleida

Climent i Santa Maria de Taüll, Santa Eulàlia d'Erill la Vall o Sant Joan de Boí.

7.4. Oportunitats

- La població de l'Alt Pirineu i Aran reconeix la importància del paisatge com a element imprescindible per garantir una bona qualitat de vida i, per tant, la necessitat de gestionar i ordenar els paisatges que configuren i estructurin la seva vida quotidiana.
- La riquesa dels paisatges de l'Alt Pirineu i Aran, així com l'àmplia varietat de valors de tipus natural, històric, estètic, social, productiu, simbòlic i espiritual, són una oportunitat d'importància estratègica per al turisme, en un moment en què la qualitat del paisatge és un dels elements més valorats per un segment cada vegada més ampli del mercat turístic. Es tracta d'activitats especialment importants pel fet que possibiliten –en molts casos– una alternativa sostenible a les activitats agrícoles tradicionals, actualment en regressió. El turisme rural i l'oferta d'activitats de lleure relacionades en són el principal exemple.
- Els distintius d'origen i qualitat agroalimentària (IGP Vedella dels Pirineus Catalans, DOP Formatge de l'Alt Urgell i la Cerdanya, DOP Mantega de l'Alt Urgell i Cerdanya) són una oportunitat per mantenir alguns paisatges agraris productius de l'Alt Pirineu i Aran. Aquests productes pateixen menys els canvis de les polítiques agràries i les crisis recurrents.
- La pràctica de l'excursionisme, l'alpinisme i la bicicleta de muntanya, així com noves modalitats respectuoses amb el medi associades al turisme esportiu i de natura. Són activitats de lleure que incideixen positivament en el manteniment de la xarxa de senders i camins i que, a la vegada, són la forma d'aproximació al paisatge amb menys impactes generats per la població.
- Els nombrosos miradors paisatgístics associats a l'extensa trama de senders i a peu de carretera. Són una bona fórmula per donar a conèixer la gran diversitat de paisatges pirinencs a la població en general, a través d'eines d'interpretació i comprensió de les panoràmiques.
- La gran quantitat d'elements patrimonials del romànic així com la qualitat estètica de la majoria de poblacions que permet generar sinergies a favor de la reactivació econòmica local, però també l'aplicació de polítiques públiques que eviten la degradació dels paisatges.
- Existència de paisatges de l'aigua i activitats que es porten a terme a l'entorn de rius i embassaments en els trams mitjans del rius.
- Existència de l'esquí de fons com a esport d'hivern respectuós amb l'entorn, que es complementa amb les activitats silvícoles estivals, fet que permet una major simbiosi amb el paisatge i que en respecta la tranquil·litat.
- Els campanars són l'element que sobresurt més del perfil tradicional dels nuclis rurals, tot i tenir dimensions modestes. Això pot ser un referent de qualitat paisatgística per a molts altres pobles de Catalunya que vulguin recuperar la seva identitat en aquesta matèria.
- Els plans de millora que promou l'Administració per rehabilitar centres històrics i patrimoni col·lectiu que s'han deteriorat com a conseqüència de l'abandonament d'alguns d'aquests espais i de la manca d'inversió tant pública com privada. La millora d'aquest patrimoni afavoreix també la identitat del sistema d'assentaments.
- Els paisatges tranquils, de muntanya mediterrània amb abundants elements estètics de gran valor, fins ara poc coneguts.
- Les figures de planificació de caràcter territorial i supramunicipal (plans directores urbanístics comarcals –com els ja aprovats del Pallars Sobirà, la Cerdanya i l'Aran–, Pla territorial parcial de l'Alt Pirineu i Aran, etc.), perquè poden ser molt útils per millorar l'ordenació del paisatge i per superar la dinàmica existent fins ara, on cada municipi planteja el seu propi creixement i defineix les seves prioritats sense tenir en compte una visió territorial i paisatgística més àmplia i coordinada.
- Les diferents xarxes, programes i etiquetes que valoren la qualitat, implementats per institucions locals, nacionals i internacionals, ja siguin públics o privats, com pot ser el cas del programa europeu LIFE o de la declaració de Patrimoni de la Humanitat, a instàncies de la UNESCO. Tots ells poden ajudar a mantenir i recuperar els valors paisatgístics de molts sectors de l'Alt Pirineu i Aran.